

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

**ANONİM BİR BAYTARNAME'NİN TRANSKRİPSİYON VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ÇALIŞKAN

Danışman:

Doç. Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN

ŞANLIURFA – 2013

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bilim Dalı'nda 115224010 numaralı' nın hazırladığı "Anonim Bir Baytarname'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" konulu Yüksek Lisans/Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 03/06/ 2013 tarihinde, saat 13.30 'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

03/06/ 2013

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Doç. Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN

Üye
Prof. Dr. Muammer GÜL

Üye
Doç. Dr. Celil ABUZER

Bu Tezin Tarih Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

23.10.2013

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitünüz Tarih Anabilim Dalına bağlı Tarih Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “Anonim Bir Baytarname'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi” konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(03/06/2013)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Zehra ÇALIŞKAN

İmzası

YAZIŞMA ADRESİ:

Pınarbaşı Mah. 2215. Sk. Akkent Apt. Kat:5 D:20 BATMAN

Tlf. Kod. (0 531) 686 08 91

ÖNSÖZ

Baytarnameler, yalnızca hayvan hastalık ve tedavilerini içeren bir kitap olmayıp insan hekimliği açısından da önemli sayılabilecek bilgiler içeren eserlerdir. Baytarlık veya veteriner hekim mesleği de, çok eskiye dayanan bir meslektir. Bu alanda Acemce ve Arapça yazılmış olan baytarnameler, veterinerlik tarihi açısından değerli ve güvenilir kaynaklardır. Baytarnamelerle ilgili yapılan çeviri ve istinsahlar daha çok eserin tedavi kısımları ile ilgili yapılmıştır. Bu çalışma ile amacımız, baytarnamelerin tarih ve veteriner tarihi açısından önemini ortaya koymaktır. Bu baytarnameyi incelerken; modern tıbbın henüz olmadığı bu dönemlerde ne gibi hayvan hastalıkları vardı, bu hastalıklara ne tür ilaç ve tedavi uygulanırdı, bu hastalıkların kaynağı hayvanın iyi beslenmemesinden mi yoksa çevre şartlarından mı kaynaklanır, daha çok hangi mevsimlerde hastalık görülür? sorularına cevap bulmaya çalıştık. Tezimiz, bir baytarname incelemesi olduğundan baytarnamenin transkribi yapılmadan evvel baytarlık, baytarname ve at ile ilgili genel bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma esnasında eserde geçen terim ve kavramları açıklamak için; baytarname, ansiklopedi, lügat ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu konu hakkında elde edilen bilgiler ışığında baytarnamemiz değerlendirilmiştir.

Tez çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, baytarname ve baytarlık terimleri ile atın tarihteki rolü ve atın ehlileştirilmesi konularından oluşmaktadır. İkinci bölümde, Kitab-ı Baytarname'nin transkribi ve orijinal hali yer almaktadır. Üçüncü bölüm, baytarnamenin değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölümde Kitab-ı Baytarname'nin üç bölümü anlatılmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız kitap, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir bölümü, 00430 numaralı kayıta bulunan ve "Kitab-ı Baytarnâme" diye başlayan el yazması bir baytarnamedir. Kitap; baytarnamenin yazılış sebebi, insanın yaratılışı, at bakımı ve atın özellikleri, at hastalıkları ve tedavi yöntemleri gibi konulara değinilmiştir. Hayvan hastalıklarına ilginç tedavi yöntemleri ve ilaçlar kullanılmıştır.

Kitab-ı Baytarname'nin transkribi yapılırken eserin aslına sadık kalınarak metin olduğu gibi yazılmıştır. Mürekkep lekesi, kitabı yazan veya müstensihi tarafından yanlış yazılması gibi sorunlardan kaynaklanan birkaç kelime okunamamıştır. Transkripsiyon kısmında bu kelimeler soru işaretiyle (?) belirtilmiştir. Çalışmamızın sonunda eserde geçen hastalık ve bitki isimleri indeksi yapılmıştır. Ayrıca günümüzde kullanılmayan eski Türkçe kelimelere, değerlendirmenin sonunda, sözlük kısmında yer verilmiştir. Kelimelerin, metinde olduğu gibi transkribi yapılmış, hemen yanında günümüzde kullanılan şekliyle yazılmış ve metindeki sayfa numarası da belirtilmiştir. Değerlendirme bölümünde yazılan atın özellikleri, at hastalıkları ve tedavileri, dipnotta "Kitab-ı Baytarname"nin hangi sayfasında geçtiği belirtilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlarken, bana zamanını ayırıp beni yönlendiren, görüşlerini esirgemeyen, tez konumu bulmamda bana yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Mustafa Nuri TÜRKMEN'e teşekkür ederim.

Zehra ÇALIŞKAN

Haziran 2013
ŞANLIURFA

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM: BAYTARNAME ve TARİHTE AT

1.1. Baytarlık ve Baytarnamenin Tanımı.....4

1.2. Tarihte Atın Rolü ve Atın Ehlileştirilmesi5

2. BÖLÜM: BAYTARNAMENİN TRANSKRİPSİYONU ve ORJİNAL METİN

2.1. Kitab-ı Baytarname'nin Transkripsiyonu.....7

2.2. Orijinal Metin.....29

3. BÖLÜM: KİTAB-I BAYTARNAME'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Kitab-ı Baytarname'nin Birinci Bölümü.....59

3.2. Kitab-ı Baytarname'nin İkinci Bölümü.....60

3.2.1. Satın Alınması Gereken Atın Özellikleri ve İyi Atın

Alametleri.....60

3.2.2. Kötü Atın Özellikleri.....61

3.2.3. At Bakımı.....61

3.2.4. Atın Yaş Tespiti.....61

3.3. Kitab-ı Baytarname'nin Üçüncü Bölümü.....62

3.3.1. Atın Başındaki ve Boynundaki Hastalıklar.....62

3.3.2. Atın Ayağındaki Hastalıklar.....64

3.3.3. Atın Gözündeki Hastalıklar.....	65
3.3.4. Travmatik yaralar	66
3.3.5. Zehirlenmeler.....	66
3.3.6. İç Hastalıklar.....	67
3.3.7. Atın Dışında Görülen Hastalıklar.....	68
3.4. Sözlük.....	72
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	78
İNDEKS.....	80

KISALTMALAR

A.Ü. : Ankara Üniversitesi

C. : Cilt

Derg. : Dergisi

Ecz. : Eczane

Fak. : Fakültesi

S. : Sayı

s. : Sayfa

Üniv. : Üniversite

Vet. : Veteriner

V. : Volume (cilt)

yay. : Yayın.

ÖZET

ANONİM BİR BAYTARNAME'NİN TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada, Süleymaniye kütüphanesi, İzmir bölümü, 00430 numaralı kayıta bulunan bir baytarname incelenmiştir. İncelenen bu baytarnamenin girişinde evrenin dört maddeden oluştuğu ve bu maddelerden birinin eksik olması halinde yaratılışın tamamlanmayacağı anlatılmıştır. İnsanın da bu dört maddeden meydana geldiğinden bahsedilmiştir.

Kitabın diğer bir bölümünde atın eşkalinden, iyi ve kötü huylu atın özelliklerinden söz edilmiştir. Kitabın son bölümü at hastalıkları ve tedavilerinden oluşmaktadır. Bu bölümde atta görülebilecek her türlü hastalıklar mevcuttur. Birçok hastalığın sebebi ata terliyken su verilmesine ve soğukta bırakılmasına bağlanmıştır. Kuduz gibi bulaşıcı hastalıklar ile bıçak ve kılıç gibi travmatik yaralar, zehirlenmeler (zehirli ot ve hayvan) ele alınmıştır. Tedavi sırasında; yağ, sirke, şarap ile çeşitli ot ve bitkilerden yapılan merhem ve haplar kullanılmıştır. İlaç yapımında bitkilerin yanında insan ve hayvan dışkısı da kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli hayvan organlarından da istifade edilmiştir. Yapılan bu ilaçlar bazen ağız yoluyla bazen rektal yolla ata verilmiştir. Kitap, rakam ve harflerden oluşan bir tablo ile son bulur. Bu tablo bir nevi dua olmalıdır. Çünkü baytarnamelerde, tedavide kullanılan ilaçların yanı sıra dualara da yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Baytarname, At, At hastalıkları, İlaçlar.

ABSTRACT

TRANSCRIPTION AND EVALUATION OF AN ANONYMOUS VET DECLARATION

In this study, a vet declaration was examined, which is registered as 00430 in the Suleymaniye Library, İzmir department. At the beginning of that examined document, it is mentioned that the universe is formed of four substances and creation cannot be completed if one of those substances is lacking.

In another chapter of the book, features and appearances of horses and features of good- and bad-nature horses have been mentioned. The last chapter of the book covers horse diseases and their treatments. That chapter includes all possible horse diseases. The reasons of the most diseases are based on the situations such as letting the horse drink water and keeping it in a cold place when it is sweaty. Moreover, some contagious diseases such as rabies and some traumatic wounds like knife and sword wounds, being poisoned (poisonous grass and animals) are considered. To treat ointment and tablets made of olive oil, wine, vinegar, and various herbs and plants are applied. Also, human and animal faces are used to produce medicine. Besides, various animal organs are used. Those medicines are either applied orally or through rectum. The book ends with a chart which contains some numbers and letters. That chart has to be a kind of a prayer as in those vet documents prayers are also considered as medicine.

Key Word: Vet document, Horse, Horse diseases, Medicines.

GİRİŞ

Çalışmamız, bir baytarname incelemesi olduğu için ve baytarnamenin esas konusu at, olduğundan öncelikle atın kültür ve tarihimizdeki yeri ve önemi üzerinde duracağız. “İnsandan sonra yaratılan en şerefli mahlûk” olarak nitelendirilen at, gerek ulaşım ve nakliye aracı olarak gerekse savaşlarda oynadığı rol ile Ortaçağ devlet ve toplum hayatının vazgeçilmez unsurlarından birisi olmuştur. Bu durum, at ve atçılığın özel bir ilgi alanı olarak gelişmesini sağlamış ve at bakımı, eğitimi ve binicilik konularında birçok eser kaleme alınmıştır¹. Bu eserlere baytarnamenin yanı sıra esbname, feresname gibi isimler verilmiştir. Bu kitaplarda çoğunlukla at yetiştiriciliği, at hastalıkları ve tedavileriyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Çünkü at tarihin her döneminde ve her alanında insan yaşamını büyük oranda kolaylaştırmıştır.

Afanosyeva ve Androva kültür verilerine göre de M.Ö.1700'lerde ata binilmeye başlanmıştır. Ata binme ise, etinden ve sütünden faydalanmanın ikinci safhasını teşkil ettiği için, onun bu yıllardan önce ehlileştirilmiş olmasını gerektirir. Arkeolojik görüşlere göre bozkır kültürünün temel karakteristik özelliğini M.Ö.2500-1700 yıllarında kazanmıştır. Bu kültür yüksek yaylalarda, rutubet derecesi az ve ot ile çimenlerin bol olduğu alanlarda oluştuğu için kültür bilimciler ona "bozkır kültürü" veya "atlı göçebe kültürü" demişlerdir. Bazı bilim adamları da adı geçen kültürün oluştuğu alanlarda hakim halkın Türkler olduğu için bu kültürü "Türk kültürü" olarak ifade etmişlerdir. Çünkü tarihte "at ilk defa Orta Asya'da ve kuzey yörelerinde "Alt Paleolitik" devirden itibaren ehlileştirilmiş ve "Ural-Altay" kökenli kavimler vasıtasıyla, diğer bölgelere yayılmıştır. Tarihi kendi sosyal şartları ve tarihin yapıldığı dönemi esas alırsak, atın evcilleştirilmesi ile atın bir binek aracı olarak kullanılması, çağımızdaki motorlu araçların kullanımıyla eş değerdir. Çünkü çağımızda motorlu araçlara hâkim olanlar tarihe yön veriyorlarsa, eskiden ata sahip

¹ Erkan Göksu, Ömer Hayyâm'ın “Nevruzname”sine Göre At Türleri, *Gazi Türkiyat/ Türklük Bilimi Araştırmaları Derg.* S. 4, s. 21-34, 2009.

olanlar da kendi devirlerinde aynı güce sahiptiler². Dolayısıyla at, Türkler için sadece bir harp aracı değildir. At asaletin timsali, varlığın ölçüsü, düğünlerin, derneklerin, hatta cenaze törenlerinin insandan ayrılmaz parçasıdır. Bunun için Osmanlılar da yalnız at ocakları at yetiştirmez. Herkes, her fert, bütün çiftlikler, tımar, has, zeamet teşkilatları birer at yetiştirme ocağı idi³.

Bu tez çalışmasında el yazması bir baytarname incelenmiştir. Bu çalışmayla, öncelikle baytarnamelerin hangi amaçla yazıldığı, ne tür bilgiler içerdiği, at, tarih ve kültürümüzde nasıl bir rol oynamıştır gibi soruların yanıtları bulmaya çalışılmıştır. Daha sonraki aşamada baytarnamenin transkripsiyon ve değerlendirilmesi yapılmış ve burada baytarnamede geçen at hastalıkları ve tedavi yöntemlerine değerlendirme bölümünde yer verilmiştir.

Bu tezde temel problematik, baytarnamenin ne olduğu ve hangi konuları içerdiğini anlamaktır. Bunun yanında atın tarih boyunca yaşamımızı nasıl etkilediğini ve yaşamımızda ne denli önemli olduğunu anlamak çalışmamızın amaçlarından biridir.

Çalışmamızın anlaşılır olması açısından şöyle bir yöntem izlenmiştir.

Öncelikle çalışmamızın başında “baytar” ve “baytarname” terimleri açıklanmıştır. Baytarnameler hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, atın tarihteki rolü ve atın ehlileştirilmesi anlatılmıştır. Daha sonra baytarnamenin transkripsiyon ve değerlendirilmesi yapılmış ve kitapta geçen eski Türkçe kelimelerin günümüzdeki karşılığı sözlük bölümünde yer verilmiştir. Ayrıca kitapta sıkça rastlanan hastalıklar ve bitkiler ile ilgili çalışmanın sonunda indeks yapılmıştır.

Tez çalışmamızın temel kaynakları baytarnamelerdir. Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan, Tahir Ağa Tekke bölümü, 396 numaralı kayıta bulunan, “Haza Kitab-ı Baytarname” ve yine Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Bölümü, 00430 numaralı kayıta bulunan “*Kitab-ı Baytarname*” adlı baytarnameler çalışmamız

² Mustafa Aksoy, “Türkler’de At Kültürü ve Kıymızı”, *Türk Dünyası Tarih Derg.*, s.38-44, Ekim 1998.

³ Ertuğrul Güleç, *Türk At Irkları*, Ankara, Anadolu At Irklarını Yaşatma ve Geliştirme Derneği, 2005, s. 18- 42.

boyunca yararlandığımız kaynaklar olmuştur. Bunun yanında baytarlıkla ilgili yapılmış makaleler, at ve at kültürüyle ilgili yazılmış kitaplardan istifade edilmiştir. Ayrıca baytarnamenin transkribi sırasında, Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî ve Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat'ı başvurulan kaynaklar arasındadır.

1. BÖLÜM: BAYTARNAME ve TARİHTE AT

1.1. Baytarlık ve Baytarnamenin Tanımı

Arapçada baytar, batir, mübeytır ve biyatr şekillerinde de görülen “baytar” ve “baytarlık” anlamında kullanılan baytara kelimelerinin menşei tartışmalıdır. Arap lügatçıları eski baytarların, hayvanların yara ve hastalıklarını daha çok kan almak suretiyle tedavi etmelerini göz önünde tutarak bu kelimeleri batr (yarmak) köküne bağlamaktadır. Batılı araştırmacılar ise baytarın özellikle eski Arapça kaynaklardaki biyatr şeklini ele alarak aslının Grekçe ippiatros (at hekimi) olduğunu ve Arapçaya, Arap panayırlarından gezginci nalbantlık yapan ve atları tedavi eden Bizans baytarları vasıtasıyla girdiğini ileri sürmektedirler⁴. Kamus-ı Türkî’de baytar terimi için “at ve diğer hayvanların tedavisine ve tımarları usulüne vakıf adam” tanımlaması yapılmıştır. İslam Ansiklopedisi’nde “hayvan hekimi, çobanlık yapan, hayvan yetiştirmekte usta olan, hayvan hastalıklarının tedavisinde bilgili, tecrübeli kimse” olarak açıklamakta ve sözcüğün kökeninin Arapçadan geldiği belirtilmektedir⁵.

Genel anlamda baytarlık veya veteriner hekimliği; evcil, vahşi, büyükbaş-küçükbaş hayvanlar ve kümes hayvanlarının üretimi ve tedavileri, hayvan ırklarının ıslahı ve yetiştirilmesi, verimliliklerinin artması, sağlıklarının korunması, hastalıkların tedavisi, salgın hastalıkların önlenmesi, hayvansal ürünlerin insan sağlığına uygunluğunun denetimi, gıda hijyeni ve kontrolü, hayvansal ürünlerde kirlenme ve çevre kirliliği konularıyla ilgilenen tıp dalıdır. Çağdaş anlamda veteriner hekim; hayvan hastalıklarının sağaltımından, hayvanların ıslah ve üretiminden, hayvan ve hayvansal ürünlerin üretimden tüketime kadar olan aşamalardaki işlevlerinden sorumlu ve yetkili meslek adamı olarak tanımlanmaktadır⁶.

⁴ “Baytar” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 278.

⁵ Atilla Özgür, “Veteriner Hekim Terimi Üzerine Tarihsel Bir Araştırma” *A. Ü. Vet. Fak. Derg.* S. 44(1-8), s.97-104, 1997.

⁶ Özgür, s. 97-104.

Baytarnameler, yalnızca hayvan hastalık ve tedavilerini içeren bir kitap olmayıp insan hekimliği açısından da önemli sayılabilecek bilgiler içeren eserlerdir. İslâm ülkelerinde IX. ve XV. yüzyılları arasında veteriner hekimliği konusunda birçok el yazması yazılmıştır. Bu yazmaların çoğu at yetiştiriciliği ve hayvan hastalıkları üzerine yazılmıştır⁷. Diğer hayvanların yanında bilhassa atlar hakkında genel bilgilerle at hastalıkları ve tedavilerinin anlatıldığı eserlere baytarname adı verilir. Baytarlıkla ilgili eserlere baytarnamenin yanı sıra feresname ve esbname (at, beygir kitabı) de denilir⁸.

1.2. Tarihte Atın Rolü ve Atın Ehlileştirilmesi

Atın ehlileştirilmesiyle birlikte at, insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Atın etinden, sütünden ve gücünden istifade edilmiştir. Özellikle de Türk kültüründe atın önemli bir rolü olmuştur. At hem ulaşım hem de ticaret aracı olmuştur. At, eski Türk ekonomisinde dolaylı da olsa önemli bir yer tutuyordu. Türkler, atı bir ticaret emtiası (satılacak mallar) olarak değerlendiriyorlardı. Özellikle Çin'e at satıp karşılığında da temel besin maddeleri ve ipek alıyorlardı⁹. Atın süratli ve hızlı oluşu, onu kullanan toplulukları başka topluluklardan üstün kılmıştır. Bozkır coğrafyasında binlerce yüzyıl hayatini devam ettiren Çin, Hint, Akdeniz ve Avrupa kavimleri gibi yerleşik kültür topluluklarının yüzyıllarca devam eden tesirleri ve akınlarda bulunmaları, onları at üzerinde kurulmuş İmparatorluklar olarak tarih sahnesine çıkarmıştır¹⁰. Atın hızlı oluşu, gücü, çevikliği ve asaleti, göçebe uygarlığın tarihi ve kültüründe ata ayrı bir değer kazandırmıştır¹¹.

Atın ehlileştirilip insanlar tarafından (yük, araba vb. hayvan olarak) kullanılması atın, binek hayvanı haline getirilmesidir. Bozkır kültüründe rol oynayan baş aksiyon biniciliktir. Böyle bir ihtiyacın "yerleşik"(köylü) kültürle

⁷ Özgür, s. 97-104.

⁸ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, s. 278.

⁹ Koca, Salim "Türk Kültürünün Temelleri", Ankara, 2003, C. 2, s. 128.

¹⁰ Belek, Kayrat, "Kırgızlarda At ve At kültürü" Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek, 2008.

¹¹ Belek, s.19.

değil geniş otlaklar ve uzak su başlarını süratle dolaşmak zaruretine dayanan “bozkır kültürü”nde hissedileceği aşikardır ve dolayısıyla önce kalabalık sürüleri kollamak gibi bir ekonomik araç olan binicilik, kısa zamanda “askerî” değer kazanarak “bozkır savaşçılığı”nın temeli oluşmuş ve at da savaş atı tipine doğru geliştirilmiştir. S.V. Kisevlev’in tespitine göre, Andronova kültürünün sahibi olan “savaşçı kavim”in etrafa hakim olmaya başlaması da dünya harp tarihinde 3500 yıllık “savaş atı çağı” açan bu kültür hamlesi ile ilgili olmalıdır¹².

¹² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötüken, 2000, s. 219.

2. BÖLÜM: BAYTARNAMENİN TRANSKRİPSİYONU ve ORJİNAL METİN

2.1. Kitab-ı Baytarnâme'nin Transkripsiyonu

Kitab-ı Baytarnâme ki der tasnif risâliyesi hekim

Bismil'lâhir-rahmanir-rahim

Eymed-dinî ve umerâ-i ehli'l-mekin ve vüzerâ-i sâhib resumî ve aynı durubin şöyle rivayet kılur kim çün padişah-ı 'âzîm melikü'l-mülkü'l-umur fi'l-âlem-i şahinşâhî hâfikeyn Zülkarneyn rahmetullâhu 'aliye Rum vilayetinden huruç kıldı ve kiş Bahreyn dutdı ve Horasan melikin dahi aldı. Belh şehrine erişdi ve hisarı kıldı ve hayli müddet oturdu. Nâgâhullahu ta'âlâ emriyle ol leşker arasında kızılılık oldu ve atlarına ne'uzubillâh minhâ kirân girdi. Bu haber etrafa erişdi, megerki ol hekim Arsutetalis, ol çeride hazır degildi. Onun kulagina bu haber erişdi. Dahi ilim kuvvetiyle ve zihin tezliğiyle bu kitab tasnif kılub İskendere gönderdi, çün bu kitab erişdi. **1a** Ol çeri bunun içinde olan edviyelerle atlarına ilaç kıldılar. Allahu ta'âlâ ol sebebiyle hasta olan atlara sıhhat ruzi kıldı. Bu kitaba baytarnâme deyu ad kodular. O zamandan beru belki inkirâz 'âlîme degin her illet ki atlara vâki' olur. Bu kitab içinde yazılan mu'âlece sebep olur, hayvan sıhhat bulur. Yes mecmu'-i halâyık lazım der ki; bu kitabı saklayalar ve içindeken beller fi'l-hassa padişahlara leşker vacibdir, bilen farzdır. Zirâki padişahlar leşkersiz olmaz ve leşker sâz silahsız olmaz ve sâz silah da atdan iyisi olmaz. Zirâki atıyla kaçana tez vukudgan dutar ve 'azim eyledüğü yere tizcek erişir ve hem demişlerdir. Nitekim, Ademullahu ta'âlâ celle ve 'alâdan yaradılmıştır ki onlara 'anâsır-ı arb'â dirler bu dördün birisi eksik olur ise âdemin hilkat tamam olmaz. İmdi **1b** beglik dahi resmini dört nesne üzere kurmuşdur ol dördün birisi eksik olursa padişahlık resmi varken dahi tamam olmaz. O dört nesnenin biri akıl ve 'alim vezirdir. Biri dahi çerinine-i âbâdândır ve biri dahi re'ıyyet-i mihrîbândır ve birisi dahi sipâh-ı sevâbdır. Sipâh köyü olmaz. İllâ iyü silahla ve silahın iyüsü atdır. Şöyle kim; yukaruda zikr olundu beş atın iyüsün ve

yavuzun ve nice rengde olan at iyüdür ve nice rengde olan yaramazdır ve at hasta oluncak ‘alâmet nedir ve devâsı nedir ve onu bilmek vacibdir, beyân edelüm.

İnşâ'l-lâhu ta'âlâ *iyü at sıfat budur kim*: yüce boylu ve yoğun inciklü ve hub suratlu ve elâ gözlü ve kulakları uzun ki ona kamış yaprağı kulaklu derler ve iki kulağının arası geyin ve aşık¹³ dişleri ak ve sık ola ve aşağı **2a** tutağı yukaru tutağından uzun ola. Kemigi kısa ve geyin avurdlu, öküz omuzlu ve oyluğu tolu ve kücücek burunlu ve açık gözlü ve orta boyu dahi iyüdür ve hâyası yerinde tüy olmaya ve kıçının arası ve kirpikleri ve enegi altı bu mecmu' kara ola ve avâzı tiz ola ve her nesneyi tez görür ola ve iki kıçının arası enin, geyin ve eygen, tar olmaya ve yolca giderken iki kulağıyla işaret ede, gide. Ve kendüni terâzulayup gide ve öğüne her ne gelür ise ok gibi tiz sıçraya, az gelüb durmaya ve öğü ve kıçı birebir ola. Birbirinden uzun ve kısa olmaya ve yürüncek kıçın çıkın olmaya ve tolaşık yürümeye ve dahi almıcıkları yumru olmaya ve eger almıcığı bir büyük biri küçük olursa ol at kıymetli olur. Zirâ ki hünerlü **2b** olur ve üstüne bincek kâhil deprenmeye revân yürüye ve inişde ve yokuşa ve düzde bir kâ'idede yürüye ve suya tiz tiz yürüye ve belin ege ege yürümeye ve kısrak görüncek tiz kişneye ve beli ince ola ve kulagın yerine tüy ufacak ola ve taynakları uzun ve enlü ve kara ola, öncesi degirmi ola. Ya'ni deve tabanlı olmaya ve bel bitdiği yer ince ola ve kulagın yerine tüyü avacık ola ve toynakları uzun ve boyunla omuzi düz ola ve arkası balık arkası gibi ola ve bağrın etlü ola ve hurdları yoğun ola ve kuyruğun yukaru götüricek tizcek aşağı koya. Sağrasının iki yanı geyin ola ve ög ayağın götüricek gerü tiz basa ve bilekleri yoğun ola, aşıkları yumru olmaya ve kıç ayağın ög ayağının izinden **3a** aşura ve koşancak iki ög ayağına yakın beline ara yerine döge ve beli uzun olmaya ve yürüncek kuyrugun egmeye ve arpası tiz tiz çiyneye ve koşancak belini egmeye ve yenge yelkelemeye ve yolda kara kara gürür ise kaçan kaçan gitmeye ve eger sağ ayagusundan sol ayagusu biri eksik olur ise anın gibi at yegerek ve hünerlüdür, gâyet bâhalu olur ve suya uğrayacak ve ahura cekcek sağ ayağın basa ve eger sol ayağın basar ise anın gibi at solak olur ve solak at mübârek olmaz. Bu yazılan altmış iki bencdir. Eger bunların cem'i bir atda bulunursa anın gibi at neziri olmuş olmaz. Meger gene kendü gibi

¹³ “Aşık” kelimesi, müellif bu kelimeyi yanlış yazmış olmalıdır. Sülemaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke bölümü, 396 numaralı kayıta bulunan, “Haza Kitab-ı Baytarname” adlı baytarnamede, bu kelime “uvâcık” olarak yazılmıştır. 4. sayfa, 10. satır.

ola ve şul anda ki bunlar mengel bulunmaya bâri on iki benc bulmak gerekdir ki ol on iki bencinün üç avretten **3b** ola ve üç deveden ola ve üç katırdan ola ve üç sığırdan ola. Meselâ avret gibi hub ola ve bedeni nâzik ve pürçüğü uzun ve ucâlu ola. Ve deve kirpiklü ve boyni uzun ve sinirleri yoğun deve siniri gibi. Ve katır kılıklı ve kuyruklu ve deniklü ve sığır kabuklu ve kartlu ve hurdlu ola ve bu bencilü atlar dahi iyüdür ve hünerlüdür ve ne

derlerse deger atdır. İlahi gercek elbette almak yegregdir ve bahası çokdur deyu, almamak hayıfdir. Ve iyü atların rengin dahi beyan edelum: harmanı toru at iyü olur hünerlü olur ve zahmete duyar. Bu tonlu atın kim ayakları ve toynakları ve kirpiği ve yeli ve kuyruğu ve ayağı arası ve enegi kara olursa ğayet iyüdür. Ve âl at kim kızıl sâğu olmaya ve gözleri ve hâyası ve yeli ve kuyruğu ve ayakları ve toynakları kara ola o dahi iyü olur. **4a** Ve toru at kim yeli ve kuyruğu uzun ola eşgun olur ve yegrek ve yolda ve balçıkda devirerek olur ve sâk olur kala. At kim kalân arası gibi yelinden kuyruğuna deĝin bir kara hat çekilmiş ola ve yeli kuyruğu dizinden aşığı kara ola, hünerlü olur ve berk olur ve eger bu dediğimiz ğayri olursa ana şarĝa derler. Anın gibi at set olur, esini menzile yitürmez, yolda kor. Ve yâĝız at kim biraz karârık ola. Ol dahi fi'l- cümle iyü ola. Ve eger kül rengi gibi olursa kim yeli ve kuyruğu ve bud arası ve gözleri ve kızıl ola. Meydanda bu gerek ola ve yola devir ammâ delürük ola, ĝavĝada çalıklar ve bazısı depken olur ve hem ısırgan olur ve lakın çok şir ola ve al at kim kızıl saĝu ola ve çapar at kim; kirpiği ve ayakları ak ola anın gözi gündüz şehla görür ve eger toynağı ve kirpiği ve yeli ve kuyruğu ve bud arası ve **4b** enegi çevresi kara olur ise hem boz olmaya. Ve alaca at kim, başı küçük ola ve kuyruğu uzun ola ve avazı eyti ola ve kıçları sekil ola, latif olur ve yügreg ve eşgun ola ve belin yorga olur. Demür boz at kim, böyle ola ve karası âĝından çok ola, boynu yumru ola, eşgun ola, belin yorga olur ve eger boynu düz olursa katı yegrek olur ve yolda ğayet sâk olur ve tonla ferâsetlü olur, yolu bulur ve eger at göze hor olursa, vakit olur ki iyü eşgun ğayet olur ve yügerügi ğayet yegreg olur. Ve boz at, yeli ve kuyruğu ve kirpikleri kara ola, ğayet iyü olur ve bahalu olur ve ısıda beklemez olur ve yola deyer olur. Ve eger dedigimiz 'aksi gibi olursa, fi'l-hassa kim; taynağı ak ola, bunun gibi at karda artuk görmez. Çil at kim; yeli ve kuyruğu uzun ola ve toynağı kara ola, yürken yegreg **5a** olur. Ve eger hayası pek pek ak olursa

ğayet hünerlü olur, her ne bahalu olursa almak yegrekdir. Sis at iyü olur ve eger iki kıçığı sekil olursa kıymetlü olur. Ve sıçan tüylü at göze hor olur ammâ yüke ve isine binmeye ğayet iyü olur çün sıfatlar bilindi. Şul sıfatları beyân edelum kim; atda yaramazdır ve şum olur kutlu olmaz.

Sıfat-ı kabihdir: kara at kim; göz kızıl ola yâvuz olur, depgen ve ısırğan olur. Ve dahi kara at ve doru at kim kuzgun gözlü ola, gice görmez olur. Ve şul at kim; evvel sol ayağın suya basa, ol solak olur ve yüzmez olur. Ve şul at kim; kısarak göre, kişnemeye ol at dilsizdir. Ve şul at kim; ol tavul avazın işidüp ürkmeye, ol sağır ola. Şul at kim; kara nesne üstünde yürüye, ol gice dahi görmez ola. Ve şul at kim; bağrın üzerinde veya hayası altında veya dizi altında veya kulâğı yerinde veya kirpiği üstünde kıl bitmiş ola, **5b** ol at şum ola ve tüyü kısacık, onun degmesi iyü olmaya. Ve şul at kim sol gözü çâkır ola, şum ola. Ve şul at kim; gözleri katı tonuk ola ve gündüz görmez olur. Eger bir gözü böyle olursa, ol gözü hiç görmez ola. Bunun gibi ata arab a'mış der ve şâşıdır yani egri gözlü at suratca göze hor olur ve ayublu gibi olur. Amma Arab ve Acem dahi ol at kutludur, demişlerdir ve meşhurdur ki düldül şâşıydı derler. Ve iki gözü çâkır at ham kuyurmaz demişler. Yani sol ayağı ak at şum olur ve a'sım at yani bir al, ak at dahi şum olur ve şul at kim gözü ve kirpiği ak ola, ol gündüz dahi iyü görmez olur ve şöyle ki yürürken başını yukarı götürmeye ve balçığa uğrayacak süksünün bırağa, anın gibi ayubludur. Ve şul at kim; ögi kıçından veya kıçığı ögünden uzun ola at sürcek olur ve şul at kim yürürken kuyruğun kaldura ol dahi iyü **6a** degildir onun gibi ata arab-ı a'zzel der ve keşif dahidir, kıç ayağın ön ayağı üzerine komaya, ol dahi iyü olmaz. Bunun gibi ata arab-ı efhic der ve şul kim kıçığı ögünden uzun ola iyü degildir. Anın gibi at daima aksak olur, anın gibi ata esbak derler ve binmekten kaçan at ve katı başı yaşlu at ve begligan at ve ısırğan at ve çok kaşınan at ve depken at ve yürürken tersleyecek turan at ve burnu yarık ve çuğur gözlü at ve ulpi tışarı çok çıkan at bunlar fi'l-cümle yaramazdır çün bu dahi bilindi.

Anı dahi bayân edelum kim; atın hastalığı nedir ve nedendir ve ilaç nedir ma'lum olsun kim atın yigirmi yedi dürlü hastalığı vardır ve her hastalığın dahi adı vardır. Ol hastalıklar iş bulardır kim, zikr olunur: intişâr ve ke'âb ve deher ve

cüzzâm ve mışmış ve ğurer ve şakâk ve hamer ve nâsur ve bers ve bahred ve nemle ve nefha ve meleh ve ka'ad ve sertân ve fitık ve maffenâk ka'âs **6b** ve hunâk ve rebu ve sa'al ve 'asâs ve sa'âl ve rahffe ve ben ve hemi ve cem'i hastalıklar kim ata vak'i olursa sebep budur kim: kuzgunla ata su verirler veya at kızmışken bir yerde veyahud derlemış at çulsuz korlar veya yoldan gelmiş kızmışken tezcek alurlar veya bir yerde at bağlarlar, hâm olur dahi nâgâh katı yanar veya çaparlar veyahud at güne karşı bağlarlar ve gice savuğa tokundur ki kızar hem susamadan su verurler veyahud yaz gününde gündüz güneşe bağlarlar ve gice savuğa tokundururlar. Bu yazılan hastalıklara sebep, bu dedüklerimizdir. Yes her kim ki atında bu dedüklerimiz nesnelerden sakına, gözede ol at selâmette olur.

At semirtmege nece etmek gerek onu bildirir. Ve her kim atını kim dilerse tezcek semirde ol at bir yerde bağlaya ve çulun arkasından gidirmeye, yağmurdan güneşden saklaya. **7a**Ve şöyle edelum yeri iken; ısı ve iken savuk olmaya ve tar yer dahi olmaya, üzerinden kimesne geçub incitmeye ve yemini alup vere ve beş dürlü nesne vere: yonca ve samân tuzsuz ve arpa iyü arınmış buğdây ve hergün yüz otuz dirhem ebemgümecei otun vere ve suyun dahi bağladuğu yerde vere ve yaz gününde ata suyu çok vere ve eger kış günü olur ise iki kez kaşâğı ura ve palasiyle kulağın ve kuyruğun ve budları arasında sile ve yaz gününde bir kere kaşıya ve ısı suyla her gün ayakların yuya ve yemini katı temiz edub arıda. Eger bu tarakla bir ay timâr eder ise, ol at binmege yaramaya. Megerki sata veya boğazlana, çün atın iyüsü ve yavuzun bildik. İmdi ve 'illetlerin ve 'illetinden hâsıl olur bilmek bildik ve beslemeyesin bildik. İmdi onun yaşın bilmek kâ'idesin dahi bildirelüm tâki esân ola.

At yaşını bilmek ne vecihledir? **7b** M'alum olsun ki atın yaşı dişinden bilünür. İmdi kim beli kim kalunan iki dişi evvel aşağıda biter ve iki dişi yukaruda biter. Bu dört dişlere ibtidâ'iyât derler ve iki dişi dahi anların yanında çıkar. Anlara vâstât dirler ve bunların yanında iki diş dahi çıkar. Bunlara bâ'iyât der. Atın kırk iki dişi olur. On ikisi öğünde olur, otuzu azusunda olur. At üç yaş oluncak, kalun dişinin kapağın açar, dördüne degin şöyle kalur; beşinde birar kalun dişin birağur ve kalan dişin dibi yoğunlur, atında bir bâni dahi gidilir.

Amma dibi dahi berk olur. Ve yedisinde bir dakika dahi gidilür, içi karaca olur. Ve sekizinde dişlerin içi digirmi olur. Ve dokuzunda ki çukur olur, şöyle kim arpa sığar. Ve on yaşında tamam, dübdüz biter. Ve onundan geçecek atın yaşını kimesne bilmez. Amma akıllılar ve zeyrekler **8a** katında atın yaşı arpadır. At kim arpasın uvatdı, ol at eşinden kalmaz. Ve at olur kim, deve dişlü olur, atın yaşı hiç bilinmez. Ve olur kim atın dişini egeledürürler imiş, yigit görünsün deyu. Ve lakin kari at, gözünden dahi bilinir. Zirâki kari atın gözü çukur olur çün atın yaşı dahi bilindi.

Şimdi neger atın hastalığın ve 'ilâcın beyân edelum. Evvel atların başında olan rencleri bildirelüm: *sakağu olanı beyân eder*. İmdi belli ki atın başında bir renc olur kim, ona sakağu derler. İki dürlüdür ve biri dahi sakarğu derler. Sakağunun '*alâmeti* oldur kim: burun deliklerinden irin gibi nesne akar başın aşığı dutar ve burnunu duvara sürer, burnunun kanatları gerilür ve turduğu yerde hır hır eyler. '*İlâc*: evvel boynunun iki yanından kan alalar ve andan sonra kâfur ve za'ferânı dögeler ve ahşam namazu vaktinde masure ile burnuna üfüreler ve üstüne benefşe yağın vereler ve eger gitmezse anduz **8b** dögülür, bir dirhem za'ferân bir direm akseni yumuşak dögeler, burnuna üfüreler ve buçuk direm kâfur ezeler, burnuna vereler. Ve eger gitmezse çörek oti ve zencebil ve oğlan aşı ve bir kara kasni, her birinden ikişer direm, za'ferân bir direm, bunları iki yüz direm suciyle kaynadasın ve süzesin. Amma şul kadar kaydada kim, üç bahşında biri kala ve bir direm dahi ak nefit katılır, üç bahş edeler. Her gün bir bahş, burnundan dökülür, alçak ve bir zaman başını yukaru dutalar. Ve eger bunla dahi gitmezse yarpuz yaprağı ve razyane ve saman tozi ve güvegü oti, bunları hamırla kaynadalar, ısıcığla torusuna koyalar, başına asalar. Tâkim ol 'illet söküle, gide. Bununla dahi gitmezse avretlerin hayız yerin alalar, burnuna tutalar ve bineler. Bunlar katı katı yürüdeler, tâki kıran burnundan söküle ine. Ve eger bunla dahi gitmezse **9a** anduzu ile kâzı kâmışıyla burnu delügüne üfüre, azcık ardınca biraz kâfur üfüreler ve ardınca gül suyu. Eger katı savuk günde olursa benefşe yağın ve eger yaz günü olursa bir ot vardır ki; lablab derler, Türkçe kumla derler. Ol otunaşığı yapraksız bir yerin kese, gidere. Yukarusun atın torbasına koya, başına asa, hayli zaman koya. Tâki ol atın kokusu atın damağına çıka, söke. Andura ve burnuna küncd yağın vere. Amma mücerrebdır ki hayz yerin tutuna ardınca.

Ondan akuda ve ardınca şirlağın bir nevi ‘ *dahi ka’âs* kim Türkçe sakurğu derler. Bu ‘illet derlemişken suya komadan olur. ‘*Alâmet oldur ki*: şeker vere ve burnundan saru su akar, tez tez vakit olur ki ğaliz dahi gelür, burunu ayağına sürer. ‘*İlâc budur ki*: sarımsağı döğeler soğanla, **9b** bu ikisin hamur ile bişireler ve içine sisim yağın koyalar veya zeyt koyalar, kaynadalar. Tâkim hamuri gide, yağı kala ve iki direm neft katarlar. Birkaç kere burnunda dökeler, def’ ola. Ve eger olmasa kavmiled yukaru sakağı dikmüz gibi edeler. Ve eger bununla dahi gitmese bir bezi tava içinde biraz su ile kaynadalar, torbasıyla asalar. Bu iki ‘illet bundan mucerreb bu kadar sağ olunca, hergün sığır yağın ve hatmi yağın birbirine karuşturub boynuna dürteler, iyüdir. Ve bir nice atın boğazının üç yanında olur. Atın ‘*alâmeti oldur ki*: at yerinden deprenemez ve yem yemez ve burundan nefes veremez ve ağzından solar ve gözleri sarar, içindeki ve yem burnundan gelür. Bunun ‘*ilâcı budur ki*: keçi boynuzunu havanda dögesin ve yağ ile karıştırasin günde altı lokma atın boğazına koyasin **10a** ve yaş yoncadan artuk nesne vermeyesin. Ve eger yonca bulunmazsa, kuru yonca ısladasın, veresin. Atın kurtlamağına ‘*alâmet budur ki*: at ögürmekle başlaya ve atın burnu içinde bevâsir olur. ‘Alâmet oldur kim: burnundan irinlüce ve saruca su aka. ‘*İlâcı* oldur kim: kalim jengar ve kara zernih ve bulut küli, her birinde birer direm suyla yoğuralar, merhem gibi ola. Eger gün görünür yerdeyse barmağla dürteler ve eger görünmez yerdeyse, bir ağaca panbuk saralar, dürteler. Üç güne degin her gün bir kere dürteler ve üç günden sonra yağ dürteler, mübenih koya ve ondan sonra biraz sift ve çam sakızı ve biraz neft, buları kaynadalar, merhem gibi günde iki kere eski panbuğla dürteler. Ve eger iyü olmazsa beş direm sirke ve on direm bal ve on direm jengâr ve anzorut üç direm, isfidaç iki direm ve merdesing **10b** iki direm ve siligün üç direm, bunları birbirine karuşdun, merhem gibi ola. Günde iki kere uralar, hoş ola. Ve eger görünür bir yerdeyse kesmekden yegrek yokdur. Kesdir kenden sonra sirımsağı ve iç yağı tuzla döğeler, merhem gibi ola. Ol kesilen yere uralar ve bir zaman dutulur ki ol bevâsirin kökünü kurudun. Ondan sonra siligün yigirmi ve merdesing on direm ve zeyt otuz direm, sirke yigirmi, vaşaki on direm, bunları havanda döğeler, merhem gibi ola. Ol şabki sirke katarlar, ondan geru kalan otları katarlar ve günde iki kere eski panbuğla uralar. Tâki iyü olunca.

Sülül. Burnu üstünde ve tutağ üstünde ve eneginde sigil çıksa. **'İlâc budur kim:** badıncan merhem dögeler, ol sigili onunla çok ovalar. Ol sebeble kurur, gider. Ve eger eskiden olursa kendü **11a** kuyruğu kılın bağlaya uzula, düşe. Ve eger iki çekirdek sıçan oti ururlarsa dahi asân gide ot. Bu otları balla karışdun ve banbuğla ura, üç günde düşen. Ondan sonra yerine gül yağın ura.

Bıçılğân betân eder. Atın ayağı bıçılğân olursa. **'İlâc budur kim:** evvel tarlaya depeler, bir zaman yürüye ve ondan sonra sabunla yuyalar ve kuzi yakalar, havanda dögeler ve pişmiş şab ve kalim jangâr ve tuz bunları od görmemiş balla yoğuralar ve katı katı ovalar veyahud günde iki mum ve biraz zift erideler ve biraz neft dahi katarlar, uralar veya tonuz yağın birkaç kere ovalar, gide.

Ürpek. Eger atın ayağında ürpek olursa, ol dahi uyuz gibi olur ve yayulur dizine degin tüyün döker. **'İlâc budur kim:** sabunla yuyalar, tâ kızıl olunca dahi sileler ve kablubağa kanını dürteler veyahud ak soğan ve incir ve ögbeg, bunları sucile kaynadalar koyu olunca **11b** ve havanda dögeler, merhem gibi ola dürteler. Süse. Eger atın gözü katında, yüzünde yani yumru ve yarık yarık ve kat olur kim, nesne dokanur, kanar. **'Alâmet;** ve deprenürse eger bağlanursa abrişimla veya kendü kılıyla berk bağlaya, dibinden düşse yerine yağ dürteler ve eger deprenmezse **'ilâc budur kim:** saru zernih ve kirec ve nişâdur her birinden biraz direm ve buçuk direm sıçan oti, bunları dögeler, bal ile karışdurub üstüne uralar eger gözüne yakın urarlarsa ihtiyat edeler kim ot gözüne girmeye, bir gün dura, irtesi günler yerine murdarlık gide. Ondan sonra koyun yünün külün yigirmi direm, merdesing on direm, günlük beş direm, zift on direm, bunları mumla erideler ve bu otları karışdıralar. Günde iki kez panbuğla uralar. Amma iyü yumayınca merhem urmayalar. Bu marazın ekseri göze yakın yerde olur.

Kupâ. Eger atın burnu üzerinde **kupâ** olsa. Yani demergü olursa **12a** ol dahi gâleb budur ki; atın gözüne yakın yerde olur. Vakit olur ki atın gözüne girür. Ol vakit tımar ile gitmez, meger ki gözü oyalar ve adamdan dahi böyle olur ve bu renc dilküde, buzağuda puk olur, kemerlenur. **'İlâc budur ki:** evvel atı tuzla ve sabunla gayet yuyalar ki reng döne. Ondan sonra kara zirnih ve saru zirnih ve nuşâdır ve bulut küli ve kirec bunları sabun suyuyla yoğuralar. Ol yere kınâ gibi

yakalar, üstüne yaprak koyalar, bağlayalar ve gözü ki sakınalar kim ot girmeye. Bir gün ve bir gece turandan gidereler ve gül yağı veya kuyruk yağı dürteler andan sonra kurşun erideler, serçesiz çanağa dökeler bir kilim pasesiyle uralar, un gibi ola. Yigirmi direm bundan ve on direm rastık taşı ve merdesing beş direm ve isfidâç on direm ve sulugun beş direm, buları ve kırk direm zeyt yağıyla havanda dögeler, ğiliz olursa sırf sirke katalar, eze eze karışu dögeler. Merhem gibi olunca ve atın demergü olan yerine iki kere günde ılıcak suyla yuyalar, arınıb gidince.

12b

Nâsur. evvel cerâhat olsa ve eger atın enâgi altı cerâhat olsa ona nâsur derler. *'Alâmet oldur ki:* ol cerâhat olan yeri demirle tağlayalar. Delüğü varsa demürü içine sokalar, şöyle şöyle kim sağ yere vara, erişe ve ondan üstüne murdarlığı uralar. Ol mih kopunca ondan sonra sabun ve sığır bögergi yağın havanda dögeler ve od görmemiş bal ve çam sakızı katalar. Günde iki kere eski panbuğla uralar, şifa bula.

Göz menki olsa 'alâmet budur ki: yatar durur ve ardına bakar. Bu illet sebep budur ki: derlemişken su verirler ve savuğ bağalar. *'Îlâc budur ki:* ol buçuk direm kadar kırlanğuç bokun kamışla iki gözüne dahi üfüre ve eger geçerek tuyulursa atı basalar, gözü pınarının içindeki dericiği igneyle deleler, iplik geçüreler ve şahadet barmağı altında soka ve tez gerile ancak alalar ki parmak üzerine gelen derinin üst saran alalar, altına geçmeye ve çün üst saran alalar, içinden bakla gibi ağca nesne katı sönük gibi. Ol katıca olan alalar ve lakin atın gözünün altındaki **13a** deri, çıka sakınalar, yerine tuz katalar ve ol ipliği çıkaralar ve yemin az vereler ve su dahi geç vereler ve başını çuluyla büriler. Ve eger atın cemi' endamin ol gün ol savuktan sakunursa ğayet iyüdür. Amma uzartukları olursa kim burnundan olurlar. Yani burnunun içi yanında ol ğayet iyüdür. Zirâ ki daimi gözünden alıcak, göz harab olur ve görmeliği hafif olur. Mademki atın kulağı ve nefesi ısıdır, bu rence derman vardır. Auzubillâhi nefesi kulağı savıcak ayırık derman fa'ide eylemez, zahmet çekmek gerekdir, ol vakit yelin salmış olur.

Gözüne ağaç tokunsa. Eger atın gözüne ağaç dokunsa, gözü yaşarsa, *'ilâc budur ki:* bezirle soğan kaynadalar, havanda yumuşak dögeler ve safi tuzla ısıcak

gözüne uralar. Ve eger gözü kan olmuşsa, gözünü açalar ve kapağın kaldırırlar, savuk su püfküreler. Ve eger deniz suyun içmiş kişi püfkürse tez açıla. Ve eger atın gözüne nesne dokunup ağırısa veya kan çıksa. Eger yufka olursa adam kafasın sürme gibi döge, mil ile gözüne çeke, hoş ola. Ve eger kalın olursa bir direm karanfil ve bir direm hardal döge, un gibi ola ve beş direm arpa unun hamır edesin **13b** ve bu otları hamır içinde koyasın ve firuna koyasın. Şöyle pişir ki kara kömür ola, çıkarasın bunları dögesin ve atın gözüne ekese veya kamışla üfüresin şifa bula. Ve eger olmazsa toğan bokının ağının ki yeşil olmaya ve üç direm bakır akındısı ki igdeden çıkmış ola. Bunları oda bırağasın, yakasın ve bir direm zaferan ve beş direm şeker katasın ve bunları cem‘ edub eleyasın ve her gün sabah, ol atın gözüne savuk su urasın. Amma zinhar altına degmeye ve otlardan her gün iki kere sabah ahşam kamışla üfüresin yahud yakı edesin. Amma üfürmek yegdir.

Göz kabarcığı. Eger atın gözünden kabacık çıksa merhem-i rumi dediklerini urasın veyahud zere kerhânî ve ‘asfur eksen dahi beraber kata, döge, atın gözüne urasın, hoş ola.

Başına çomak veya taş dokunsa, burnundan kan gelse. **‘Îlâc budur kim:** anduz, samiğ arabî ve ekir ve kardâş kanın bunları beraber dögeler, kendi kanıyla ezeler, ılıcak edeler, atın burnuna dökeler. Ve eger kan gelmeyub baş sendürürse veya kan gözüne inerse yukaruda edilen dermanı **14a** edeler ve burnuna benefşe yağın veya badem yağın tamlayalar. Ve eger bir direm za‘ferân ve mastaki dahi katarlarsa ol yağa gayet iyü ola. Ve eger iki boyun tamarlarından kan alursa iyü ola ve eger kan kara akarsa koyalar aka, kan dinib kızıl olunca ondan dutalar.

Zafrâ. Ve eger atın gözünde zafrâ olursa. Bu illet pârsça nâhanedir. Bu bir illetdir kim gözün pınarından gelür, iner ağca veya ağcuğâz olur. Eger tiz tumar olmazsa göz örter görmez eyler. **‘Îlâc budur ki:** evvelâ harüsi boğazlayalar ve kanını ısıcıkla gözüne temiz vereler. Ve eger gitmezse atı basalar, adam saçın ince igneyle ol ağcanun ögine geçüreler, kaldıralar, koparalar. Gözün pınarı ucundan özleğiyle keseler. Ondan sonra anzorut ve sabir sukutrî ve günlük, her birinden birer direm dögeler ve keçi ödüyle ezeler ve ol kesilen yere uralar, şifa bula.

Eger atın başı *şişse*. Sebeb budur kim: otlarken canur sokar yahud at helân olsun ve bu illet iderler veya ağuli nesne verirler. Meselâ karaca ot gibi veya banbil kurdi **14b** gibi veya dögilmiş ağı yaprağı gibi. Bunun *'alâmet budur kim: nâgâh sebebsin at kendüyi yere urur, başı sendürür ve ditrer ve gözleri yaşıyla tolar ve nefesi issi olur ve nefes tiz tiz olur ve dik dik sıçrar, burnunun kanatları tucar. 'Îlâc budur kim: elli direm sığır yağı ve yüz direm suci ve yigirmi direm zeyt yağı ve üç direm tiryâk ezeler ve burnuna dökeler eger ayılmazsa bicedcik anın sudan içire. Ve eger canur ısırduğundan olursa; başı şişer, ağzından ve burnundan saru sular akar ve başını yukaru götürmez. Ve eger at otlamakdan olursa; atın alt tutağın ve üst tutağın birkaç yerde ker ile yaralar ve beş direm tiryâk otuz direm hamurla havandan ezeler, atın başına dutalar bir iki kere, şifa bula. Ve eger olmazsa ayva tane veya papadya ve yarbuz ve hatmi, eger ve yüzerlik ve sarımsak sapı ve tere yaprağı ve eski saman tuzi bunları biraz suciyle kaynadalar ve ol atın burnuna dürteler ve başını kim başını yuyalar kim buğı başına ve damağına yayıla, şifa bula. Ve Bakrât der; sarımsağı **15a** dögeler acı yağla ve defne yağıyla ve bezir ve sığır boku ve tavuk bokun karışdıralar ve kına yakar gibi atın başına kalınca dutup yakalar, bir gün ve bir gice tura. Ve ondan dahi sonra raziyane tohimin ve zekir tuzun kaynadalar, anınla yuyalar, söküle gide, şifa bula. Ve eger atın *egi kupa* ana kulâ' dirler. *'Alâmet budur ki: yemini yemez ve tamağ yumrulanur. 'Îlâc budur ki: atın ağzına ağaç sokalar, başını kalduralar ya çuvaldızla ya berk ağaçla sürerler, ol yumrulanan yeri bu iki yerde dürteler, kan çıka. Ondan sonra tuz dürteler ve katı katı sıkalar, şöyle kim; kandan arına.**

Eger atın damağına *sülük yapıssa*. *'Alâmet budur ki: dilin çıkarur, başını aşağı dutar ve sallar. 'Îlâc budur kim: atın ağzını açalar eger yakın ise tuz dürteler ve çekeler ve eger ırağsa bir ağaç panbuğ süreler ve ol panbuğ tuzlu suya baturalar ve atın ağzına sokalar süreler ve kopa düşe veyahud çengelle çıkaralar ve eger dahi ileri olursa kim boğaza yakın ola, badem yağıyla beziri **15b** karışdıralar ve içine tuz katalar ve atın boğazına koyalar, düşe gide. Dahi âsân budur ki sezâb ki siline derler ve ayva dane bunları suciyle kaynadalar ve biraz tuz katalar, atın boğazına koyalar ve başın aşağı dutalar, gele, düşe.*

Ve eger atın *dili şişse*. Sebeb budur kim: atın yeminde yaramaz ot olur veya dilin ısırur ya başından iner. *‘İlâc budur kim:* ol iki öğünden kan alalar ve kişnic ve torak otu kaynadalar. Hıyar şenberi ezeler ve içine buçuk direm bure ve buçuk direm hardal katarlar ve biraz kuz yağı dahi katarlar ve atın ağzına ağaç bırakıp açalar ve ısı ısı bu otları atın dilene süreler birkaç kez, kâfi’ ola. Ve eger gitmezse dilin dutalar, altından birkaç yerde neşterle deleler, kan akacak yerine benefşe yağın veya kuz yağın dürteler ve şirlağün dahi iyüdür.

Eger atın *dişi ağrısâ*. Sebeb budur ki: yemin görmeden verürler, içinde taş olur; ayva yer dişine taş dokunur. *‘Alâmet budur kim:* yemin kâhil ve kulakların bırağur **16a** ve gözlerinden yaş iner ve yaşın aşığı dutar. *‘İlâc budur ki:* it üzümü ve zencebil ve karaca ‘avd ve biber ve ak hardal, bunları dögeler ve bal şerbet edeler, kaynadalar ve ağaca bez tolayıp atun ağzına ve dişi diline şöyle süreler kim hiç tokunmadan yer kalmaya, şifa bula.

Hunâk. Eger atın boğazında ağrı olursa ona hunâk derler. Sebeb budur kim: atın başından madde iner, boğazını keser. Bu illetden degme at kurtulmaz. *‘Alâmet budur kim:* boğaz şişer ve at solar ve çabalar ve katı katı egilir, korkusu üç güne degin olur veya beş güne degin. *‘İlâc budur kim:* iki kolundan kan alalar ve lakin çok aktırmayalar ve boynuna tere yağın veya tahin dürteler ve dahi mercimek ve burmi oti ve temrak oti ve buyan ve hatmi tohumi kaynadalar, suyun alalar. İçine, hıyar şenber için ezub katarlar, birkaç yımırda sarusun dahi katarlar, çalakalayalar, ılıcak edeler ve atın boğazına dökeler iki gün beriber ardınca. Ve eger emin olmazsa; çekirdeği çıkmış kızıl üzüm ve incir ve ‘anâb, bunları döğülmüş arpa **16b** ile kaynadalar ve süzeler badem yağına veya sisim katarlar ve biraz dahi şeker katarlar ve eledub atun boğazına dökeler ve birkaç kez lârân ve zeyt yağın ikisin eridüb ısıyla atın boynuna dürteler ve karşı yonca vereler tâ kuvvetlenince. Ve suyun savuk vermeyeler ve arpasın dahi ısladub vereler, şifa bula.

İntişâr. Eger atın boynu tuca olsa, sebeb derlemişle savuka komakdandır. *‘Alâmet budur kim:* boynu toğrurur, kuru ağaç gibi olur, egilmez ve dönmez ve aşığı yere erişmez. *‘İlâc budur ki:* iki kolundan veya boynunun iki yanından kan

alalar. Eger açılmazsa oğlan eşin bezirle kaynadalar ve içine döğülmüş sarımsak katalar ve biraz kara nefit katalar ve od üstüne koyalar, ısdalar, boynuna dürteler birkaç gün. Ve eger def olmazsa atı basalar, kaz ayağı dağ uralar. Ve ertesı bezirle acı yağ uralar ve yemin ısladub vereler.

Eger *atın boynuna kılıç veya ok* dokunursa ve tamar kesilse ve kanı durmasa. Anzorut ve mastaki ve çam sakızı ve zac-i kıbrısî, kızıl boya, bunları dögeler ve yımırda sarusuna **17a** karuşduralar ve eski panbuk üzerine dürteler ve ol kesilen tamarı ikiyanından basalar ve bu otlardan yımırdaşız, ol yara içine toldurular veya panbuk ol yaranın üzerine koyalar ve bir pare yassı taş üstüne koyalar ve bezlerle berk bağlayalar on beş gün tura. Ve ondan sonra açalar, üstüne katran dürteler, şıfa bula. Ve eger bu otlar hazır olmazsa yenir bağrusağın dögeler ve atın kendu kanın katalar un özüyle yoğuralar ve eski panbuğla veya bez paresiyle ol cerahat bağalaya, ot bir kalınca yasducuk koyup bağlaya. Ve açacak vakit ısladub aç. *Nev'i diger* bir dürlü ilaç dahi budur ki: biraz tuz, döğülmüş arpaya koyasın, üstüne ıslanmış su tulum paresin bağlayasın ve daim taze südle anı oldi deviresin, hoş ola veyahud atın dizinin üst yanında budun iç yanından tamar vardır, anı kese dahi kanın duta. ve ondan sonra bir avuç un ve biraz hatmi ve biraz sabr-i sukutrî ve biraz günlük bunları dahi birbirine katasın dögesin ve beş yımırda anın içine yedüresin ve anınla bu **17b** otları yoğurasın bir pare bez soyasın, ol tamarun üstüne koyasın ve bağlayasın, bir hafta tura. Bir haftadan sonra atı suya göresin ve bir zaman dutasın tâ bez ıslana kopa. Ol gün tura, ertesı biraz şitrec hindi ve biraz kişnic tohum ve biraz kasni tohum beraber ve üç batman, Irâkî batmanla suya koyasın ve şul kadar kaynadasın kim iki batman su kala. Ol suyu süzüb atın boğazına koyasın ve eger bununla dahi gitmezse; altmış direm ak üzüm kurusun ve altmış direm kuru erik on iki direm ham haliyle, ve buçuk batman kasni suyu dökülen birbirine katub kaynat ve gice ayaza ko, sabah bunları elle ezesüz ve atın boğazına koy, üç gün biri biri ardınca her sabah böyle ede, şıfa bula.

At sancılansa. Sebeb budur kim: derlemişle su verirler ve yoldan gelub savuğa komakdandır. *'Alâmet budur ki:* at yatur yuvarlanur ve karnı şişer ve bögrü kaskati olur ve kaşânmaz olur, burnunun iki yanı kanatlanur, kalkar ve katı

katı solar ve başını yere deger. Ve bu illetde kuvvetli at olur kim, bir gün deger. **18a** Ancak *'ilâc budur kim:* has tiryak suciyle eze ve içine zeyt yağı kata ve ısıdub atın burnuna döke ve kalın çul ura ve bine katı katı yürüde çimde ede kim kızdıra, derlede. Ve karnını iki kiş, iki yanından sağıya ağacıyla böyle edecek asdırır ki kaşına ve tersleye. Ve eger terslemez, elini sabunla sabunlaya veya zeyt yağı dürte, atın safrasına soka, bulunan tersi ala, çıkara. Ve sabunu şâfyuna ve ata istimâl ede. Ve eger bununla olmazsa soğanı döge ve sıkı ve suyun ala içine adam südügün kata ve saf tuz dahi koya ve ısıda, fi'l-hâl atın burnuna döke, şifa bula. Ve eger ulpini çıkarub tavus yorgan veya adam tıbın sokarlarsa ol dahi iyüdür. Ve eger ditredigi gitmezse eski saman kaynadalar suciyle, atın karnı altına koyalar ve atı burılar, tâ kim derleye illetden halas bula. Eger iki direm za'ferân ve üç direm ceviz bevâ ve iki direm anduz, beş direm egir ve on direm kimyon ve dört direm biber bunları dögeler ve eski suciyle kaynadalar ve süzeler ve atın burnuna dökeler ve bineler katı katı yürüdeler, derleye, **18b** kaşâna ve yemini eleyub vereler ve suyu az vereler ve ısıdub vereler ve eger Irâkî batmanla yarım batman arpa unun bişirub iki batman ılıcak su koyub sokub elle ezub hukana ederlerse iyü ola. Ve eger iki batman suya yarım batman tuz katıb ezüb atın boğazına koyarsa ve anın ardınca tezcek binip bir mil kadar sürerse ki derleye, içi işleye, hoş ola.

Eger atın *aksırık olsa* ki ona sa'âl derler. Sebeb derlemişken su vermektir veya yeminde yük olub bile yemekdir. *'İlâc oldur ki:* altmış direm sığır yağı ve yüz direm süd ve yüz direm hamır od üstüne koyalar tâkim yağ eriye, ılıcakla atın boğazına döke ve eger otun dibini ve sukerdumesni ve zaferan beraber katarlar, suciyle kaynadalar ve içine sığır yağın bırakalar ve atın boğazına ısıdub dökeler ve bineler, kızdırınca iyü ola. Ve eger bir direm kumla ve on dane sarımsak tohum ve bir ak soğan suciyle kaynadalar, süzeler ve içine biraz bal kata ve badem yağı veya sisim yağıyla ısıdub burnuna döke, iyü ola. Bakrât hekim der. Tokuz yımırda, ğayet eski **19a** sirke içine üç gün koya ve ondan üç gün her günde üç yımırda atın boğazına bıraka veyahud yigirmi direm buyân ve yigirmi dane kara incir ve elli direm kara üzüm suciyle kaydada ve üç gün, günde bir çanak atın boğazına döke, şifa bula. Atlâk.

Eger atın içi geçse ona *atlâk* derler. Sebeeb savuk geçmekdir ve yemin yedüğünden sonra tez su vermektir. '*Îlâc oldur kim:* evvel kuyruğu dibinden berk bağlaya ve ol gün ol gice yem vermeye ve su dahi vermeye. Eger durmazsa mersin ve palamut palmiye ağacı kabı ve keçiboynuzu bunları havanda döge sığırın iç yağın kata yoğura gelüler ile atın boğazına ata, içi tura. Ve eger savuk suya çekerlerse ki bir zaman tura su içinde, ol dahi iyüdür.

Sidügi dutulsa kim kaşanmaya sebeb, savuk geçmekdendir veya ağnâyıb kavağı dönmekdendir. '*Alâmet oldur ki:* beli eger ve egilir. Amma yatub bulunmaz ve vakit olur kim üç gün kaşınmaz. '*Îlâc budur kim:* kızıl soğan kabını ve kızıl boyayı suciyle kaynadalar ve zaferan katarlar ve süzeler ve bir **19b** bağrusağını döke bu suya kata dahi eze, saf tuz ve adam sidügi katarlar, atın burnuna döke, fi'l-hâl kaşına. Eger kaşınmazsa elini sabunlaya, sufrasına soka, kâvağı yakın olur, düdüre ve kavuk tolu olur. Ol vakit malum olur ve ondan sonra bineler yürüdele kim kıza.

Ve eger at *kan kaşarsa*. Sebeeb ağır yük vermektendir veya katı sekirtmekdendir veya katı yüksek yerden sekirmekden olur. '*Îlâc budur kim:* evvel iki kışının iç yanında kan alalar amma çok akıtmayalar ve köksüsenedeb ve zaferan ve demür diken ve kara çeltik tohum, bu otları suciyle kaynadalar, süzeler ve içine bir direm has teryak ezeler, burnuna dökeler. Ve eger kesilmezse bu otları beline melhem edeler; it üzüm, zencebil ve biber, ceviz bevâ ve dârkulful ve ak hardal her birinden beş direm, bu otları dögeler ve bir vakiye zift ve yüz direm çam sakızı ve elli direm bezir bunları çömlek içinde erideler ve ondan sonra bu otları katarlar ve bir kalın yere dürteler ve ısıcıkla beline bağlar ve birkaç gün koyalar. Ve eger bununla dahi geçmezse üç yerde beline dağ uralar ve ota salalar.

Eger **20a** at katı *solarsa*. Sebeeb budur ki at katı segirdirler, talağına ve ögine yel tolar. '*Îlâc budur kim:* kepek ve turak oti ve incir ve kimnun bunları kaydada ve süze ve on direm çam sakızı ve altı direm sığırın iç yağı eride ve on direm dahi bezir katarlar ve atın burnundan dökeler ve yemin ısladub vereler ve savuk su vermeyeler ve ısıcık duta, yonca ve hasıl bulunursa daim vereler. Ve

eger gitmezse anın südün alalar ve za'ferân ol süd içine ezeler ve ısıdub burnuna dökeler ve ol katı katı soluduğu betü gele kara.

Ve eger at *nefha olsa*. Bu bir illetdir kim atın iki ök ayağına madde dökülür. '*Alâmet budur kim*: ol iki kıçından kan alalar ondan sonra hatmi yaprak ve papadya ve ısırgan diken ve kepek ve sarımsak sabı, bunları sarub sirkeyle şul kadar kaynadalar kim sirke gide. Bunlar merhem gibi kala. Bunları ısıcıkla atın ayağına saralar, bir gün ve bir gice tura. Eger bununla gitmezse kasni ve oğlan aşı ve sarımsak suciyle kaynadalar şul kadar kim kuvvetin alalar, içine bezir katalar, safi tuz katalar ve kaynadalar şul kadar kim suci gide. Bu **20b** otları merhem gibi ola, ısıcıkla atın ayağına dürteler, birkaç gün tura veyahud peynir tulumun suciyle ve tuz ile haşlayalar ve ısıcıkla ayağına saralar, bir gice tura, onun gibi olan ata bicid bineler. Bir yerde turmaya. Ve eger madde tamalub belürse neşterle deşeler ve üstüne un özüyle yımırda sarusun karuşdura uralar ve berk bağlayalar, beş altı gündegin tura. Eger bununla ıslaha gelmezse bir karara turursa topuğ üstünde birkaç yerde tağ uralar, ota salalar.

Eger atın ayakları *katissa veya sinirleri gerilse, alâmet budur kim*: yürimez, toballar. Ol bir illetdir kim atın boynundan iner, ana dahi intişârdır. '*İlâc budur kim*: saf tuzu südle kaynadalar, şöyle kim; ğayet koyu ola ve eger ki koyu olan derlerse, biraz dahi bişadır kata ve ısıcıkla atın ayaklarına düрте ve üzerine suci tulumu paresin ura ve berk bağlaya. Ve eger açılmazsa atın dizinin üst yanından kan alalar ve lakin onda bir ince tamar vardır, anı bulub ol tamardan almak gerek ve bir avuç arpa unun ve biraz sabır sukutrî ve biraz tohum hatmi **21a** ve biraz günlük, bu otları dögesin, birbirine katasın ve beş yumurda sarusun alasin, yoğurasın, merhem gibi ola, bir pare bez üzerine yaku edesin, ol kan aldığın tamar üzerine urasın ve berk bağlayasın, bir hafta tura ve lakin atı bağlar dutasın, iyü ola.

Ve eger atın *ayağına su inse*. Sebeb budur kim: derlemişken su verürler ve yürütmeden bağlarlar. '*Alâmet budur kim*: iki ök ayaklarının aşıkları şişer, yumru olur ve at yürümez ve lakin bazı at yüricek açılır ve turcak geru dutulur. '*İlâc budur kim*: kepeği sirkeyle kaynadalar ve safî tuz katalar ve bez üzerine merhem

gibi yakub atın aşuğuna berk bağlayalar, berkce dura veyahud adam tezegin uralar veyahud sarımsak sapını bezirle ve tuzla ki kaynadalar, uralar veya arpa kaydada tuzla mutevasır uralar veya ak hardal sarımsağla dögeler, içine adam sidügin katalar ve arpa unun katalar, ısıcıkla uralar. Ve eger bunlarla gitmezse birkaç yerde dağ uralar, cehd edeler kim ol söküle, ine. Zira ki ol su tağılub gitmezse ve safir yağıyla karuşduralar. **21b** Bir iki gün yakalar, yumuşancak bir iki yerde neşter ile deşeler, saru su aka, üzerine tahin dürteler.

Ve eger atın *ulpi şişerse*; yillamış sade yağı ve tuz dürteler ve iki kışından kan alalar ve eger ısı ve kızıl olursa kileyle sirke ısladalar ve yımırda ağın katalar ve beze yakalar ol şiş olan yere gül yağın dürteler. Ondan bu otları uralar yahud kelemün içine şul kadar oyalar kim; atın ulpi içine sığa, biraz biraz yere koyalar ve oda gömeler, pişe. Ve eger atın ulpi ol kelemün içine koyalar ve bezle beline bağlayalar bir gice tura, şişi gide. Ve eger gitmezse lādân ve sarı sabırı bezirle kaynadalar ısıcıkla dürteler. Eger tağılmazsa yemiştir, ol vakit neşterle deşeler, şul hacâmat eder ki çizeler, eger kan dahi çıkarsa faydadır.

Eger atın *ulpinde sigil olsa*. Atı kırmızı abraşımlla bağlayalar, düşe veya kendi kılıyla bağlayalar ve tuz ve sarımsak ve nişâdır ve sayığı nebeleri dögeler, merhem ola, eski panbuğla uralar yaka ve susam yağın düрте. Amma bakrât hekim eder. Eger badıncan dögüp merhem gibi **22a** sigil üzerine uralar, tez halas bula. Eger demürle veya kola yakarlar tez halas bula. Eger demürle veya kola yakarlar ise tez kurtulur. Eger atın gövdesinde *sigil olsa*. *'İlâc budur kim:* vardıkça büyür, evvel bir ince kendirle bağlayalar, andan yaralar, içinde akçe kovcak olur. Yardıkları vakit haç gibi yaralar, yerine saf tuz tolduralar, eger kökü kalursa tuz yakar, bir gün ve bir gice tura, ondan sonra açalar günlük ve çam kabı ve ardıç sakızı yakar, bir gün bir gice tura. Andan sonra açalar günlük ve çam kabı ve ardıç sakızı ve mazdeki dögeler, içine ekeler veyahud merdesinc on direm, siligün onbeş direm, elli direm zeyt yağıyla kaynadalar, karşı ağacıyla karuşduralar. Koyu olunca bir direm ak nefte ve günlük ve zift, bunları dahi katalar, havanda dögeler, eski panbuğla uralar. Ve eger keserken kan çok giderse alcu veya kızıl boya koyub bağlayalar. Eger tamar kesülürse demürle ve çam sakızıyla tağlayalar iyü ola.

Ve eger atın *gögsünde sertân 22b olsa, ya'ni yengeç. 'Alâmet budur kim: şalgam gibi katı olur deprenmez. Eger anın dizinde veya kış ayağı yanında olursa muhatardır, çıkarmak gerek. Zira tamlara mutasıldır. 'Îlâci: evvel tağlanmuc odda kızdıralar, ondan yermağa başlayalar, çam sakızıyla tağlayalar, içine kaynar katran tolduralar veya eski panbuğla berk bağlayalar, üç gün tura. Ondan açalar içini sileler ve bütürcü otları tolduralar, meselâ anzorut ve günlük ve çam sakızı ve mestaki ve od görmemiş.*

Ve eger atın *sofrası çıksa. Sebeb ağır yük urmakdan olur. 'Îlâci: mersin yaprağın suciyle kaynadalar, safrası çıkıcak yuyalar, andan boynunu uralar. Mâzı ve şab ve ekşi anâr kabı ve sabır sukutri, bunları dögeler, eski panbuğla sirkede ısıdalar, bu ot üzerinde ekelerve ısıcıkla safrasına uralar ve bir zaman dutalar, def' ola. Ve hem beline melceme uralar ve ola kim safrasının iç yüzünde akça kurd olur, anı çekicek safra tışarı çıkarub yurkân gibi renk kızıl olur, dutcak 23a yarlu saru sular akar. 'Îlâci budur kim: kuyruğunu yukaru götürler veya üzerine kuyalar, aşağıdan yukaru gerile, dibinden kesilir, ihtiyat etmeyeler. Bir iki gün safrasından kan döküle. Hemen ertesi bineler ve azkun azkun yürüdeler, iyü ola. Ve eger kan durmazsa zâc ve şeb ve mâz ve anzorot ve mehmude ve saru kuziğ dögeler, bir ağaca bez tolayalar ve bal dürteler, bu otları yalayalar, safrasına sokalar, bir gün yatar, iyü ola.*

Eger atın *kuyruğunda tonuz kılı belürse. 'Alâmet budur kim: ol kıllar yerğun olur ve kütük olur, çekcek dibi ak ve yumru olur, daim götünü duvara ve ağaca sürer, atı harab eder. 'Îlâci: evvel ol kılı çekeler ve yerine sabr ve tuz ve sığır ödün karuşduralar, dürteler, ovalar ve kirac suyun dürtelerse dahi iyüdür.*

Ve eger at *terslerken safrası yarılrsa, kan çıksa. 'Alâmet ve 'ilâc budur kim: dut ağacının kabını ve saru kuziğ ve mâzı ve mersin yaprağı, bunları kaynadalar, süzeler, geru kaynadalar, giliz olunca ve içine sabr sukutri koyalar ve bir iki defa 23b gezdirseler nâfi'ola.*

Eger gödsünde tamar kalsa. Mumla erideler tamarun ki yarasi muma nişan eder. Ol ara yerler demirin kış saklar bir kere dutalar, çakırlar ve sukut ağacın ok düzeler, ocağa kızdıralar, ol yaraya sokalar. Zira çok olur kim demirini eşek sidügiyle süreler. Eger derin yerde ise koyalar ol yara, batınca eger aşularsa ağzına ayu yağın koyalar, gelür, çıkar. Eger biterse atun eti gelişik olur, demrin yürür, yerden dahi çıkar bilür. Ol vakit bir mığla bulunur yaralar, zahmetsiz çıkaralar; yerine yımırda sarusun tuzla tolduralar yarayı bağlayalar ve bir iki kez yağ dürteler.

Ve eger atın *arkasında ya omzunda kelf olsa.* 'Alâmet budur kim: evvel huz mayala tüyün gidereler veya ker ile kazılır ve bu burçak unun, mercimek unun, safi tuz ve zâc, bunları dögeler ve sirkeyle ezler, kina yakar gibi dürteler. Ve eger gitmezse bunları dögeler, karıştırıralar. Evvel sarub sargılayalar ve salalar, andan dutalar, iki üç **24a** kere, gide. Ve eger atda *nâsur olsa.* Yani çıban ol dahi bir illettir. Çıban gibi çıkar, deşülür bir iki yerde aşılır ve sular akar, önlemez. '*İlâc budur kim:* uşakî sirkede ısladalar, havanda ısıcık edeler, koyu olunca ve buçuk direm sıçan otun katalar, geru dögeler ve eski panbuğu fitil edeler ve bu otlardan ol nâsur delüğüne sokalar, bir gün tura. Andan fitili çıkaralar, üzerine yımırda sarusun uralar, tâ ol renc olunca ve eski panbuk tolduralar iki üç gün tâ ol cerahat irine temiz ola. Andan sonra bu merhem edeler, dane çâdır mumki mezdkile erideler, içine zeyt yağın ve çam sakızı koyalar, tamam ericek, eze eze zeyt ve bezir katalar, isti'mâl edeler. Eger cerahat eni çoğ ise günde iki kez eski panbuğla uralar, iyü ola.

Ve eger ata *bıçak ve kılıç 24b dokunsa,* bağırsağı tışarı gelse. '*İlâc budur kim:* eger bağırsuk sağsa atı basalar, suciyle zeyt yağı kaynadalar ısıcıkla, evvel bağırsuği yuyalar, şayet hava almış ola tırnak degürmeyeler, bağırsağın içine koyalar ve karnın dike ıgneyle. Ve abraşımıla dikeler aşağı yanında biraz yukarular kim çürük ve saru su anda aka ve ol cerahat üzerine mahmude ve mazdeki ekeler ve dahi üzerine yımırda sarusun uralar, on gün tura. Ve andan sonra açalar, yağ dürteler ve eger yara giçer olub katı hareketden

bağırsuk çok çıkmış olursa ol yaranın ağzını bıçağla büyödeler, bağırsuğı esânlığla sokalar göçmeliler. Ve amma atun bağırsuğı berk olur ve tayancak olur, bilmiş olalar.

Ve eger at katı sıçramaktan fituk olsa, böğri yarılrsa yumru olsa. 'İlâc budur kim: tezcek demür bokın **25a** döğeler, un gibi ola. Ve burçak uni ve çiriş ve yımırda ağı ve demür tavalı karuşdura, bir pare beze kalın dürteler, üzerine yapuşdura ve ol denlü yassı bez kuyalar, bağlayalar berk deprenmeye, bir yerde tura. Yemini yayızık vereler ve suyunu azcık vereler ve buğday vereler, içi katı olmaya. Ve eger yonca ve hasıl verürlerse ğayet iyü ola.

Ve eger ata *yolda issi geçse* veya yolalmış olsa. *'Alâmet budur kim:* yemini kâhil yer ve su çok içer veya tud başın yere döğer veya duda ve ağzını yumru ve nefesini tiz tiz alır ve solar. *'İlâc:* evvel iki öğünden kan alalar, arpa unu südle ezeler güdsüne dürteler. Ve eger susam yağıyla ya kere yağıyla olursa dahi yegregdir. Ve ondan sonra kün beze yoğurd dürteler, ovalar, iyü ola. Ve eger *at savuk ursa. 'Alâmet budur kim:* tüy ürper **25b** ve yemin kâhil yer, kulakların burağur ve dişlerin birbirine sürer. *'İlâc:* üç direm hazbak, iki direm nişâdır ve on direm arpa, on beş direm biber ve yigirmi direm şeker, elli direm sığır yağı, bunları karuşduralar, geleveler edeler, kuz gibi günde üçen boğazına bırakalar. Amma bakrât hekim eder ıssı ya savuk urmuş. *Ata bundan yegrek yoktur kim:* kere yağı ve pirinc unu ve arpa un ve süd ve şeker karuşdura, atın boğazına dökeler ve her gün ısıcık suyla güdsünü yuyalar ve ısıcık dutalar ve hıkına edeler, ğayet iyü ola.

Ve eger atı kuduz tasla. Kuduz değenük, 'alâmet budur ki: gözleri kızarur ve dili sarkar ve yarı akar ve başı aşağı dutar ve arkası göz olur. Ve nesne yemez ve su içmez ve ısırık gibi sürçer ve salınur düşer. Ve ürcek çekinmez ve dahi yegrek 'alâmet **26a** budur kim: kuduz ısırduğı yeri kuz içiyle ovalar ve etmeki karuşdurub tavuğa vereler, yiye ölürse, kuduzdur. Yemezse dahi kuduzdur. *'İlâci budur kim:* evvel ısırduğı yerde tezcek gerile, çizeler birkaç yerde ki; derin çizeler ve şişse uralar, çekeler. Yahud kan ki akınca koyalar. Ve sarımsak ve soğan ve oğlan aşı ve tuz, bunları suciyle merhem gibi döge, ol cerahata un ve

tiryâk ve tavuk bokın suciyle ezeler ve sığır südün dahi katarlar, atın burnuna dökeler. Ve eger ayaklarında olursa, ol cerahat olan yeri yakar ve yanında berk bağlaya kim, ol ağu sirâyet etmeye. Zira ki atun derisi mücevvef olur ve bir diri tavuğı dıbirından ol cerahata uralar, eger ölürse ol at kurtulur. Ol yaraya sarımsak ve tavvşan mayası ve sedâb ve çörek oti ve tuz bunları sığır **26b** yağıyla karuşdura bir iki kez ol yaraya ura, bir avucunda halut koya ve ıraktan kırk gündegin gözedeler ve *kuyruk kecişiçün bir nesne itdiriler, ğayet müfid ola.* Erkekini dört barmak sağıri tarafıdan ve kuyruk dibinden ölçdi. Ol dört barmakdan aşağı bir adam gözi denülür ki aşağı yardi. Kızılıcak ağacından ğarârsak, gebsak düzden ol yarığa itile, deri arasında sokdi. Dört barmak kadarı belin ziyade çıkardı, yerine tuz toldurdi. Kuri irin oldi, akdi, ğayet iyi oldi.

Ve at uyuz olsa iki dürlü nesne iterler, gördüm. Fâide buldum, vacib oldu ki yazdım. Uyuz at üget yuyalar, ıssı suyla turnak uralar, bilen kerâmetle saralar, kızıl kızıl olub açılıcak solunur, suyunu bir eski panbuklu kaftan paresiyle alalar **27a** amma önerdi acı yağ ve katran hazır edeler, yağıyla katranı kaynadalar, şöyle kaynarken ağaç başına geçile, saralar karşı. Ol kaynar yerden alıb ol uyuzlara ve gözlerin ki, uyuz yerleridir, süreler, at hoş gelür, belin kendün duti verürler. Ve üç günde yerinde yeni tüy biter, uyuzu gider, tecrübe olunmuşdur. *Ve bir dürlü dahi* od yakılır ve bir yeni çömlek alalar hazır dura. çömlegi ocağa koy ki çömlegin güti kızıl ola. Atı basalar, üst tutağının iç yüzünü üç barmak beriki yerde, şöyle ki; bu yarıkdan ol yarığa yetişince bıçağı soka, dahi bir deri kalını bir buçuk barmak ince geyinde dahi ol yerde mercimek gibi nesne çekilir olur, onları kara dahi yerine tuz koya, dahi bu kızmış çömlek gücini bu yarduğı yerin üzerine basa ki ak ola, çömlegi yere ura, oda atı kaldura, hemen birkaç günedegin uyuzu gidüb tüy bite. **27b**

Bugeburun oti derler zikr olunan eczaları iyü yuya sıcak beliğ edub ve dülbenden geçürüb andan bu yere cemi‘ dahi birkaç defa‘ dülbenden geçürüb andan buruni delikleri tuduldukda bundan gelen nefes ile çeküb birkaç defa‘ damağı feth olub açulur. Bundan ziyade ve müna sebeb enfiye uyar. ? nezleyi def eder ve ser tesmelüf def eder inşâallah alimullah amin.

Fi'l-evâhir şehri zilhicetü'l 28a

Bab eger bir ğayri yerden arılar gelüb kovanına üşeler, bu tılsım yazub kovanlar üzerine koya. Ol gelen arılar kovanından geçe firâr edeler.

Bab diger kovanlığına koya, fâ'ide göre mücerrebdir.

K h h

Bab diger kovanlığına asa, koya.

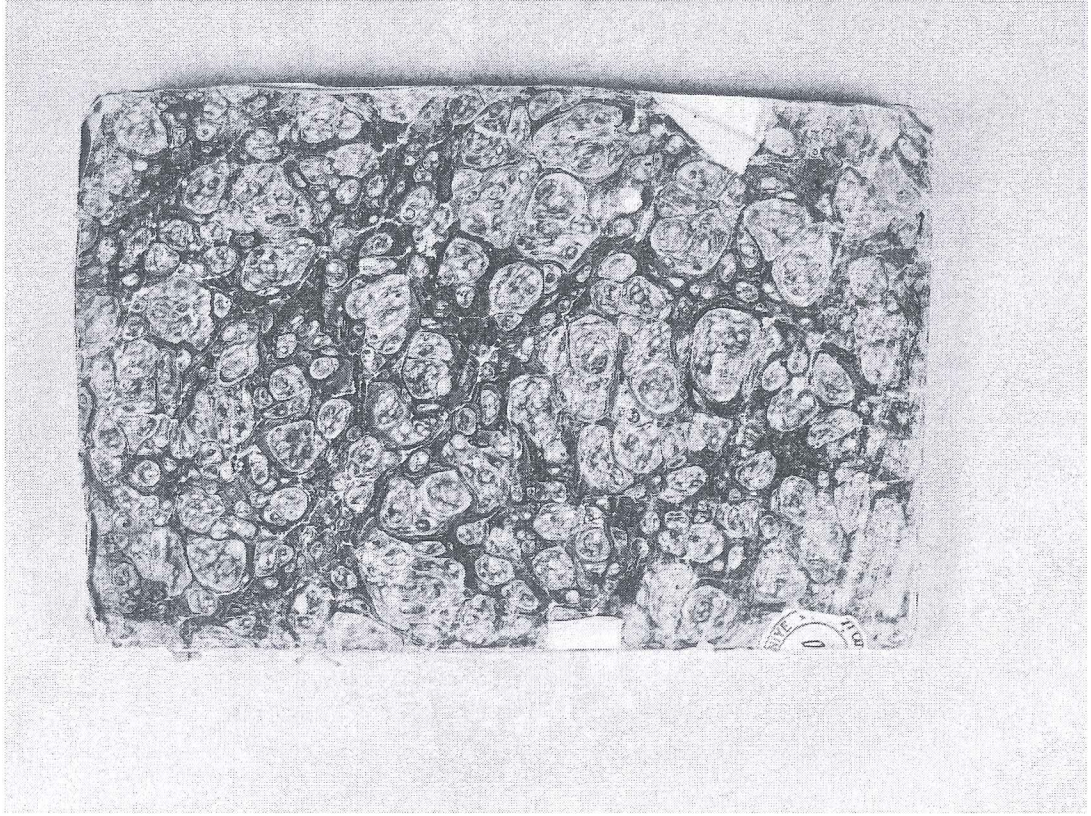
r	2	b	b
t	v	v	b
t	v	ty	h
bv	b	h	'a

4 11 11 11 9 9 9 333 11 11 11 11 h m 111

22	22	22	15
25	21	21	27
17	32	mvy	hv7
26	14	8	35

29b

2.2. Orijinal Metin

کتاب بیضا نامه که در تصنیف آن حضرت است
 آئمه الدین را در اهل کعبه و روزی صاحب زینم این عقاید
 دورین شوبله روایت فلورم چون با دست او اشکم جلاک علی شاکر
 فی العالم شهرساجی خاقان اسکندر ز دو قرنین رحمة
 الله علیه روز ولایت در خروج فلذی و کیشی چون
 نوددی و مر اسلم کن دخی الذي بلع شهره او مودی
 و حمار ی فلذی و تری حدت او تو ز بی نگاه الله تعالی
 امر بلی اول کسای از بنده قولی اولدی و انبرینه نمودن بانه
 منها قران کوردی بوجبی اطرافه ارشدی کنگرله اول کلم ای
 رسطالینش او از چیده حاضر کلمدی اولک توله نه بوجبی
 خیر اریندی اول دخی علم قونبله و زجهن تو کلمبله بوکتا
 تصنیف قلوب اسکندر کوندردی چون بوکتا اریندی

اول

اولی چری بوکتا ایچینه اولان او بیه برله انبرینه علاج
 فلذیل الله تعالی اول سبیلله خسته اولان انوره صحت
 روزی فلذی بوکتا به بیضا نامه لیوان خون یل اولان
 زمانه برو بلکه انقراض عالمه دیکن حیرت که انوره واقع
 اولور بوکتا ایچیه عازلر متعالجه سبب اولور حیوان
 حوت بولور پس مجموع خلائقه لازم دیکه بوکتا سقیده
 واجنده کن بلر مخصوصه بادشاهلر لشکر واجدیر بلک فر
 ضهر زو که بادشاهلر لشکر سینی اولور و لشکر سان
 صلاح سینی اولور و میان صالحه اندک ایومی اولور
 بوکته آتبله جمالی بیه و حوضن دور و عزم ایلدی بیه بیه
 جاک ابرض و هم دیشلر زینه کوردم الله تعالی حق و علان
 بیه ان بشتند که اولین عناصر ارجه دیر بولور و بیه
 ترسی کسک و لور اینه آدک حقیقت تمام اولور ابدی

يكلكان دني برسي دجريت نيستن اوزين برسي
 دريك برسي اكسك اولوسه ياد شاملق رستم وكران
 نامي تمام اولو اول برسي نيستك بري عاقل و عالم و بري
 در بري دني چرندني ابادان در و بري دني رختت چو بري
 نني و برسي دني سپاه نويدر سپاه قوي اوغز الا ابو صلا
 و صلاطك ابوسي الله شوي له كم بوقار و ده ذكر اولندي
 پس انوك ابوسن و يا و زن و نيجه رنكده اولان آت
 ايو در و نيجه رنكده اولان بر اوسنبره و آن حسته اولان
 علامت ندي و دويي ندي آني ديك واحد بر سيك ادي
 ان شاه نيكه تعالي ايو آت صفتت بوز كسي بوجده بو
 و يعون اشكار و خوب صور اوز و لاكوز و قنقاري
 اوزون كه اقل بوزغي قنقار دلي ديك قنقار
 له برسي كيك و اينق و شتر كه اقي و صبي اوليه و شفته

طواغي

طواغي بيم و طواغي اندك اوزون اوله ملكي قصه و
 كيك اور دلو و كوز او مرلو و ابوغه طلو و كجوبك
 بر نلو و اجون كوزلو و او رنه بوي دني ايو در و خايسي
 بر نه توي اوليه و قجندك اراسي و كر بولوي و اكاكي
 الت بومجوع قوه اوله و اوازي تيز و بي اوله و هد
 نسني تيز كوزور اوله و اكي چنون اراسي اكي كيك
 و اكن طار اوليه و يوجه كيدم كن اكي قولاغيله
 اشارت ايدكده و كندوي تراز و ليوب كده و اكنه
 هرله كلو ليرنه و اكي تين بصرانه ان كلبت در صبه و
 اوكي و نجي بر سر اوله بر رندان اوزون و قصه اوليه
 و بوز كيك خنده جيك اوليه و طولشق بوز و صبه و
 دني الهه جفتوي بومر و اوليه و كس الماجوي بر سيك
 بري كيك اولوسه اولان قنقار اولوسه زيرا كه حشو

اولور و او بئنه بچك كاهل د پرتيه و دان يو
 ربه و استك و بو فشه و د زده پ فاعندك پور به
 و صوبه تن تن پوزيد و بيان الله الله پور حبه و قسق
 كور بچك تير كشيده و بيلانجه اوله و قلاق پرتيه طوي
 او فاجن اوله و طو بعلوي اور زن و اينلو و قوه اوله
 و اد كيمي د كيمي اوله يعني روه طينلو و لمبه و بال
 بتدوي پرا بجه اوله و قولاك پرتيه طوي او جوق
 اوله و طينقاي اور زن و بيستله اموزي د خور اوله
 و ارقسي بالق ان قاسي كيمي اوله و باعز انلو اوله و
 خردلوي پوشن اوله و قيروشن يقار و كور بچك تن
 جك اشغه خربه و صفر استك كيمي بايي كيك اوله و اوك
 اياغن كور بچك كور و نبر بصبه و بلكار بچون اوله و
 شقاري بچي اولميه و قيج اياغن اوك اياغنك از زن

اشورم

اشورم و قشاجن كيمي اوك اياغنه نيين بلكه ارا برينه
 دو كده و بيلي اور زن اولميه و پور بچك قيروشن
 اكديه و ارا بيسي تير تو حيميله و قشاجن بلي اكديه
 و ينك بلكه كيه و بولده خزه خزه كور و تيره خچن
 كتميه و اكس صاع ايكو بئندك صول ايكوسي پراكسك
 اولور اوك كيمي اوك اياغن و حفر لورده غايت به
 اولور و صوبه اور بچي و اخور بچك صاع اياغن
 بصبه و اكس صول اياغن بصبه اوك كيمي ان صول
 اولور و صوبه اياغن حبارك او طر بو با زلين امش
 كيمي سنج در اكر بو نلوك جمع بر آند بولنور سيه اوك
 كيمي ان نظري او مستق امان مكو كنه كند و كيمي اوله
 و شول انه كه بولنور من كل بولنمايه باري اوك كيمي
 بولنور كوكي دمه كه اول اورن اوكي سنجيوك او جي عور زن

اوله و اوج دودن اوله و اوج قردن اوله و اوج
 صغرن اوله و مثالی هر یکی خوب اوله و بدنی
 نازک و یورجکی او زون وار جالو اوله و دوه کو بکلر دینی
 او زون و سکر لری بغون دوه سکر کی و قیر طفلو و قیر
 نلو و دینقلو و صغیر قیلو و قار نلو و خرد اوله و بو
 سنجوانا دخی ابودر و هخر او در و نه در لرسه دکرا ندر
 اله کرجک البته الهون بکر که ر و به ماسی جو قدر دیو الما
 مو صغندر و ابو نازک رنگین دخی بیان اده لوم خرمائی
 طر و آن ابو اولو رهن لو اولو و زجره دو بر بو طنانو
 اتوک کیم با قاری و طوبی ناری و کر بوکی و یالی و قیر دخی
 و ابو بلوخی ارسی و کالی توه اولو رسه غایت ابودر و آل
 ات کیم قزل صاغی اولمه و کون لیری و خاسی و یالی
 و قور و قی و بقایوی و طبهای خج اوله اولدی اولو اولو

و طر آن

و طر و آن کیم یالی و قیر و قی او زون اوله استکون اولو
 و یارک و یولک و بالجهک دو برک اولو و ساق اولو و قور
 قله آن کیم فلان رنسی کیم یالندک قیر و غمه دکین بر قو
 خط جاکلش اوله و یالی قیر یغی دزدن اشغله بی قوه اوله
 هخر او اولو و برک اولو و اگر بود دکیز خیر اولو رسه
 آله شغله در لیر اتوک کیم آن سستا اولو راستی سزله بونر
 یولک قور و یاغزان کیم بر از قرق اوله اولی دخی قیجکه
 ابو اوله و اکولر لکی کیم اولو رسه کیم یالی و قیر و قی و
 یور ارسی و کوز لوی و قزل اوله میندانه بو کک اوله و یوله
 دیر اما اولو رسه اوله شوغاده جلعار و بعضی دکن اولو
 و هم اصغرین اولو و دکین جوق ستر اوله و آل ات کیم قزل سبا
 غوازه و جابر آن کیم کر بوکی و بقایوی اق اوله انوک کوزی کونر
 سزله کوزور و اگر طینی و کر بوکی و یالی و قیر و قی و بود ارسی و

کیمی چوروسی قو اولورسه هم بوز بوزینه و اولجه آت
 کیم باشی کوجک اوله و قیریغی اوزون اوله و اوازی اینی
 اوله و چپای سکل اوله لطیف اولور و یوکرک و اشکون اوله
 و بلك بوغده اولور و بوز آن کیم بوی اوله و قیره بی غنک
 جوت اوله و بوی غر اوله اشکون اوله بلك بوغده اولور و
 اگر بوی دوز اوله اولورسه قتی بکول اولور و بولده غایت سنا
 اولور و طولله فراسا اولور بوی بولور و اگر آن کوز خور
 اولورسه وقت اولورده ایوا اولور اشکون غایت اولور و
 یو کوی غایت بک اولور و بوز آن کله یایی و قیریغی و کوی
 کلری قاده اوله غایت ایوا اولور و یهالوان اولور و اینه بکلم
 اولور و یوله دیر اولور و اگر د کوز بکلمی کیم اولور سینه
 محاصه کیم طینی اوا اوله بون کبات قارده ایدوقی بوز بوز
 آت کیم یایی و قیریغی اوزون اوله و طوینی قو اوله بوز بوز بک
 اولور

اولور و اگر کیمینه بک اش اولور سینه غایت هنر اولور و بولده
 بهالوان اولور سینه بک بک رسپس آن ایوا اولور و اگر کوی سکل
 اولور سینه قیمنا اولور و سینه اوتولوت کوز خور اولور انا
 بولکه و بکله غایت ایوا اولور چون صفت بلبدی شول صفتی
 ایدله کیم ایدله برادر و ایسنه شوم اولور قیلوا انا صفت قیجدر
 قوه ات کیم کوز خول اوله یا اولور د بکین و اهرین اولور و دخی
 قوه ات و دور وان کیم قوزن کوز اوله کیمه کوز خور اولور
 و شول ات کیم اول مول یا عن صوبه بجه اول صولق اولور
 و یوز خور اولور و شول ات کیم قصر و کوز بکنده اول دل سیز
 نه و شول ات کیم اولور اولورین اشدوب او تکیه اول صفر
 سوله و شول ات کیم قوه سنه اوسنه بور به اول کیمه دخی کو
 رمن اولور و شول ات کیم بخرانی اوزر نه و یا حیاسی السنه و یا
 بیری السنه و یا قلاغی سینه و یا کوی اوسنه قیل بکین اوله

اول آت شوم اوله و طوبى قساق اولك دكسي ابو اوله و شول آت
 كيم سول كوزي جاف اوله شوم اوله و شول آت كيم كوزي قساق
 اوله و كندوز كوز اولور اكر كوزي بوليه اولور سه اول كوزي
 هيج كوز اوله بولك كيم كه عرب اعشى در و ساشيد ديمى كوي
 كوز لوات مورچه كوز خورا اولور و عيبوكوي اولور تا عرب هيم
 ديمى اول آت قتلور و مشلور در و بوشهور در كه دولد ديمى سنا
 شيدى در لور و كيم كوزي جاف آت هر قور بوز مشلور و اچ آت
 يعني سول اباغى آت شوم اولور و اعصم آت يعني زال آت
 ديمى شوم اولور و شول آت كيم كوزي و كر بول اقا اوله اولور
 كوندوز ديمى ابو كوز اولور و شولكه بورور كيم باشي يوقا
 ركوز ربه و باجقدا اوغريجي سو كسون برغه آتوك كوي عيبوك
 در و شول آت كيم كوزي بوليه اولور و كندوز اوله اوله آت شول
 اولور و شول آت كيم بورور كيم قور و عن قلد و بر اول ديمى ابو

دكدر

بوكدر اولك كيم انا هوب اعزل در و كشتف ديمى و برچ انا
 اولك اباغى اور بيله هوميه اول ديمى ابو اوله بولك كيم انا
 اناج در و شول آت كيم كوي او كندوز اوله ابو دكدر اناك
 كيمى آت ديمى افسق اولور اناك كيم انا اسبق در لور و بولك كيم
 آت و قبي باشي پهلوان و بلكان آت و اصغر آت و جوق كشتين
 آت و ديكين آت و بورور كيم رسليجك آت و بورور كيم
 و جوق كوز لوات و اليبى ملنه و جوق بولك آت بولور ديمى الجله
 بولور در چون بود ديمى بلندي آت ديمى بيان ابو كيم بولك
 حسناقى ندر و ندر و علاج ندر معلوم اولسون كيم اناك كيم
 بدي در لو خستاقى و اهر و هر حستاق ديمى آدى و اهر و
 اول حستاق اوش بولور كيم ذكر اولور انقشار و كتاب و در
 و جذم و شمش و غرر و شفاق و خر و ناسور و برص و جرد
 و غلله و نقيه و ملح و قود و سرطان و قوق و مقناق و قعاس

و خفاش و ربه و سعل و عصا ص و سعال و ر حظه و بن
 و صحر بر جمع خسته لغز کمانه واقع اولور سه سب بود کم
 تو خوله آنه صور رلو و پانت قومش کن بریده طرغور رار
 و یا خود در لیش ات چولسن قور لو و یا بولدن کلشی قوشن
 کن بر چنگ ابرین الورد لو و یا بریده ات بغار لر هام اولور
 دخی تاگاه قی بنار و یا چبار لو و یا خود ات کونه قوشو
 بغالو و کچه صوغه طوقدر کی قز هم صوتان صو
 در لر و یا خود یاز کوننده کوندر کشفه بغالو و کچه
 صوغه طوقدر در لر بو یاز لن خسته طایفه سبب بود
 کلوز در بس هر کیم که آمده بود کلوز غنقلونک سفته
 کوزه اولات سالارک اولور ات سر کله خمر کله کر کلوز
 و هر کیم اینی کم دیار سه بر چنگ سرده اولات بریده بغلیه
 و چون ار قشندک که رحبه بخورین کونندک سفلیه
 و سوله

و سوله ایو لوم بری این اسوی و این صوق اولیه و طار بر
 دخی اولیه او ز بدن کمنسته کجوب الحیمیه و غنی الوب و رو
 و بنی در لوزنده و ره و بجه و صما توز سوز و ره ایو
 و بغدی و هر کون بو را اولور در هم اجمعی و تن و ره و صون دخی
 بغلد دخی و ره و پره و یاز کوننده آنه صوی حوق و ره و اکثر قینی
 کونی اولور که ایلی کن قشاخوا اوم و بلا سلیله قراض و قوشن
 و بود لوی ار سنه سلیله و یاز کونن بر کوه قشایه و اسوی سوله
 هر کون انجاری نوبیه و غنی قینی قیزی ایو پ آره اکو بو
 طریقه برای بیمار ادرا سیه اولات بکله بر امیه مکر که صا
 نه و یا بغر لویه چون آنک ایوس و یا قرن بلدک ادی
 و عشاوشین و علت ننگ حاصل اولور بلعک بلدک و سبلاه
 سن بلدک ادی انوک باشن بلدک قاعه سن دخی
 بلدزه لوم تا کله سنا اوله ات باشن بلکن نه وجهه در

معلوم اولسونلكه انك ياشي ديشدن بيلور امدكي
 بلكل كيم قولك لكي ديشي اول اشاعنه باتر وايكي ديشي بقا
 روده بت بو دورت ديشلوم ايندا يات در لور اكي ديشي
 دغي اولارك باشده جعفر انوره واسطات دير لور بولوك
 باشده اكي ديش دغي جفاك بولره باعيات دير اوك حركي
 ديشي اولور اون اكسي اوكلنه اولور اولور بوز اوز سنده
 اولور ات اوج يشرا اولور قلوبن ديشك قباغن اچار
 دور دنه ادين سويليه قلوبن بيشده برار قلوبن ديشي بر اعور
 قلوبن ديشك دغي بوغلبور المتنه بو يايكي دغي كد لور امانا
 دغي دغي برك اولور ويديشده بر ديشه دغي كد لور ابي من
 جه اولور و سكر نه ديشلوك اچي دكزي اولور و طومر نه
 كي جهور اولور سويليه كيم ايه صغر و اون باشده عام ديد سيار
 و اونان كچي بلك اوك ياشي كسه بلور اما قلوبن وزير كلور

قائده

قائده انك ياشي اولور امدنك او بيش او و ادي اول ات
 شند قلوبن اولور كيم دور ديشلور اولور اوك ياشي بولور
 و اولور كيم اوك ديشي اكلدر و اولور ايشي بليست كور سون ديوكل
 قلوبن كوزيز دغي بيلور بوز كه قلوبن اوك كوزي جهور اولور بولور
 انك ياشي دغي بلدي شند كلور انك خستاشن و اولور بيا اولوم
 اول اوك باشده اولور ان رجا بوي بلده لوم سقاغور اولور امان اير
 امدني بلكله اوك بيشه بر ديج اولور كيم ااسقاغور در اكي بولور
 و بوي دغي ساگر غور لور سقاغور علامت اولد كيم بولور
 و كلبونيك اولور اكي بيشه اوباشن اشغه دور و بوز دغي ديون
 بسور و بوز نيك قمتار اكي بولور و طور دغي بوه خرم ايلور
 علاج اول بويشك اكي باشدن قان اهور و انان حاره كلور
 و رخماني دوكله لور اهنم نماز و شنه ماسوره ايله بوز نه او
 قوره لور و سنده بيشنه ياشن طومر و لور و اكر كشمه سله اددور

دو کله برده و زعفران بر دم کسبی مینویسند دو کله بونیه
افزودند و بوجن دم کافور اندازند بونیه طویله بر لور و کز
کمزسه چیرک اوینی و زنجبیل و ارغان اشپی و قویله و صنی
هر برندن آگیش درم زعفران بر دم بونیه بونیه کوز درم
سوجبیله قینه سن و دسوز سن اما سولقد قینه
کیم اوج بختنه بری قله و بر دم دمی اوج نعلت قتل اوج
بجشی اول هر کون بر جشی بونیه و دو کله الحقی و بر
مان باشی بوقر و دوتلو و کز بونیه دمی کمزسه بار بونیه
امی زار زانیه و صمان نوزی و کونیکو اوینی بونیه چیرله
قینه لور استیجفیله طور و سنه قویله پالینه اصیل کیم
اول علت سوکله کله بونیه دمی کمزسه عوز تل و ک
حیض بر زاله لور بونیه بونیه لور و بناو قتی قتی بونیه
تاکه حیره بونیه سوکله اینه و کز بونیه دمی کمزسه

اندوزی

اندوزی اله قاری قامنیه بونیه کونیه او قوه ارجون ار دجه
بزان کافور افزوده افزوده و زنجبیله کل صوی طویله لور اکر قی
صوق کونیه اولور سنه بختنه یاغین طویله لور و کز بونیه او
لور سنه بر اوت و اردر که اکالیلاب دیر لور کجه قویله دیر
اول اتوک اشغه بر افسیز برین کسه کدم بونیه و سن اتوک
تور سنه قویله باشنه اصد هیله زمان قویله تاکه اول اتوک
قوسی اتوک دماغه جقه سوکله اندوم و بونیه کجند
یاغین طویله اما حیدر که حیض بزین طویله ار دجه
اندوزی افزوده و زنجبیله سیر لعون طویله بونیه دمی قعاس
کیم تور کجه طویله خور بر اوت و علت در لیش کن صویه قویله
تور علامت اولدر که نسیک و زور و بونیه صا
تور صوا قویله بونیه و اولور که غلیظ دمی کور بونیه
ایاغنه فسوز علاج بونیه کز سنه لقی دو کله صفانه

اندوزی

بو ایکی خیر ایله بشری و لحنه سیم باغی قیلر و یازیت
 قیلر قنده لرا تا کیم خیری لک باغی قله و ایکی دیم فقط قیلر
 برنج کرم بو رسته دویکله دفع اوله و ال اولسته قوسلید
 یشار و سقاغور دویکله ایله لرا لرا شوکله دخی کمنسه بر
 بری بو ایچنده بزار صوابه شیده لرا طوریه سینه اصل
 بو ایکی عیلت بو نکلن بجز بو قنده صافی اولنجیه هر کون
 صغر باغن و ختم باغن بن برینه فرستور و پ بیلنتیا
 دورنسه لرا بودر و برنجیه انوک بو غرنک ایچ یا نندا
 اولور انک علامت اولور کات یزیدنه تیره ندر
 ویم بجز بو رندن نفس وین سزا و عرتدن صولور
 و کور لری صار و ایچنده ویم بو رستدن کور دویک
 علاج لور دویکجه بیلنور فی حوانده دو بختین و یای ایله
 قارشنده راسن کورنن الهی قومه انک بو عازنه قویه سن

و باش

و باش بو یخه دن ارنق شستیمه و بریمه سن و اکر بخت
 بو لیمزسه قور و بو بختی اصله کاسن و بریم سن انک قور تلفیه
 علامت طلت بودر که آت او کورنگه نیشلیا و انک بو رقی
 ایچنده بو اسیر اولور علامت اولدور که بو رندن اکر کوچر
 صواقه علاج اولدور که قلم زنگار و قور و زنج و بیلد کله
 بو رده صویله یوغوره لمر هم کبی اوله ان کون کور بوز
 بو رده یسه بر مغله دور تلور اکر کور بختی یسه بر لغا
 بندوق صحن لور دینار اوج کونه دکن هر کون بر کرم دور تلور
 و اوج کون نده صکن باغ دور تلور یعنی قویه و اندن صکن
 برز سفت و بجم ستمری و برز فقط یولری قینه لور
 مرهم کت اوله کونه ایکی کرم اسکی با نیونله دور تلور
 و اکر ایوا اولر سیه بختین دیم سرکه و اوت دیم باله دویک دیم
 زنگار و انزورت اوج دیم راسند اچ ایکی دیم و عمره سنگ

ابکی در دم و سلیکون اوج درم بونلوی بر بینه فرشته و ن
 مرهم کی اوله کونده آبی کوه اوره لر خوش اوله و الز کورنور
 بره بیه کسکلند بکوک بودند کسدر کندن صکه صبر سانی
 و باج باغن طوزله دکو مرهم کی اوله اول کسین بن اوره
 و بر زمان د و نکر که اول بواسیر ک کو کسین و اندن
 صکه سلیکون بکوم و مرده سلک اون درم و زیت اونوز
 درم و سرکه بکوم درم و سف اون درم بونلوی خواند
 دکو مرهم کی اوله اول و سفی سرکه قنارنده کوا
 فلان اونوی قنر و کونده ابکی کوه اسکی بنبوغله اوره
 لر تکی ابوا و لجه شولول و اگر انال بوزن او سنده و طو
 طاع او سنده و آلمنده سکل حفسه علاج بودر کم
 با دنجان مرهم کی دکو اول سکی انوکله جوقا و الو
 اوله سبباله فورر کدر و اگر اسکدن اولور سه کوه کونده
 فوری

فوری قنر بغلبه اوزر دوشه و اگر کی جکودر کسین
 اوت اولور سه دجی اساه کیده اوت بو اونوی بالله
 فرشته و بنبوغله اوره اوج کونده دو سوه اوره صکر بر نه
 کل باغز اوره بخلغان سنان اگر انال ابکی بخلغان اوله علاج
 بودر کم اول تریله دهر بر زمان بویسه و اندن صکه صابونده بودر
 و فوری بغار خوانده دکو و شمش لب و قلم تمار و طوز
 بولاری اولور ماس بالله بونلور دزهر و قنی قسینی
 اولور و با خود کونده ابکی کوه موم و بر ز قنر اریدر و بر ز
 نطفه دجی قنر اولور و باطلوز باغیا بر فح کوه اووه کیده
 اور بک اگر انال باغزه اور بک اوله اولیجی او بونلوی
 اولور و باغور دزهر دکن تون دکو علاج بودر کم صابونده
 بو بونلوی اول و لجه دجی سلاز قنر بغار سینی دزهر و با خود قنر
 سوغان و انجور و اوکندت بولاری سوجله قینه لر قنر و لجه

و جوانده و کله سر هم کبی اوله دور تکر توبه اکی اولک کوزی
 قانده و یوزنه یعنی بری و برقی بوق وقت اولو کیم نشنه د
 و شور قار عیاشت و درینورسه اکر بجه نوسه
 ابر شمله با کینه و طبله بربک بقلیه دیندن دو نمه برینه
 باغ دور تکر و اگر بر نمونه علاج بود کیم صبر و زنج
 و کیم و نوشادر هر پندن بر درم و حقیق درم سبحان اونی
 بو نوزن و کلن بالیده فرمشد رب او سته اولو کوزینه نین
 اولورسه احتیاط ایدیلر کیم اوت کوزنه کریمه بر کون طوره
 ایزه سی کیم نلو برینه مرد اریق کیده اندن صکره قیون بو کنگل کلن
 بگر درم مرد سنکله اون درم کونک بش درم ذفت اون درم بولاری
 موطنه ایدیلر و اونی قار شده لور کونه اکی که بنوشند او و ل
 اما ایزه بیده بیدم هر اویسار بو صکره کوزی کوزنه یعنی برده اولور
 قی یا اکر اونی بودی اوزر نه قی یا اوله یعنی درم کولور سه

اول

اولدنی غالب بود که آنوقت کوزینه یعنی برده اولور وقت
 اولور که اونی کوزینه کر اول وقت تمامه کتر مکر کوزی اولور
 اولور درم بجه اولور اولور و بوریج د لکوده و یوزنور سه پوق اولور
 کیم نوز علاج بود که اول آن نوزله و صابونله خابنده یو بیلر کیم
 دونه و اندن قره زرنیج و صابون و زرنیج و نوز در و بیلده کلی و کولاج
 بولاری صابون صولیم بوزنور ل اول بره قنایسی بقا لار سته بیریق
 قوی بیلر بیلیر و کوزی کیم سقنایس کیم اوت کریمه بر کون و بر کیمه طوره اندن
 کیده بر لور و کل بلوغ و یا قیریق باغ در تکر اندن صکره قوشون ایدیلر
 سر حسرت جناحه دکلم بکر کلیم بار سیم اولور اول کب اولر بکر درم
 بو نین و اون درم راستی طاش و مرده شکلا بش درم و اسفنج اولور درم
 و سلیکون بش درم بولاری قرق درم زیت یا شله جوانده و کلر غلیظ
 اولور درم صفر سکه قتلله از از قوشود و کلر درم کیم اولر نیمه و اونی که
 اولان برنه اکر کوزنه سر نایر و قوشود یعنی صولیم بولاری نایر کوزنه

ناسور اولیج بخت اولیج و اگر اتوک افکی آت جرحت اولسه افکی
 ناسور در علقه اولور که اولیج بخت اولان بری دملک طغلیار و لک
 وارسه دموری ایچنه صوقاق اولور که صایغ یزه وارده ارشده اولور
 اوسته مردار لک اولور اولیج قویجه اندنضاکه صابون و صغیر لک لک
 یاغ حیوانده دوکار و او دکر ماغن بال و جام سفوی قملر کونده
 لک لک ایچنه صوقاق اولور لک بوله کوزنه کوزنه اولسه علقه اولور
 یقور طور وارده نمر و بوعلت سبب بودور که در لکشان صو و رور
 و صونیلر علقه بودور که اول اولیجان بو حقیق درم قدری قارانیج
 بو حقیق قاشله کی کوزنه دخی او فرره و اگر لک لک طیلور اولور آت بعلر
 کوزی بیکار اولیچند که در یچور کاشیله ده لرو اولک کچور و لرو شهانه
 بر ماغی اشدن صوقاق و نیکر لک لک ایچنه لالار که برحق او زینه کلن در نیک
 اوست سارن لالار اشدن کجید و چون اوست سارن لالار ایچندن باقله
 کیر ایچن نسنه قتی سکلون لکی وان قیچی وان لالار لک لک اتوک کوزنه سولر لک لک

بجو

در جو ک سنقلر و برینه طوز قیلر اول اولیج جملر و نیکر اولور
 و صودرخی کچ وره لرو باشن جو لیلله بو ریلر و اگر لک لک جمیع انزمن
 اولور کوزنه صوقاق صاف قوزنه غایت اولور اما اولور تو قار اولور
 بو نغدن اولور لک لک بو نیکر لک لک یا ننده اول غایت اولور
 دایک کوزنه ایچنه کوزنه لک لک بو لور و لک لک صغیر لک لک اولور
 قولاغ و نغس اسیدر بو نیکر لک لک واردر لک لک با ننه نغس قلاغ صغیر
 ابرق در مان فاند ایلر نعت حکم لک لک کوزنه اول وقت بیز صالشی
 اولور کوزنه ایچنه طوق نسه لک لک کوزنه ایچن دو قنه کوزی بوشه
 علاج بو نیکر لک لک صغان قینه لک لک بو نغس دو کوزنه صغیر لک لک ایچنه
 کوزنه او رله لک لک کوزنی قان اولمشه کوزنه اچلر و قیاشن قلدر لر
 صوقاق صونیلر لک لک لک کوزنه اچمن کشته بو ف کوزنه سرتیز اولور
 و اگر اتوک لک لک نسنه دو قیاشن لک لک و با قان چفت اگر بو قان اولور
 ادم قناسن سرده کبیر دو کوزنه میلید کوزنه کله خوش اولور و اگر قان اولور
 بر درم قنصل لک لک لک لک اولور کوزنه اولور و بشن درم اریه وان خیر ایچنه

و بود تلوی غیر از چندان قیاس و فرود قیاس خوبه بشکر کوفه
 قره کمر اوله و چهارمین بود تلوی دو کمرن و آنون کوزنه اناسن و با قلم
 اوفوسه کس مشا بود و اگر اوله بر طغان بود قلم انکس کی شنبیل الیه
 زاوچ درم با آن کد سیم که اده در حقیقت اوله بود تلوی اوده بر غاسن با قلم
 و بر درم زعفران و شش درم شکر قیاس و بود تلوی جمیع ایدوب
 الیاسن و هر کون صیاج اوله آنون کوزنه صوف و صولور و سن
 آغاز نهار آشفته دیکه و اوله درن هم کون اکی که صیاج و اختام
 قاشله اوفوسه و صیاج دیا قواد سن اما اوفوسه کون بکدر کوز
 قیاس جمیع اگر آنون کوزنه قیاس جمیع هم روحی در دکا کوزنه
 و یا خود زده که مانع و عصفور کسب دخی بر برفه دو که آنون کوزنه
 اوره سن خوشی اوله باشه چو مانع بر یا باشه و وقت بود نندن
 فان کلسه هلاچ بود که اندوز هم غریب را کیه و اکی فرماش قاشن بود
 برابر دو کوزنه قاشله از لایحه ادرا آنون کوزنه دکا و اگر فان
 کابوب باشن سن در رسه و یا فان کوزنه از رسه بود اوده اوله در سا

ادرا

اوله و بود ننه بنفشه یاغنی و یا با دم یاغنی حله و اگر بر درم زعفران
 و صطک دخی قنار رسه اوله یاغنی غایت ایوا و اگر اکی بیون طهر نزنه
 فان اوله رسه ایوا اوله و اگر فان قره افرسه قویه لراقه تا فان دنب
 قول اوله نجا نندن دو تلر طهر او اگر آنون کوزنه طهر اوله رسه بود
 علت پار سجه یاغنه در بو بر علت کس کوزنه بیکار نندن کالور از نایحه
 و یا نایحه غازی کیه اوله اگر نیت یا اوله رسه کوزنه نور کوزنه زایر
علاج بود که اوله خردس بود غزلیلز و قاشله اسپجمله کوزنه طهر اوله
 و اگر کتر سه آن بصلا دم سچی یاغنی اکی اوله نایحه کوزنه کوزنه
 قالد و هر طر قویز لرو کوزنه بیکاری و جندن اوله زغوله کس لرا نندن
 صکره اندروت و صبر حطری و کونکله هم بر نندن بر درم دو کلمه
 و کچی اودیلله از لرو اوله کس لرا بره اوره لرا شفا بوله اگر آنون باشه شش
 سبب بود که اوله کون جانور صوف و یا خود آت هلاک اوله سون بود
 علت ایدر لرو باغون لونه و در رر صلا فرجه اوست کیه و یا با نایله زده

کمی و یادگشت اینو بیخی که بود که علامت بود که ناکاه سبب است
 کند بی یه اور باش سند و روترو کوزاری باشه طور و نفس
 است اولو نفس تیز اولو و در کدک سپه و بوز نکور قناری
 طوقه علاج بود که الهی در صغریاغ و بوز درم سوچی و دیگری درم زیت
 یاغی و اوج درم تریاق ارمه از او و بوز ننه و کلر اگر ایتر سبب و حکم
 اندک صودنا چوره و اگر جانور راصد و غدن اولو رس باشه شمشیر انگزنده
 و بوز نندن صر و صولر اقره و باشه یوقار کتور من و اگر بوت اولو نده
 اولو رس آنرا که الت طوطا غن و او مستطو طفن بر چیده که ایله یولر
 و شش درم تریاق ارمه او تو ز درم حمله خواندن از لول توک باشه نکه
 بر ایگی که شفا بوله و اگر اولو رس ایوه طنه و بیادیه و یازینوز و خطی
 و اگر بوز نکه در صر مساق صبی و تری یاغ و اسکین صمان توری بود
 بر ز صوحیله قینه از اول توک بوز ننه در تار و باشه یونیکو که بوغ
 باشه و دماغنه یا یله صویجه قیلر شفا بوله و بتراط ایدر مساعی

دیکر

دو کلر آچی یاغله و دقن یاغله و بزیر و صغریوق و تاروق بوغنی قر
 شدوره لرو قنده یق که آنوک باشه قلکجه دو تب یقلر برون و بر
 کجه طوره و اندن داغی صکاره راز یا نه نخ و کز طوزن قینه لرا نکل
 یویار سکلده شفا بوله و اگر آنوک اگر قوسه الا قلع در بر علقه
 بود که معنی یا زوغاغ یو و نور علاج بود که آنوک اغز ننه افاج صیقل
 باشه قلدوره لریا چولر زله یا برک افاج سور دل اولو یملقن بری
 برای برده در تار که فای جقه اندک طوز در تار و وقع قح صقل
 شویله که قانن آرنه اگر آنوک دماغنه سوکی یا بشه علامت
 بود که دل جقارور یمنور باشه اشغه دو تر و صلا علاج بود که
 آنوک اغز ننه اچلر اگر یقین ایسه طوز در تار و چکلر الا لروا کو
 ایواغنه بر افاج پانق صردار اولو بانق طوز لوصویه بتوره ل
 و آنوک اغز ننه صوفله سور لرو قوسه و دوشه و یاخر و چکلر افاج
 و اگر بری ایله اولو رس کم بوغنه یقین اوله بادم یاغله بزیری

تو شده و هر که را چنه طو ز قتل و آتوگ بوغنه تو باورد و شنه کن
 دخی سان بود که مسدا با که سیلنه در لر واسط خود کس که قه نشاو
 در لر و ابو دنه بونلری سو جیله قیند لر و بز طو ز قتل و آتوگ بوغنه
 تو باورد و باشن اشنه تو باور کله دوشنه و اگر آتوگ دی شش سبب
 بود که آتوگ بینه بر اوست اولور و یاد لک اهر و ریا باشندن
 اینو علاج بود که اول اگر او کنه فاقان الله لو کتبیج و طراق اوله
 قیند لر و خیار شیری ازه تو را چنه بچی درم بود و بچی درم خردل
 قتل و بر ز تو ز باغ دخی قتل و آتوگ اغزنه افاج بر لقب اچلر و سی
 است بو او تلمی آتوگ دلنه سور لر بر قاجک ز ناض اوله و اگر کتبیج
 دلن و تو تلمی شنه بر قاج برده نشنه له له ار قان اچتی برینه
 بنفشه یاغنی و یا قوز یاغنی و در ز تلمی و شیر لغون دخی بود اگر آتوگ
 دخی اغزم سبب بود که بر کتبیج کور مدن و بر و در لر اچنه طاش اولور
 ابو دنه طاش مقنور علامت بود که بر کتبیج کاهل و قتل و بر ز تو

و کوز

و کوز لر ندن پاش اینر و باشن اشنه دو تر علاج بود که ارات ازوم
 و زنجیل و قراجه عود و بپر و اق خردال بونلری دو کله و بال شنه
 ایدر لر قیند لر و افاجم بز طلبه آتوگ اغزنه و شنه دبلنه بونلری
 سور و لر که هم طو قیندن بر قلمیا شفا بولم خناق اگر آتوگ
 بفازنه اغزی او لور سه الا خناق در لر سبب بود که آتوگ بکشدن
 ماده اینر بوغاز زنی قصر بر علمدن دکه آت تو ز تلمی علامت بود که
 بفاز شش و آت سور و جیلر و قیق قیق اکیار قور قیق اوچ کوز کوز اولور
 و یا بقی کوز دکه علاج بود که آن قولندن قان الله لو کن چون
 اقرت می لر و بو بینا تره یاغنی و یا طاهر در تلمی و دخی جملر و بوری
 و طریق اوله و بو بیان و خطم سخی قیند لر صوبن الله لر و اچنه حیا کتبیج
 اچین لزوب قتل و بر کتبیج برده صا ز کوز دخی قتلر جلیق لر و یا بچی
 ایدر لر و آتوگ بفازنه دو کله که کون بری بر اردیج و اگر ایسین
 اولمز سه جکوز کچ قش قزل او زوم و اینجی و عناب بونلری دو کله طاش ایدر

برله قینه لر و سوزه لر بادم یاغنه و یا سم قتلور بر دخی شکر
 قتلور و ایله و سوزه آتو ک بوغازنه دوکار و برقا چکن لاران و زیت یاقین
 آکسن اریوب اسلمه آتو ک بوینه دن تار و قوشونجه و سوزه آتو ک بوینه
 و صوفین دخی سوزه و بر سار و ارسین دخی اصله بر و بره لرشفا بولم
 انشا را کرا کله بوینی طومه اوله سمب در کله صوفه قومه قدر
 علامتت بودیم بوینی طومه لر و قز الفاج کجه اولور کاز و دغز و سوزنه
 یز ابر شمع علاج بودیم کک قوندن و یا بویشک ایکی یا نندن قان الله لر
 اگر اصله نسه او غلطان اشین بزیرله قینه لر و اچنه دو کاش سمساق
 قتلور بر زره نخط قتلور او دونه قوندر اسد لر بوینه در تلور
 بر قاچکون و اگر دفع اولما نسه آتی بصار قاز ابا رخ شای او رطوبت
 بزیرله آجی یاغ اووه لر و یمن اصله بر و بره لر اگر آتو ک بوینه قیلج
 و یا اوق در قنفه و طر کلسه و قان طوره سم انزروت و مسطکی و
 چاه حفری و صفا زاج قیرسی و قزل بر یا نوله ی دو کله و برده و سوزنه
 قتلور

قوشورده لر و اسکلی یا بنوق اوزرنه در تلور اول کسان طری ایکی یا نندن
 بصار و بو اولور دن عیرد هر اول یاره اچنه طولور و بر لر و یا بنوق اول
 بر لنگه اوزرنه قویار و بر باره بصیر طاش او سفته قویار و بر لر یله برک
 بنلیار اولونش کون طور و وانندن صکره اچلور او سینه قطن در تلور
 شفا بولور و اگر بو اولور حاضر اولور سید بر ابر و سفین دو کار و آتو ک کله و
 قان قتلور اون اوز بیلد بصور لر و اسکلی یا بنوق غلی و یا بز باره سیم اول
 جرحه بنفلیه اوت برقا کجه یصد و جی قیوب بنفلیه و لپ حقی وقت
 اصله اچنه نوحه دیگر بر در لو اعلاج دخی بودیم که بر طوز ده کلش
 اریبه قویسن او سینه اصله نوحه سو تو کم پار سمن بنفلیه سن و دیم تازه
 سوده ای او لیدی دوره سن خورن اولور و یا حور د آتو ک دنگه کور ست
 یا ننده بودیم ایچ یا نندن بر طور وارد آتو ک دخی قانن دونه وانندن
 صکره بر اوج اون و بر زخم و بر زخم صحرطی و بر زکونکله بو ندر دخی
 بر برینه قناسن دو ک سن و دخی برده انکله سده و بر سن و آتو کله بو

اولی برتری بر باره بیضویا من اول نظر کن او سنه نویسن
 و بلین بر هفت طوره بر هفت نیکه آن صوبه کورین و بر زمان
 دو سن تا اول بر اصله قوبه اول کون طوره ارتس بر شطرح هفت
 و بر کشیج تخم و بر کاسنج تخم بر او و ج به من طوره به منله صوبه قوبه
 و شولدر قینه سنکم ایکه بتان صوبله اول صوبه سرب اتوک بوغانه
 قوبس و اگر بنوکلدی کتر سه الشمس دم اق اوزم قرون و القش
 دم قردارک و ان ایکه در هر وهلیله و بوجی بتان قصص صوی
 دو کلن بر برینه قصبه قینت و کجیا ایا نه قوصیاج بونلری الله ازوسر
 و اتوک بوغانه قوی اوج کون بری بری ادر بخه صیاج بویله این شفا
 بولانت سنجلسمه سبب بودکم در شله صو و در اولولدن کلوب
 صوغه قوه قدر نکاتست بر کرات تیور بوالنور و قارشی ششتره
 بکری قصصی اولور و قش نزل اولور و بورتنگن ایکه یانه قناتلنور قلعا
 و قش نزل و باشیز بره دگر و بوغانه قوتلوات اولور کم بر کون دگر

انجی

انجی علاج بودکم خاص تریاق سوجیله ازه و ابجد زیت یاغی قه و ادر
 اتوک بورنده دو که وقتا کسجول اوره و بنه قش قه پوره جهده ایدم کم
 قزدره و درله و قارشی ایکه کتشی ایکه یا ندرن صغیه اغاجله بولاده
 جک امیدر که فاشنه و ترسلیه و اگر ترسلر ال صابونله صابونلیه
 و یا زیت یاغ درته اتوک صفره سنه صغه بولنان ترسیه الجیره و صیوخ
 شاف بونه و آتیه استعمال ایدم و اگر بنوکلدی صوغان دگر و صغه
 و صوبن اله ایمنه ادم سود کن قه و صغای طوره زنجی قیه و اسیده فی
 اکل اتوک بورنده دو که شفا بولر و اگر تلبس چوب طاروس بوزکن و یا
 ادم بتین صوقر لیس اوله انجی بودر و اگر تودکی کتر سه اسکیمان
 قینه لرسر جمله اتوک ترنه القه قوبله و آن بوز بورتاکم در لیه غلنه ن
 خلاص بولر و اگر که درم زعفران و اوج درم جوز بولر و ایکه درم اندر و زون
 درم اگر اوان درم کیون و درم درم بیز بونلری دو کار و اسکیم جیل
 قینه لرو و کوز اولور اتوک بورنده دو کار و بنه لرقه قش پوره لرد لیه

قنانه و منی اولوب و دره لور و صوی از دره لور و اسید ب و دره لور و اگر
 عرق بقانه یارم بمان اریه اون بشر و ب اکی بمان ایچی صوفیست
 اللذان و ب حقه اولر سه ایو اوله و اگر اکی بمان صوبه یارم بمان
 طوز قنانه از ب اکی بمان نه فوسه و اگر اکی بمان بمان صوبه یارم
 میل قدر سور سه که در لیا ایچ اشله خوش اوله اگر اکی بمان کسه که ایسه
 که کاساله در سبب در لیش کن صوبه و ر کدر و یا بمانه یوک اولوب
 بله بکدر بطلای اوله که ایش درم صغریا غی و خوردم و در خوردم
 خور او و اوسته قویلو تا کما غ اریه الحطام اکی بمان نه زده که و اگر
 اوله دینی و سوکر رسنه و زعفران بر ابر قنانه صوبه قنانه و اچنه
 صغریا غی بر قنانه و اکی بمانه اسید ب ده کار و بمانه قنانه ایو
 اوله و اگر بوردم قنانه و اون دانه سساق تخم و برا و صوغان صوبه
 قنانه سوزه لرو اچنه بر زباله قنانه و یا دم باغ و یا سیدیم یا غلی اسید ب
 بورنه و اگر اوله اما بتر اچنه لور طقوز برده و غایت اسید ب

اینها را در کتب دیگر
 هم نوشته اند
 و بعضی از آنها
 را در کتب دیگر
 هم نوشته اند
 و بعضی از آنها
 را در کتب دیگر
 هم نوشته اند

دعوی

و صرب
 سرکه اچنه ایچ کون قنانه و انده ایچ کون هر کونده ایچ برده اکی اوله
 بمانه بر قنانه و ایچ دیکره روم بویان و بکرم دلمه قره اچنه و ایچ
 روم قره اولوم صوبه قنانه و ایچ کون کون بر حقیق اکی بمانه
 دو کله شفا بولم اطلاق اگر اکی بمان اچنه کجه اما اطلاق در سبب صوق
 کچکدر روغن بیدر کندن صوبه تیض و صوبه کدر علاج اوله اول
 قوی بر غی و بندن بک بقلیا و اول کون اوله کجه بیدر و صوبه و صوبه غی
 و بر صوبه اگر طوز بر سه بر این و بلامت پلیده اغایچی قبی و کچی بویون
 بر ندری جوانده دو کله صفر ک ایچ یا غن قنانه بفره کانه لاریا اکی بمان
 بمانه آت اچنه طوز و اگر صوق صوبه کولسه که بر زمان طوز صوبه
 اچنه اوله غی ایچ در سه و ک دو تله کم قاشقینه سبب صوق کچکدر
 دفر و یا اغنایب قانوغی و ونگه نور علات اولور که بلی اکی بمان
 اما ایچ بولقن و وقت اولور کم ایچ کون قنانه علاج ایچ بر اکی بمان
 صفای قنانه و قره ایچ صوبه قنانه روز عوان قنانه سوز لور

بجز و سفید و دیگر بر صورتی که در جی از صاف طوز و آدم کند و گندم و گندم و گندم
 بورزند دو که در حال خشک و اگر شتر سه لیس صابون لیه صفت صوفه
 قاف و خیقین المود ندره و قاف و طولا و نور اول وقت معلوم اولد
 و انداخته و بنام نور دیار کم قوه و اگر آن قاف شتر سه لیس صابون لیه
 در مغلز و رو یا قف سکر تک نفر و یا قف یوک برین سکر مکه نال اولد
 علاج هر روزه اولد که قیچینک اوج یا ننده قان الله لرا حاجت اقتضای
 گوگن کون دب و زعفران و در صورتی که جلتک تخم برون تازی و صبر
 قیندر سوزلر واجبه بر دم خاص قیاق از لبر ننده و کلر و اگر کس است
 بواوتاری بلنه حکم ایور لیت اوزم زنجبیل و بیوجر زبوا و دار فلفل
 و اق خرد لهر بر نندن بش بر بواوتاری دو کار و بر و قیه زشت و بوز
 درم جام سفیدی و اللی دم بریزن لری چکلک پنجه آری و لرو اندر نهد
 بواوتاری قتلر ویر قانک برود ز نلر و اسبجته بلینه بعالر و بر قیاق کون
 قویله و اگر بنوکلر دخی کچر سه اوج برده بلنه داغ اولد و او نه صلا از اگر

ان

آت قف صولوسه سبب بود که آت قف سکر در طلا غنچه و او لیکنه
 بل طولا علاج بود که کچک و طورق اوتخ و انجیر و گندم و بنوکلر قینده
 و سوز و اوون درم جام سفیدی و اللی درم صفرک اوج یا خاریده و اوون درم
 دخی بزیر قتلر و آتوکل بورزندن دو کلر و بین اهل لب و در لرو صوف
 صو و صیبر و اسبجته دونه و بیونجه و حاصل بولون کسه و ایم و ره لرو اگر
 کتیر سه لیس صابون لیه صفت صوفه
 دو کلر و از ن قف صولوروشی بتوکلر کوه و اگر آن نغله اولد بویون کلر کم
 انکلر ایوکل یا غنچه ماده دو کلر و علامت بود که اولد بیکه چندن قان الله
 انون حکم ختم بیرق و یا بدیه و اهرش دیکن و کیک و سر سنا و صابون
 بواوتاری صبر سه کلر شولند قینده لرم سر که کوه بزنلر و کیه قان الله
 بواوتاری اسبجته آتوکل یا غنچه صبر لرو کون و بر کچر طوره اگر بنوکلر
 کتیر سه قاضی و اوغان اشتر و سر ساق سوسیلد قینده لرو شولند لرم قیون
 اللرو واجبه بزیر قتلر صاع خوز قتلر و قیندر لرو شولند لرم سوجر که بر

اولتر هم که اوله اسبجمله اتوک ایاغنه در زلم بر قاج کون طوره و یاغنه
 پیز طولن سو حیل و طوز یله خنلیار واسبجمله ایاغنه صر بر کیم
 طوره اولوک کب اولان آج بجه بنار بر برده طوره و اگر فاده طوره
 بلورسه لشقرله دشلم او سسته اون او زلم بر فاده صر کون فرشته
 اوره لرور کب بغلیه لریش لیه کوندن طوره اگر سبجمله ایاغنه کلور
 بر قاره طوره بر سه طوره او ستمده بر فاده اوره لر اوله هلاک
 اگر اولوک ایاغنه قانسه و یا ساکن لر کر که علامت بود کم بو بر عیضار
 اول بر علمد کم اتوک بو سندن اینرا کا دخی انتشار در علاج بود کم
 صاف طوزی سودله قینه لر شولیک غایت قبواوله و اگر کب قبواوله
 در لر سه بر دخی بنادر رفته واسبجمله اتوک ایاغنه در دینه و او ز
 سوچی قوی باره کن اوره و بر کب بغلیه و اگر اچله سده اتوک دوزن
 اوست یانندن قان لدر و لیکن انده بر اینج طوره وار در اولوب اول
 طردن المی کر کب و بر اوج ایه اون و بر صبر حو طوی و بر زخم خطمی

دور

و بر زکونک بر اولوک ده کسین بر دینه قناسن و شش بر ده صر کون
 الین بولار کله بو عراسن مو هم کیم اوله و بر باره بر او زنه یا قی ایه سن
 اول قان الیغنه طوره او زنه اوره کن و بر کب بغلیه سن بر هفته طوره و لیکن
 آت بغله و دت سن اینواوله و اگر اتوک ایاغنه صر کون سبب بود کم در لشکر
 صو و بر لر و بر یور قدن ایاغنه علامت بود کم اگر اول ایاغنه اتوک اشقری
 شیشتر بو مره اولور و ات بو مره اولور و لیکن بعضی ات بو بر کب اچله
 و طو حقی کرود و تاور طلاج بود کم کب کب کب کب کب کب کب کب کب کب کب
 قتلر و سنا و زنه مره کیم قیوب اتوک اشوغنه بر کب کب کب کب کب کب کب کب کب
 و یاخود ادم تن کن اولور و یاخود سر مساق صابنه بر زلم و طوزله کب
 قینه لر اوره لر یا ایه قینه و طوزله متواتر اولور و یا ایاغنه
 سر مساقله و کب اچنه ادم سدر کن قتلر و ایه اتق قتلر ایاغنه
 اوره لر و اگر بر ناکله کتمسه بر قاج برده ایاغنه اولور و لجه ادر کم اول
 حو کله اینه زلم اوله او صو طه کب کب کب کب کب کب کب کب کب کب کب کب

برای کون بنام یوم شنبی بر آن کرده نشانی که صاف و صاف
 او زین طایفه در نام و اگر توکل اولی ششم بله شش و طوز
 در نام و اگر چندن قان الله را که اسم و قزل او بود کلمه مسکه
 اصله را بر آورده افنی قلم و بزنی قلم او را شش او بن بره اول که با این
 در نام اندن بود نامی او را بر یار یخورد که کلمه ایچی شولند او را
 کم آتول اولی ایچنه صفا بریز بریز قلم او آورده که مریسته و اگر
 آتول اولی اول کلمه ایچنه قویار و بزله بلنه بغلیار که هر طور پیش
 که و اگر کتر سه لارن و صاف صافی بریز قلم را سبقتله در نام
 اگر طفره سه بخش را اول وقت نشانی و شمل شول سجده ای بر یک
 جزه لار قان دخی جمر سه فایده در آن توکل آید سکه اسکل اوله
 آت قیزی ابر شمله بغلیار دوشه و یا کله ذلیله بغلیار و طوز و سقا
 و نونار و سقی نلری و کلرم اوله اسکی با نونیلد او ره لر قیا
 و نونوسیم یاغی در نه اما بر اطعم ایبر اگر ناد بخان دو کبر هم کب

سکا

۷۲

سکا و زین او در لر نیز خلاص بوله اگر دمورله و یا قوله یقول
 نیز خلاص بوله اگر دمورله و یا قوله یقول ایسه نیز قور تاور
 اگر آتول کوده سنده سکل اوله علاج برور که وارد چیه بود
 اول بر ایچنه کندر الله بغلیار اندن بر لار ایچنه ایچنه قور و حق
 او بود یار دقلی وقت خج کبی بره لری بر نه صلا طوز طولده لری
 اگر کوچی قلی رسه طوز یقر بر کون و بر کجه طوره اندن صوره
 اچار کونک و جام قبی و ارج سقزی یقر بر کون و بر کجه طوره
 اندن صوره اچار کونک و جام قبی و ارج سقزی و مزدی دو کلمه
 ایچنه اکلر و یا خود مرهم کبی اید لر و یا خود مرده سبج اون درم
 سبک کون اون بش درم الی درم زیت یا غبیه قیندر قر شوغالیله
 قوشد و ره لر قویا و لجه بر درم اقی نطق و کونک و زفت بونلک
 دخی قتلر حوانده دو کلمه اسکی با نونیلد او ره لرو اگر کسر کن قان
 جوق کدر سه لک و یا قزل بو یا قیوب بغلیار اگر طر کسلور سه
 دمورله و جام سقزیله طفیلد ایوا بوله و اگر تونک کو کسندده سقا

انوسه بيمه بيمه علامت بود که شلغم کبي قتي اولور ديمر تو اگر
 انک دزنده و يا قيج ياغ ياننده اولور سه مخاطر در چتر من کرک
 ذر خاطر ه تصلدر علاجي اذ الحطلا نوج اوده قز و دوه
 اندن برينه بشيلير جام سقر بله طفيلير اچنه قيو فطران
 طولدوره لور يا اسكي يا بنوعله برک بخلير اوج کون طولد
 اندن اچلر اچني سيله لور بتور جي اولر طولد ره لور مثلا
 انذروت کونک دچام سفز کي و صطکی و اور کور ماسن و اگر انوک
 صفرا سي همنسه سبب آغ نيک ادر مقدن اولور علاجي و سين
 بيرغن سوجيله قيندر صفرا سي چقيصق بويلر اندن بونيني
 اوده لور ما زو شب و کشته انا رقي و صبر سقز ي بونلري
 ديوکلر اسكي يا بنوعله سر کرده اصلدر لور اوت اوز زنده المکر
 ن هجته صفرا سنه اوره لور و بزنان دو تلر دفع اوله وهم
 بلنه طليخ اوره لور و اولام صفرا سنوک اچ يوزنده اچنه قود اولور
 اني چکيک صفرا طشره چتر بوز قان کب رنگ قزله اولور و چني
 بارو

بار لوصار و صولر اقر علاجي بود که قير و غني بيار و کون لور اودنه
 قيلر اشاغدن يقار و کريله دبندن کسلر احتياط اميلر بر اي کون
 صفرا سندن قان دوکلر در همان ارشي منلر و از قون از قون پوره
 ابو اوله و اگر قان دور مر سه زاج و شب و عاز و انذروت و حمو
 و سر و قوزغ دوکلن دوکلر بر اچاچه بز طلايلر و بال دز نلر
 بو اولر ي بلایيلر صفرا سنه سقلر بر کون تيار ابو اوله اگر انک
 قير و غنده طکر ز قلمی باور سه علامته بود که اول قلمر و غون
 اولور و کونک اولور چکيک دخی آق و بر اولور دايي کونيني بوز
 و اچاچه سر آق خراب ادره هيج اول اول قاي چکلر و برينه صبر
 و طوز و صفرا و دن قشند و زهر لور دز نلر اولر و کيلر اچ صون
 دور تر لسه دخی ايو در و اگر ات نوسلر کن صفرا سي بار سه
 قان هجته علامته و علاجي بود که طوت اچاچنوک قاي ني و صارا
 قوزغی و عاز و مر سن بيرغی بونلري سوجيله قيندر لور سوز لور
 کر و قيندر غلته او لجه ر اچنه صبر سقز ي قويلر و بر اي دفعه

کرد رسا نافع اوله اگر کور سنده تمر ن قلسه مومله ادر بلور نونک
 پورسی مومله نشان ادر اول ارای بر لور دم ن کش سفار بر کوه
 دو تلر چقر لر رسکوت اغاجن اوق دوز لور او جاغه قورده لور اول
 بر ایه سفار ز بر اچوق اولور کم دم ن اشک سد کيله صور لر
 اگر در يك برده اسه قویار اول یاره بئجه اگر اشلسه اغز ن
 ابو یاغن قویار کلور چقار کر بقرسه اتوک اتی کلشک اولور
 دم ن یوردر یورن دخی چقر بلور اول وقت بر مغله بولنور
 بر لر ز حشسز چقر لر یورنه برده صاروسن طوز له طلدور لر
 برای بغلیلر و برای کز باغ در تلر و اگر اتوک ادر قسنده یا اوز ن
 کلف اولسه علامه بوردیم اول خرمیله تو بن کدر لر و یا کر یله
 قویار و بورچق اون و مرچک اون و صافی طوز و زاج بونلری
 دو کلر وصف کشتن سر کيله از لر قوقره لور و قنه یقر کب در تلر
 و اگر اغز سه سر کوله و زنگار واق ایت بو ق بونلری دو کلر سایغیله
 فرشد و ره لور اول صرب سر کيله بویار و سله لر اندن دو تلر اکی اوج

که

که کیده و اگر آنده ناسور اولسه یعنی چیان اول دخی بر
 هلدنر چیان کبی چقر دشلور بر ایکی برده اشلسه و صولر
 اقر او کلنر علاج بودیم اوشقی سر کیده اصله لر جوانه
 استخنی ایده لر قیو اولنجده و بوچق ورم سچن اون قتلر کر
 دو کلر واسکی یا بنوغنی قتیله ایدلر و بو اولور دن اوله
 ناسور دو کونه صوقلر بر کون طوره اندن قتیله چقر
 اوز در نه برده صاروسن او لر تا اول رنج اولوبلجه
 واسکی یا بنوق طولد و ره لر ایکی اوج کون تا اول جراحت
 اونه تمیز اوله اندن ضکوه بو مرهم ایده لر دانه چادر
 بو که مزه کیه ایه ایده لر اچنه زیت یاغن و جام
 سفزی قویار تمام ارجحک از از زیت و بر زر قتلر
 استعمال ایدلر اگر جراحت اینی جو غیسه کونده اکی کر
 اسکی یا بنوغله او لر ایا اوله و اگر آنده بچقی و قتلر

دوقته بغر سوغی طشه کلسه علاج بودر کم اگر بغر سوغ
 ساغسه آتی بصلر سوغیل زیت یاغی قیندلو اجمعه اول
 بغر سوغی یویار شایدهو المنق اول طریق دکور صیلر
 بغر سوغی اچنه قویله و قرین دکله اکنیله و ابر شعله
 دکله اشقه باننده برزیر قیلر کم چرک و صار و ضو
 انده افده اول جرحه اوزرنه محی ده و مزدرکی اکثر
 ودخی اوزرنه برده صاروسن اولر اون کون طوره
 واندن صکره اچلر یاغ درتله و اگر یاره کچرک اولب
 قتی حرکتنا بغر سوغ چوق چغش اولور سه اوله یا نه
 اغزنی بجاغله بیودلو بغر سوغی اسانغله صوقلر کوجیلر
 واما آتوک بغر سوغی برک اولور و طاینجی اولور بلش
 اوله لر واکرات قاتی سحر و قدن قفق اولسه بوکری
 یارلسه بوغرو اولسه علاج بودر کم توجک دموز برقی
 دکله

دوکار اون کب اوله و بورجق اوینی و چرش و برده
 آغی و دمور قوالی قرش و زره بر پاره بزه قلك در تله
 اوزرینه یا بشد زره و اول دکله یعی بز قیلر بغیلر برک
 د برغنه بر برده طوره یعی سیرک و زره لر و صوبنی
 اوزن و زره لر و بغدادی و زره لر اچی قتی اولیه و اگر بوغچ
 و حاصل و بر در لر سه غایت ایوا اوله واکراته یولده اسی
 یکسه و یا یول لشن اولسه علامت بودر کم یعنی کاهلیر
 و صوی چوق ایچیر و یا نوز باشن بره دو کو و بار و ده
 دکر و اغزنی یوسر و نفسی تیز آور و وصولور علاج
 اول اکی اوکندن قانی اله لر اربه اوینی سودله ازلر
 کور سنه در تله و اگر سوسم یاغله یا کره یاغله اولور سه
 دخی بکر کدر واندن صکره کول بزه یغرد در تله اولر ایواونه
 واکرات صوق اولور سه علامت بودر کم قوی اور پرور

ويعني كاهل يزد قولقلون بر او وود شلزين بز بوزينه
 سرر علاج اوج دم خربق الكي ودم نشادر واون
 دم اربه وان بشي دم بيو ونيك دم شكر اللهي دم
 صغري باغي بيلز قوشد ووريلن كليلز ايدلر قوزك كيك
 كونده اوچن بفازله بر قلر اهابر طحليم ايدو ايني
 يا صوق اورمش آبه بوندن برك بوقدرك كره
 ياغي و بوج اولن واره اون و سودر و شكر قوشد وور
 اتوك بفازله دوكلر و مر كوني اسچي صوبيله كورين
 بويلر و اسچي دو تلز و حفته ايدلر غايت ايدو اوله و اگر
 اني قذر طلسمه قذر و غنوك علايت بودركه كوزلري
 قزرد و دي صهر قزدياري اقر و يا شي اشغه و قوش
 و ارضي كوز اولور و نشنه بوز و صواچمز و اسرك كئي هر چه
 وصالنوزده و شر و اورجك چكمز و دني برك علايت

بودم

٢٦

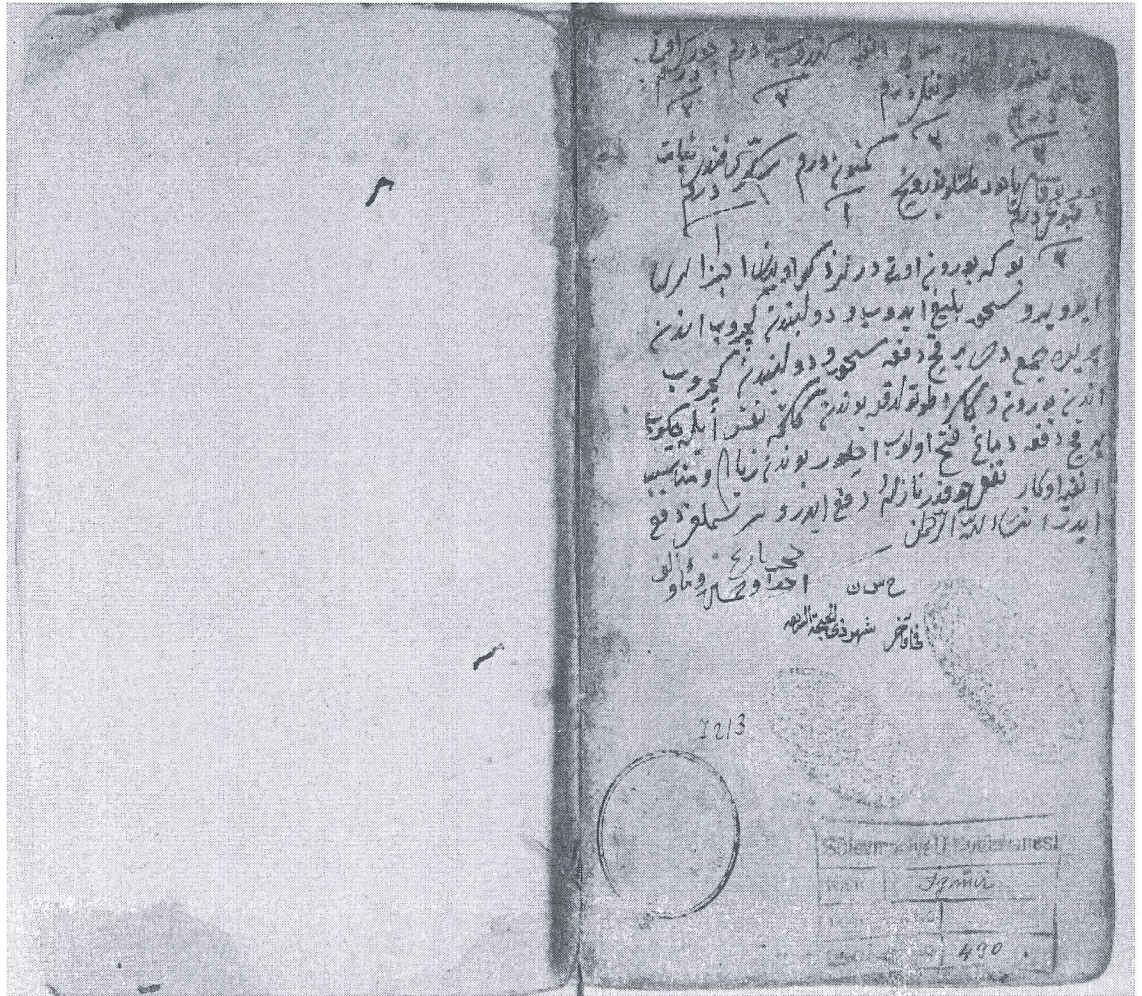
بودم قذر اصرد و نغي بوي قوز اچيله اووه لرو انكي
 قوشد رب تاوغه و بولر بيه اولور سه يقين قذر در
 يوزه دخی قذر در علاجی بودم اول اصرد و نغي بويه
 تزجك كريله جزه لر بويچي بويه وليكن كي دريك
 جزه لر و ششه اوره لر چكلر يا خود قان كي اقبه قيلر
 و سمساق و صوغان و اوغلان اشبي و طوز بونلري سوجيلر
 مره كب دو كه اول جراحت اون و توباق و تاوق بجان
 سوجيله ازه لر و صغر سودن دخی قتلر اتوك بورننه دوكلر
 و اگر اياق لرنده اولور سه اول جراحت اولان بوي يقار
 و ياننده برك بعليه كم اول اغوسرايت ايميه زيرا كه اتوك
 درسي مجوق اولور و بردري تا و نغي دبرندن اول جراحت
 اورلر اگر اولور سه اول آت قورتلور اول براه سمساق
 و طوشن مایسی و سداب و جرك اوفي و طوز بونلري صغر

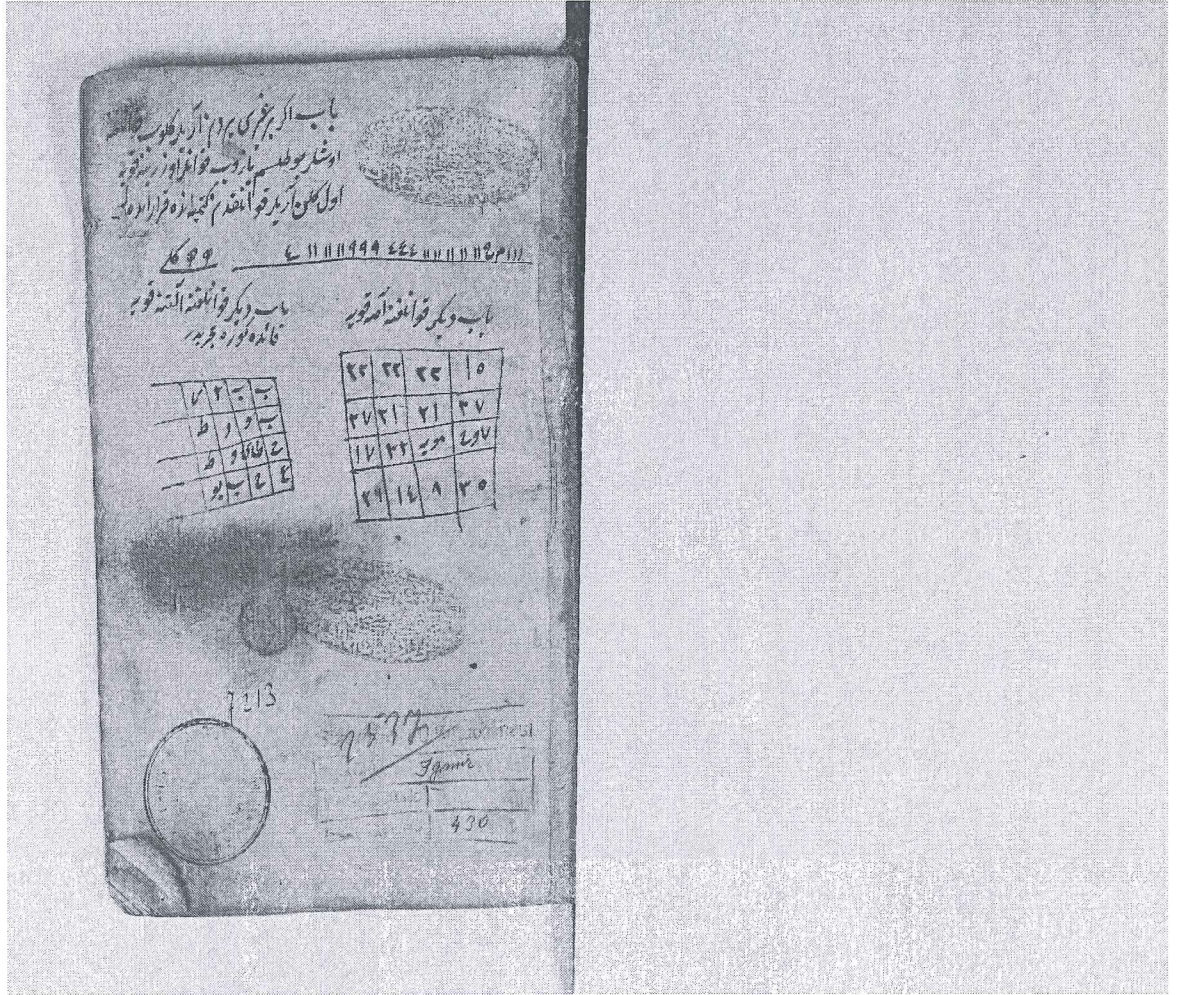
باغبله فرشته دره برای کز اول یازده به او بر او چنده
 خلوت خیمه و اراقدن فرقی کون کن کوزده لر و قیرق
 کجسیپون بر نسنه ایند لر کوروم غایت صفید اوله
 ارا ککنی درت بر موق ساعری طرفندن و قیرق دیندن
 اولجیدی اول درت بر مقدن اشغه بر آدم کوزی دکلاکه
 اشغه یاردی قز لوجق انجمندن غراسق کب سق دوزده
 اول یازده اتیله دری ارا سنده سو قدی درت بر موق
 قوری بلک زیاده چم قدی بر نه طوطولدری قری
 اولک اولدی اقدی غایت ابو اولدی و ات ایوز
 اولسه کی در لو نسنه ایند لر کوروم فایده بولدم واجب
 اولدکه یازده ایوز ات اوکت بو یلر اسی صوبله طیروق
 اولد لر بلک کوا حمله سر لر قزل قزل اولوب آچلیق
 صولور صوبنی براسکی با بنوقلوقفتان پارسله اولر

اما

۸۸

اما او کوردی ایچی باغ و قطران حاضر ایند لر باغبله
 قطران قیند لر شوبله قینر کن ایچ باشنه کجه صر لر
 قوش اول قینر بر دن الب اول او یوز لره و کوز لر نکه
 او یوز لر بریدر سورده لر ات خوش کلور بلک کنده
 دوتی و برور اوج کونده برنده یکی توی بر ایوزی
 کیدر تجر به اولمشدر بر در لودخی او د یقلر بر یکی
 چولک ال لر حاضر دوره چولکی او جاغده قویکه چولک
 کوی قزل اوله اتی بصلر اوست طوطا غنک ایچ یوزنی
 اویچ بریق بر اکی بر دن بره شوبله کی بو یار قدن اول یازده
 بیسنجه بجانی صوقه دخی بر دری قالکی بر بجن بریق انجه
 کی کیده دخی اول برده مرچک کی بنسنه چکلر اولور انلری
 قز ادخی بر نطون قز به دخی بو قوش چولک ک کوی بو برور دخی
 برک اور زینه بصد که اتی اوله بوه چوملکی بوه اوده اتی قلدور
 همان بر قاج کونر کن او یوزی کیدوب توی بنه

III. BÖLÜM: KİTAB-I BAYTARNAME'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Kitab-ı Baytarnâme” diye başlayan yazma eser, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir bölümü, 00430 numaralı kayıta bulunmaktadır. Eser, diğer baytarnameler gibi fasıl ve bablara ayrılmamıştır. Biz, baytarnamenin anlaşılabilir olması için, bölümlere ayırıp değerlendireceğiz.

3.1. Kitab-ı Baytarname'nin Birinci Bölümü

Baytarnamenin bu bölümünde; baytarnamenin yazılış sebebi ile ilgili, tarihi bir bilgiye yer verilmiştir. Burada Büyük İskender'in Belh şehrini almasından, kuşatmalarından, kuşatma sırasında meydana gelen bulaşıcı at hastalıklarından bahsedilmiştir. Hastalığın atlara bulaştığı sırada, askerler arasında bir hekim olmadığı, Aristo'nun orda bulunmadığı; fakat atlara hastalık bulaştığı haberini alır almaz yazdığı bu kitabı İskender'e gönderdiği ve bu kitapta yazılan ilaçlar sayesinde askerlerin, atlarını tedavi ettikleri ve atlarının eski sağlığına kavuştuğu anlatılmaktadır. Hayvanların tedavisi için yazılan bu kitaba baytarname adının verildiği; kitabın kaybedilmemesi gerektiği ve çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, dört temel unsur olan ateş, su, toprak ve hava teorisinden söz edilir. İnsanın ve tabiatın yaratılışı konusuna değinilmiştir. Anasır-ı Erbaa'dan biri eksik olduğu takdirde insanın yaratılışının tamam olamayacağı ve tabiattaki her şeyin bu dört nesne üzerine kurulduğu bildirilir. Bu bölümden sonra “*iyü at sıfat budur kim*” diyerek atın özellikleri anlatılmıştır¹⁴.

¹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir Bölümü, 00430 numaralı kayıta bulunan “*Kitab-ı Baytarname*,” s. 1a, 1b.

3.2. Kitab-ı Baytarname'nin İkinci Bölümü

3.2.1. Satın Alınması Gereken Atın Özellikleri ve İyi Atın Alametleri

Burada atın fiziksel özelliklerinden bahsedilir, bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz: Atın uzun boylu, güzel yüzlü, ela gözlü, kamyş gibi uzun kulaklı, iki kulağının arasının geniş, dişlerinin sık ve beyaz, aşağı dudağının yukarı dudağından uzun ve öküz omuzlu gibi olması atta aranan özelliklerdir. Bunun yanında burnunun küçük, gözlerinin açık, önü ve arkasının uzunluğu birbiriyle orantılı olması ve inişlerde çıkışlarda, düz yolda her zaman aynı tempoyla yürümesi makbuldür. At, suya veya ahıra gidince sağ ayağıyla girmeli, sol ayağıyla giren at solak olur ve solak at iyi değildir. Atın üç özelliği avrattan, üç özelliği deveden ve üç özelliği katırdan olmalıdır. Mesela, avrat gibi güzel, bedeni nazik ve kuyruğu uzun; deve gibi uzun kirpikli, uzun boyunlu ve deve sinirleri gibi yoğun sinirli; katır kılıklı ve kuyruklu olmalıdır. Bu türden atlar pahalı olur ancak çok hünerli olduklarından almak gerekir¹⁵.

Bu bölümün son kısmında atın donları ve bu donlara sahip atın özellikleri yazılmıştır. Doru at, iyi ve hünerli olur. Ayrıca bu dondaki atın ayakları, kirpikleri, tırnakları, yeli, kuyruğu, ayak arasının siyah olması gerektiği bildirilir. Eğer at, kül rengiyse; yeli, kuyruğu, but arası ve gözleri kızıl olmalıdır. Küçük başlı, uzun kuyruklu ve ince sesli at, alaca atın özellikleridir ve bu özellikteki at, hızlı ve iyi bir attır. Demir boz atın karasının beyazından çok ve boynunun yumru olması gerektiği ve yolunu bulduğu anlatılır. Boz atın yeli, kuyruğu ve kirpiği kara olursa iyi ve çok pahalı olur. Çil atın yeli ve kuyruğu uzun, tırnağı siyah olması iyidir. Sıçan tüylü at, göze pek hoş görünmez ancak yük ve binmek için iyi bir attır¹⁶.

¹⁵ *Kitab-ı Baytarname*, s. 2a,2b,3a,3b,4a,4b.

¹⁶ *Kitab-ı Baytarname*, s. 5a,5b.

3.2.2. Kötü Atın Özellikleri

Kitabın bu kısmında attaki yaramaz ve kutlu olmayan özellikler sıralanmıştır. Kara ve doru at, kızgın gözlü olursa gece görmez olur. Kısarak görüp kişnemeyen at, dilsiz ve davul sesini duyup ürkmeyen at, sağırdır. Kara nesne üzerinde yürüyen at, gece görmez olur. Gözleri katı donuk at, gündüz göremez ve bu ata “arab-ı a‘mış” derler. Bu at şaşlı olur ve göze hoş görünmez, ayıplı attır. Ancak peygamber efendimizin atı olan Düldül de şaşlı olmasına rağmen o ata kutlu at demişlerdir. Arkası önünden uzun olan at, iyi bir at değildir. Bunun gibi at, her zaman aksak olur. Bu özellikleri sahip atlara esbak denir. Binmekten kaçan, ısırğan, çok kaşınan, tepken ve yürürken terleyen, burnu yarık ve çukur gözlü at, yaramaz attır¹⁷.

3.2.3. At Bakım

At bakımına geçmeden önce atta görülen hastalıklar zikredilmiştir. Atta yirmi yedi hastalık görülebileceği ve bu hastalık isimleri sıralanmıştır¹⁸. Hemen ardından at semirtmek için yapılması gerekenler yazılmıştır.

Atını semirtmek isteyen kişi, atını bir yerde bağlayıp yağmurdan, güneşten korumalı, çulunu arkasından giydirmemeli ve atın bulunduğu yerin sıcaklığı iyi olmalı, atın üzerinden kimse geçmemelidir. Ata buğday, arpa, yonca, ebegümece ve saman verilmeli, suyu bile bağlı olduğu yerde verilmelidirler. Yaz aylarında ata suyu çok, kış aylarında ise daha az vermeli ve kaşığı ile temizlenmelidir. Eğer yaz mevsimiyse atın ayakları her gün sıcak suyla yıkanması gerekir¹⁹.

3.2.4. Atın Yaş Tespiti

Atın yaş tespiti dışından yapıldığı bildirilir. Atın önce iki dişi aşağıda, iki dişi de yukarıda çıkar. Bu dört dişe ibtidâ'iyât adı verilir. Bu dişlerin yanında iki

¹⁷ *Kitab-ı Baytarname*, s. 5b,6a.

¹⁸ *Kitab-ı Baytarname*, s. 7a,7b.

¹⁹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 7b.

diş daha olur, bunlara da vâstât denir. Bunu takiben yanında iki diş daha çıkar, bu dişler de bâ'iyâttır. Atın toplamda kırk iki dişi olur. Bunun on ikisi ön tarafta otuzu arka tarafındadır. At, on yaşına geldiğinde dişleri tamamlanır. Bundan dolayı on bir yaşına girmiş bir atın yaşını bilmek de zorlaşır. Atın dişlerini eğe ile sürterek yaşı saklanır. Böylece atın dişlerine bakan kişi atın genç olduğunu düşünür. Ancak yaşlı atın yaşı gözünden de bilindiği yazılır. Yaşlı atın gözü çukur olur²⁰.

3.3. Kitab-ı Baytarname'nin Üçüncü Bölümü

Bu bölümde, at hastalıkları ve atı tedavi etmek için kullanılan ilaçlar yazılmıştır.

3.3.1. Atın Başındaki ve Boynundaki Hastalıklar

Sakağ, atın başında görülen bir hastalıktır; at başını aşağı tutar, atın burnundan irin gibi bir nesne çıkar ve burnunu sürekli duvara sürer, hırlar. Tedavi olarak; öncelikle atın boynunun iki yanından kan alınır, kafur ve safrandan yapılan ilaç akşam vaktinde burnuna üfürülür. Geçmediği takdirde yine safranlı ve kafurlu karışımdan yapılır. Daha sonra zencefil, çörek otu, oğlan eşi ve safran şarapla kaynatılır ve süzülür. Yapılan bu ilaç atın burnuna dökülüp başı yukarı doğru tutulur. Bu hastalık geçinceye kadar karışımlar yapıp atın burnuna dökülür²¹.

Ka'âs, bu hastalık ata terliyken su verilmesinden kaynaklanır. Ata şeker verilir ve burnundaki suyun akması sağlanır. İlaç olarak; sarımsak ve soğan dövülüp hamurla karıştırıldıktan sonra pişirilir ve zeytin yağı eklenip kaynatılır. Kaynatılan bu karışımdan kalan yağa nefis kattıktan sonra atın burnuna birkaç kez dökülür ve bu hastalık geçer. Eğer geçmezse; her gün sığır ve hatmi yağını karıştırıp atın boynuna sürmek iyi gelir²².

²⁰ *Kitab-ı Baytarname*, s. 8a.

²¹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 8b,9a.

²² *Kitab-ı Baytarname*, s. 9b,10a.

Kupâ, atın burnunun üzerinde olur, demergü de denilir. Atın gözüne yakın yerde olur, hatta atın gözüne bile girebilir. Eğer gözüne girerse tedavi ile geçmez atın gözü oyularak çıkarılır. Bu hastalık tilki ve buzağıda çok fazla görülür. İlaç, at önce tuz ve sabunla iyice yıkanır; kara zernih, sarı zernih, nişadır, sabunlu suyla yoğrulur ve kına gibi sürülür. Bunun üzerine yaprak bırakılır ve ot girmesin diye bağlanır. Bir gün bir gece durduktan sonra o yere gül yağı ile kuyruk yağı sürülür²³. Atın burnunda **bevasir** olursa; at öğürür ve burnundan sarı, irinli bir su akar. İlaç; kalim jengar, kara zernih ve sudan oluşan bir merhem yapılır. Üç gün boyunca günde bir kez, görünür bir yerdeyse parmakla; görünmüyorsa, pamuk sarılmış ağaçla sürülür. Bununla iyileşmezse sirke, bal, jengar ve anzarottan oluşan bu merhem vurulur, bevasirin kökü kurur²⁴. **Sülül** adı verilen hastalık; atın burnu üstünde veya çenesi altında çıkan siğil, şeklinde bir tanım yapılmıştır. Siğilin düşürülmesi için dövülen patlıcan, merhem gibi üzerine sürülür ve iyice ovulur, siğil kuruyup gider. Ama eğer çok önceden olmuşsa atın kendi kuyruğunun kılıyla bağlanır ve siğilin düşürülmesi sağlanır²⁵.

Hunâk, atın boğazındaki ağrıya denir. Sebebi, atın başından madde iner, boğazını keser, boğaz şişer ve at solar ve çabalar ve katı katı eğilir. Tedavi olarak; iki kolundan kan alırlar ama çok kan akıtılmamalıdır. Boynuna tereyağı veya tahin sürülür; mercimek, burmi otu, temrak otu, buyan ve hatmi tohumu kaynatılır. Bunun suyuna, hıyarşember içi ezip katılır, birkaç yumurta sarısı katılır ve ılıtıp iki günde bir atın boğazına dökülür²⁶.

İntişâr, terlemişken atı soğuğa bırakmaktan olur. Belirtileri, atın boynu doğrulur, kuru ağaç gibi olur, eğilmez, dönmez ve aşağıya ulaşmaz. Tedavi: iki kolundan veya boynunun iki yanından kan alınır. Eğer açılmazsa, oğlan eşi bezirle kaynatılıp içine dövülmüş sarımsak, biraz kara petrol katılır ve ateşte kaynatılır. Birkaç gün boynuna sürülür. Eğer geçmezse, ata kazayağı dağ vurulur. Ertesi gün, bezirle acı yağ sürülür ve yemi ıslatıp verilir ve iyi geldiği yazılır²⁷.

²³ *Kitab-ı Baytarname*, s.12a,12b.

²⁴ *Kitab-ı Baytarname*, s. 10b.

²⁵ *Kitab-ı Baytarname*, s.11a.

²⁶ *Kitab-ı Baytarname*, s. 16b.

²⁷ *Kitab-ı Baytarname*, s. 17a.

Atın **aksırık olmasına** sa'âl derler. Ata terliyken su vermekten olur. Bunun tedavisi için sığır yağını, sütü ve hamuru ateşe koyup yağ eriyinceye kadar ısıtılır. Sonra ılıtıp atın boğazına dökülür. Burada Hipokrat'a atfen "tokuz yımırda, gayet eski sirke içine üç gün koya ve ondan üç gün her günde üç yımırda atın boğazına bıraka veyahud yigirmi direm buyân ve yigirmi dane kara incir ve elli direm kara üzüm suciyle kaynada ve üç gün, günde bir çanak atın boğazına döke, şifa bula" denilmiştir²⁸.

Atın damağına **sülük yapıssa**, at başını aşağı tutar, dilini çıkarır. Atın ağzı açılır, sülük yakın yerde ise tuz sürülüp çekilir. Ancak uzaksa bir ağaca tuzlu suya batırılmış pamuk sarılır ve atın boğazına koyup düşürülür²⁹.

Nasır, atın çenesinin altındaki yaraya denir. Bu cerahat olan yere demirle dağ yapılır. Deliği varsa demir içine sokulur ve yaraya erişinceye kadar götürülür. Sabun, sığır böbreği yağı, ateş görmemiş bal ve çam sakızından oluşan bir karışım, günde iki kez yaraya uygulanır³⁰.

3.3.2. Atın Ayağındaki Hastalıklar

Bıçılğân, atın ayağında görülen bir hastalıktır. Atı önce tarlaya sürmek gerekir, at bir süre yürütülür; ayakları sabunla yıkanır. Jengar, şap, tuz, bal, zift ve nefitten oluşan ilaç vurulur ve domuz yağıyla birkaç kez ovulur. **Ürpek**, atın ayağında uyuz gibi yayılan bu hastalık, dizine kadar ulaşır ve buradaki tüyleri döker. İlaç, sabunla atın ayakları yıkanır, kaplumbağa kanı veya beyaz soğan ve incir şarapla kaynatılır, koyulaşınca havanda dövülür ve merhem gibi o yere sürülür³¹.

Nefha, atın iki ön ayağına madde dökülür. Kan alınması tavsiye edilmiştir. hatmi, papatya, ısırğan otu, kepek ve sarımsak sirkeyle kaynatılır, merhem gibi olur ve bu merhem atın ayağına sıcak tatbik edilir, sarılır. Yapılan bu

²⁸ *Kitab-ı Baytarname*, s. 19a.

²⁹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 15b.

³⁰ *Kitab-ı Baytarname*, s. 13a.

³¹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 11b.

uygulamanın bir gün bir gece durması önerilir³². Atın **ayağına su inmesine** sebep yine terliken su verilmesine bağlanmıştır. Belirtiler: ön ayakların aşık kemiği şişer, at yürüyemez olur; ancak yürürse açılır, durunca tekrar tutulur. İlaç olarak; kepek sirkeyle kaynatılır. İçine saf tuz katılır ve bez üzerine merhem gibi yakılır. Yapılan bu merhem atın aşığına sağlam bir şekilde bağlanır, bir süre bekletilir³³.

Atın ayak **sinirlerinin gerilmesi**, atın topallamasına ve yürüyememesine yol açar. Atın boynundan inen bu illete intişâr da denir. İlacı, tuz sütle koyulaşınca kadar kaynatılır. Bunun içine nişadır katıp ayağına sıcak sürülür ve üzerine şarap tulumunun bir parçası bırakılır ve bağlanır. Sinirleri açılmazsa atın dizinin üst yanından kan alınması önerilmiştir. Un, sabır sukutri, hatmi tohumu ve günlükten oluşan otlardan bir ilaç tarifi verilmiştir. Kan alınan damarın üzerine bu ilaç yakı edilir³⁴.

3.3.3. Atın Gözündeki Hastalıklar

Süse, atın gözü katında veya yüzünde yarık ve yumru olduğu zaman buraya herhangi bir nesne dokunduğu vakit kanar. Eğer yerinden oynuyorsa ibrişim veya kendi kılıyla bağlanıp dibinden düşürülmeye çalışılır. Ama yerinden oynamıyorsa; sarı zernih, kireç, nişadır, sıçanotu, bunlar dövülüp balla karıştırılır. Eğer gözüne yakın yerdeyse ilacı sürerken gözüne girmemesi için özen gösterilmelidir³⁵. **Menki**, atın gözünde oluşan bir rahatsızlıktır. At yatıp durur ve arkasına bakar. Ata terlemişken su vermek veya atı soğukta bırakmaktan olur. İlaç olarak kırlangıç dışkısı kamışla gözüne üfürülür³⁶.

Atın **gözünde kabarcık** olursa, merhem-i rumi denilen merhem sürülür veya zere kerhani ve asfur eksen denilen bu otlar dövülüp atın gözüne vurulur, iyi olur³⁷. **Zafrâ**, farsça nahane denir. Atın gözünde görülür ve göz pınarından iner, tımar olmadığı halde gözü kapatır ve at, görmez olur. Horozun kanı sıcakken atın

³² *Kitab-ı Baytarname*, s. 20b.

³³ *Kitab-ı Baytarname*, s. 21b.

³⁴ *Kitab-ı Baytarname*, s. 21a.

³⁵ *Kitab-ı Baytarname*, s. 12a.

³⁶ *Kitab-ı Baytarname*, s. 13a.

³⁷ *Kitab-ı Baytarname*, s. 14a.

gözüne damlatılır. Eğer bununla geçmezse adam saçı iğneye geçirilir ve oradan çekilip koparılır. Anzorut ve sabir sukutrî ve günlük dövülür, içine keçi ödü katılıp ezilir ve o kesilen yere vurulur³⁸.

3.3.4. Travmatik yaralar

Atın **gözüne ağaç dokunur** ve gözü yaşarırsa, bezir ve soğan kaynatılıp havanda tuzla dövülür ve atın gözüne sıcak tatbik edilir. Atın gözü kan olmuşsa, göz açılır, kapağı kaldırılıp soğuk su püskürtülür³⁹. Atın başına **çomak veya taş dokunup** burnundan kan gelirse andız, kardaş kanın, samiğ arabî, ekir ve kendi kanıyla ezilip ılıtılıp burnuna dökülür. Burnundan kan gelmeyip gözüne inerse bu ilaçtan yapılır ve menekşe yağı veya badem yağı atın burnuna damlatılır. Ayrıca boynundan kan alınması da önerilmiştir⁴⁰. Atın **boynuna kılıç veya ok** dokunursa, damarı kesilirse ve kanı durmazsa; anzorut, mastaki, çam sakızı, zac-i kibirîsî, kızıl boya, bunlar dövülür ve yumurta sarısıyla karıştırılır. Eski pamuk üzerine sürülüp kesilen damarın iki yanından basılır ve üzerine bir taş konulup bezle sağlam bir şekilde bağlanmalıdır. Bu şekilde on beş gün bekletilir. Açıldıktan sonra katran sürülür. Bunun yanında alternatif tedavi ve ilaçlar da yazılmıştır⁴¹.

3.3.5. Zehirlenmeler

Atın **başı şişse**, otlanırken atın zehirli hayvan sokmasından veya zehirli bitki ve otları yemesinden kaynaklanır. At, sebepsiz yere, kendini yerlere atar ve titrer, gözlerinden yaş gelir, nefesi sıcak ve çabuk olur. İlaç; sığır yağı, şarap, zeytinyağı ve tiryaktan oluşan bu karışım atın burnuna verilir. Eğer hayvan ısırmasından olmuşsa; atın başı şişer, ağzından ve burnundan sarı sular akar ve başını yukarı götüremez. Eğer otlamaktan olursa; atın üst ve alt dudağını birkaç yerde yarıp üzerine tiryak ve hamur atın başında bekletilir. Burada, Hipokrat'ın önerdiği sarımsak, acı yağ, defne, bezir ile tavuk ve sığır gaitasından yapılan ilacın atın

³⁸ *Kitab-ı Baytarname*, s. 14b.

³⁹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 13b, 14a.

⁴⁰ *Kitab-ı Baytarname*, s. 14a.

⁴¹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 17a,17b,18a.

başına yakılıp bir gün bir gece beklemesi gerektiği bildirilmiştir⁴². Atın **dili şişerse**, sebebi atın yeminde zehirli bir ot olması veya dilini ısırmış olmasındandır. Tedavi olarak; iki ön tarafından kan alınır ve kişniş ile torak otu kaynatılır; hıyarşember, hardal ve ceviz yağı katılır. Bu karışım atın diline sıcak sürülür⁴³.

Atın **dişi ağrısı**, sebep yemini görmeden vermeleridir. Yemin içinde taş çıkar veya ayva yer, dişine taş dokunur. Atın yemini yavaş yemesinden ve gözlerinden yaş gelmesinden anlaşılır. İt üzümü, zencefil, hardal, balla karıştırılır ve kaynatılıp şerbet yapılır. Ağaca dolanmış bez bu şerbete batırılır, atın ağzına, dişine, diline sürülmedik yer bırakmayacak şekilde sürülür⁴⁴.

3.3.6. İç Hastalıklar

At sancılansa, sebep terlemişken su vermek, yoldan gelip soğuğa kalmaktadır. Atta şu belirtiler olur: yatıp yuvarlanır, karnı şişer, böğrü kaskatı olur, burnunun iki yanı kanatlanır, katı katı solar ve başını yere koyar. İlaç olarak; tiryak şarapla ezilir ve içine zeytinyağı katılır ve ısıtılıp atın burnuna dökülür. Ata kalın çul vurulup binilir. At, çimde katı katı yürütülür. Atın terlemesi için kızdırılır. Atın yemi elenip verilmeli ve suyunu da ısıtıp vermelidirler. Burada çok çeşitli bitkilerden yararlanarak farklı türden ilaçlar yapılmıştır⁴⁵.

Atlâk, atın ishal olması, içinin geçmesidir. Atın üşütmesinden ve yemini yedikten hemen sonra su verilmesinden kaynaklanır. At, kuyruğundan bağlanır ve o gün ve o gece yem ve su verilmez. Eğer iç geçmesi durmazsa; mersin, palamut, palmiye ağacı kabuğu ile ve keçiboynuzu havanda dövülür. Bu karışıma sığırın iç yağı katılıp yoğrulur ve atın boğazına atılır. Bu ilaçla atın içinin geçmesi durdurulur⁴⁶.

⁴² *Kitab-ı Baytarname*, s. 14b, 15a.

⁴³ *Kitab-ı Baytarname*, s. 16a.

⁴⁴ *Kitab-ı Baytarname*, s. 16a.

⁴⁵ *Kitab-ı Baytarname*, s. 18a.

⁴⁶ *Kitab-ı Baytarname*, s. 19b.

Atın **sidiği tutulursa**, yani at, idrarını yapamazsa, atın üşütmesinden kaynaklanır. At, belini eğer ve eğilir. Tedavi olarak; kızıl soğan kabuğu, kızılboya ve şaraptan oluşan karışım kaynatılıp safran katılır ve süzülür. Bu karışım atın burnuna dökülür⁴⁷.

At katı **solarsa**, sebebi dalağına ve önüne yel dolmasıdır. İlaç olarak; kepek ve turak otu, incir ve kimyondan oluşan karışım atın burnuna dökülür. Atın yemini ıslatıp vermek, ata su vermemek, atı sıcak tutmak, ata daima yonca vermek gibi öneriler yazılmıştır⁴⁸.

3.3.7. Atın Dışında Görülen Hastalıklar

Atın **ulpi şişerse** yani atın penisinde şişme görülürse; yılanmış sadeyağ ve tuz sürülür, iki kışından (atın arka tarafında) kan alınır. Lahananın içi oyulur ve oda (ateş) gömülüp bekletilir. Atın penisi bunun içine konulup bezle bağlanır. Bir gece sonrasında açılır şişlik geçer⁴⁹.

Atın **ulpinde siğil** çıkarsa kırmızı ibrişimle veya atın kendi kılıyla bağlanır ve siğil düşer. Tuz, sarımsak, nişadır dövülüp merhem yapılır ve eski pamukla sürülür. Burada kitabı yazan “badıncan döğüp merhem gibi sigil üzerine uralar, tez halas bula” diyerek yine Hipokrat’a atıfta bulunmuştur⁵⁰.

Atın **sofrasının çıkması**, ata ağır yük vurmaktan olur. Mersin yaprağı şarapla kaynatılır, sofrası yıkanır. Mâzı ve şab ve ekşi nar kabuğu ve sabır sukutri, bunları havanda dövüp sirkeyle ısıtıldıktan sonra pamuk ile sıcakken sofrasına sürmeleri önerilir. Bir süre bekletildikten sonra iyileşeceği yazılmıştır⁵¹.

⁴⁷ *Kitab-ı Baytarname*, s. 19b.

⁴⁸ *Kitab-ı Baytarname*, s. 20b.

⁴⁹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 22a.

⁵⁰ *Kitab-ı Baytarname*, s. 22a.

⁵¹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 23a,23b.

Atın **kuyruğunda domuz kılı çıkarsa**, atı rahatsız eder, arkasını duvara sürekli sürter. Bu kıl çekilir, dibi beyaz ve yumru olur. Çekilen bu kılın yerine sabır sukutri, tuz ve sığır ödünden yapılan ilaç sürülür⁵².

Atın **arkasında ya omzunda kelf olursa** bıçakla kazılır. Burçak unu, mercimek unu, saf tuz ve zâcı dövüp sirkeyle karıştırılır ve kına gibi o yere yakılır⁵³.

Nâsur, çıban gibi çıkar, değil, su akar ve önlenemez. Pamuk fitil gibi yapılır ve nasır olan yerde bir gün durur. Sonra fitil çıkarılır ve üzerine yumurta sarısı vurulur. İrinden arınıncaya dek iki üç gün pamuk doldurulur⁵⁴.

Ata bıçak ve kılıç dokunması sonucu bağırsağı dışarı çıkarsa; bağırsak, şarap ve zeytinyağıyla yıkanır. Tırnak değdirilmeden bağırsak içeri sokulur ve ibrişimle atın karnı dikilir, biraz açıklık bırakılır ki sarı su aksın. Yaraya yumurta sarısı sürülür bu şekilde on gün bekletilir. Daha sonra üzerine yağ sürülür. Eğer kesilen yara küçükse bağırsağı içeri koymak için yaranın ağzı açılır ve bağırsak içeri sokulur⁵⁵.

At katı sıçramaktan fitik olursa, böğrü yarılırsa; burçak unu, çiriş ve yumurta akından yapılan pomat bir beze sürülür ve sıkıca bağlanır. Yerinden kıpırdamaması tavsiye edilir, yem ve suyu az verilir. Bunun yanında ata hazmını kolaylaştırıcı yem verilmesi önerilmiştir⁵⁶.

Ata sıcak çarpmasından bahsedilir. Sıcak çarpmasının belirtileri: at yemini çok yavş ve ağır yer, çok su içer, başını yere vurur, hızlı nefes alıp verir. Kan alınıp arpa unu ve süttten oluşan karışım göğsüne sürülür. Bunun yanında yoğurt ile yapılması da önerilmiştir.

⁵² *Kitab-ı Baytarname*, s. 23b.

⁵³ *Kitab-ı Baytarname*, s. 24a.

⁵⁴ *Kitab-ı Baytarname*, s. 24b.

⁵⁵ *Kitab-ı Baytarname*, s. 24b, 25a.

⁵⁶ *Kitab-ı Baytarname*, s. 25a.

Atın **üşütmesi** anlatılır. Belirtileri: yemini yavaş yer, tüyleri ürperir, dişlerini birbirine değdirir. Nişadır, arpa, biber, şeker, sığır yağı karıştırılarak ceviz büyüklüğünde atın boğazına günde üç tane atılır. Hipokrat bu konuda “ıssı ya savuk urmuş ata bundan yegrek yoktur kim, kere yağı ve pirinc unu ve arpa un ve süd ve şeker karuşdura, atın boğazına dökeler ve her gün ısıcık suyla güdsünü yuyalar ve ısıcık dutalar ve hıkına edeler, ğayet iyü ola” demiştir⁵⁷.

At **kuduz** olursa, belirtileri: gözleri kızarır, dili sarkar, başını aşağıya doğru tutar. Kuduz olan yer oyulur ve ekmekle karıştırılıp tavuğa yedirilir; tavuk yer ve ölürse kuduzdur. Isırılan yer çizilip gerilir ve şişe çekilir. Soğan, tuz, oğlan eşi ve şarapla merhem yapılır, içine tavuk pisliği ve sığır idranı katılır. Bu karışım atın burnuna dökülür. Atın ayağında görölse, cerahat olan yer sıkıca bağlanır diğer yerlere yayılması engellenir⁵⁸.

Son olarak uyuzdan bahsedilir. Bu kısım kitabı yazan kişinin ağzından yazılmıştır. Bunu “Ve at uyuz olsa iki dürlü nesne iterler, gördüm. Fâide buldum, vacib oldu ki yazdım” ifadesinden anlıyoruz. Burada yine çeşitli bitki ve otlarla hazırlanan ilaçlarla tedavi yapılmıştır. Kitabın sonundaki sayfa, nezle ve nefes açmadan bahsetmiştir⁵⁹.

Baytarnamenin son sayfası ya da ilk sayfasında arı ve kovanlardan bir çeşit tılısmıdan söz edilmiştir. Ayrıca sayfanın sonunda iki tablo çizilmiştir. Tablo, Arapça harfler ve rakamlarla yazılmıştır. Bu harf ve rakamlardan mantıklı bir sonuca ulaşamadık. Bunun bir çeşit dua olabileceğini düşündük. Çünkü birçok baytarnamede yazılan ve okunan dualarla atın şifa bulacağına ve hastalığın def olacağına inanılmıştır ve baytarnamede çeşitli ayet ve dualara yer verilmiştir⁶⁰.

Genel olarak baytarnamede, tedavide, kullanılan ilaçların miktarları dirhem ve batman cinsinden verilmiştir. Bütün ilaçlar tarif edilirken önce kullanılacak malzemeler sıralanmış daha sonra ilacın nasıl hazırlanacağı anlatılmış ve yapılan

⁵⁷ *Kitab-ı Baytarname*, s. 25b.

⁵⁸ *Kitab-ı Baytarname*, s. 26b, 27a.

⁵⁹ *Kitab-ı Baytarname*, s. 27a, 27b, 28a.

⁶⁰ *Kitab-ı Baytarname*, s. 28b.

bu ilacın sıcak mı soğuk mu uygulanacağı ve günün hangi saatlerinde ne kadar kullanılacağıyla ilgili bilgi de verilmiştir.

3.4. Sözlük

A

Açuk: açık. 2b.

Ağ: ak, beyaz. 5a.

Ağulu nesne: zehirli nesne. 14b.

Ahşam: akşam, güneşin batma zamanı. 8b, 14a.

Anaki (enegi): yanağın alt yanı, çeneyi örten yer. 2b.

‘Anâsır-ı arb‘â: dört unsur (hava, su, toprak, ateş). 1b.

Anı: onu, işaret zamiri. 12b.

Anlın: alın, yüzün, kaşları üstünden saçlara kadar olan kısmı. 11a.

Arsutetalis: Aristoteles. 1a.

Ayagu: ayak, ayağı. 3b.

Ayagusundan: ayağından. 3b.

B

Bağrusağ: bağırsak. 17b, 25a.

Bahalu: pahalı. 3b, 5a, 5b.

Bakrât: Hipokrat. 15a.

Banbuğla: pamukla. 11b.

Barmağ: parmak. 10b.

Benc (benec): cins, tür. 3b, 4a.

Berk: sağlam kuvvetli. 4b, 8a, 12a, 15b, 17b, 19b, 21a, 21b, 23a, 25a.

Beru: - den beri. 1b.

Bırağur: bırakır, bırakmak fiili. 8a

Bil : bel, vücudun orta bölümü. 3a, 3b.

Bincek: binince, binmek fiili. 3a.

Bişir- : pişirmek fiili. 10a, 19a.

C-Ç

Cânur: zehirli sürüngenler veya zehirli otlar. 14b, 15a.

Çekcek: herhangi bir şeyi bir yerden başka bir yere çekme eylemi. 23b.

Çinemek : çiğnemek. 3b.

Çuğur gözlü at: çukur gözlü at. 6b.

D

Degirmi: yuvarlak. 3a, 8a.

Deprenme: oynatmak, hareket etmek. 3a, 10a, 12a, 23a.

Derleme: ter, terlemek fiili. 7a, 9b, 13a, 18a, 19a, 21b.

Direm: dirhem, okkanın dört yüzde biri. 9a,10a, 10b, 11a, 12a, 12b, 13b, 14a, 15a, 18a, 18b, 19a, 20b, 22b.

Dudti: tutmak fiili (tuttu). 1a, 9a.

Dutulur: tutulur. 21b.

Düldül: Peygamber efendimize Mısır hükümdarı tarafından hediye edilen ve daha sonra Hz. Ali'ye armağan edilen at. 6a.

Dürlü: türlü, çeşitli. 7b.

Dürt-: sürmek fiili. 10b, 12a, 12b, 15a, 15b, 16a, 16b, 17a, 21a, 22a, 23b, 24a, 25a.

E

Egeled- : ege; sert cisimleri sürterek düzeltmeye yarayan çelik alet, törpü. Egelemek; eğelemek fiili. 8b.

Eşkun: eşen, koşan, hızlı, çabuk yürüyürlü, yürük at. 4b, 5a.

Eygen: geniş. 2b.

F

Fâ'ide eylemez: fayda sağlamaz, faydasız. 13b.

Ferâset: feraset, at yetiştiriciliği ve biniciliği, atçılık. Ferasetli, anlayışlı, sezışli. 5a.

Fırın: fırın, pişirme yeri. 14a.

G-Ğ

Gelür: gelir, gelmek fiili. 2b.

Gene: yine. 3b.

Gerü: geri. 3a.

Geyin: geniş. 2a, 2b, 3a, 27b.

Gice: gece. 4b, 5b, 7a, 12b,15b, 18a, 19b, 22a, 22b.

Giç: geç. 13b.

Güdsü: atın gövdesi. 25b.

Gögsünde: göğsünde. 22b.

Ğavğa: kavga 4b.

H

Hacâmat: keserek vücuttan kan alma. 22a.

Halas bula: hastalıktan kurtulma.. 18b, 22b.

Hamır: hamur, sıvı ile katının yoğrulması sonucu elde edilen madde.9a, 10a, 15a.

Harüs: horoz. 14b.

Hilkat: yaratma, yaradılış, yaradılışta olan hal. 1b.

Hisâr: kuşatma, etrafını alma. 1a

Hub: güzel. 2a

I-İ

Ilıcak: ılık. 9a, 12b, 14a, 19a

Isıca(ı)k: 13b, 14b, 17a, 20b, 23a, 24b, 25a

İbtidâdât: ilk, başlangıçla ilgili. 8a

İmdi: o halde, öyle ise. 1b, 8a, 8b

İrtesi: sonrası, ertesi gün,12a.

K

Kaşâğu: hayvanları kaşıyıp tımar etmekte kullanılan madenî dişli alet. 7b.

Kim: 1b, 2a, 4a, 4b, 5a, 5b, 6a, 6b, 7a, 8b, 9a, 9b, 10b, 12a, 12b, 15a, 15b, 16a, 16b, 19b, 20a, 20b, 21a, 21b, 22a, 23b 24a, 25a.

Kimesne: kimse. 7b, 8a.

Ko: koymak fiili, koydular. 1b, 6b,9b.

Kücücek: küçücük. 2b, 5a.

Küne karşı: güne karşı. 7a.

M-O-Ö

Merhem-i rumî: bir çeşit merhem. 14a.

Ol: işaret sıfatı; bu, şu, o. Ol at "o at". 1a, 1b, 3b, 4a, 6a, 6b, 9a, 9b, 11a, 12b, 13b, 14a, 14b, 16a, 17b, 18a, 19b, 20a, 20b, 21a, 21b, 22a, 24a, 24b.

Od: ateş. 22a.

Ög: ön, atın ön tarafı. 2b, 3a, 3b, 6b.

P-R

Panbuğ(k): pamuk. 10b, 11a, 12a, 13a, 15b, 17b, 22a, 22b, 23a, 24b.

Pürçük: saçak, kuyruk. 4a.

Renc: hastalık.8b, 12b, 24b.

S-Ş

Sağrı: atın beli ve kuyruğu arasındaki dolgun ve yuvarlakça kısmı. 3a.

Saru: sarı renk. 9b, 12a.

Savuğ(k): soğuk. 7a, 7b, 9b, 13b, 14a, 17a, 19b, 20b.

Sıfat-ı kâbih: kötü sıfatlar. 5b.

Şehla: şaşı. 4b.

Sülük: denizlerde ve tatlı sularda yaşayan, kan emen, asalak halkalı solucan. 15b.

T

Tağ: dağ, 22b.

Tağılma: dağılma. 21b.

Talağ: dalak. 20b.

Tamağ: damak.15b.

Tamar: damar. 14b, 17a, 17b, 18a, 21a, 21b, 22b, 23a.

Tamla: damla. 14b.

Tışarı: dışarı. 225a.

Tiz\tizcek: tez, çabuk, hemen. 1b, 2b, 3a, 3b, 7a, 9b, 13a, 14b, 15a, 19b, 22b, 25a.

Tokuz: dokuz. 8a, 19a.

Toldura: doldurmak fiili. 17b, 22b, 23a.

Toru: doru, aşık renk at (toru renkli at). 4b, 5b.

Turcak: durunca. 21b.

Turmak: durmak fiili. 20a.

Tutağ: dudak. 2b, 11a, 15a.

U

Ur - : vurmak fiili. 7b, 11a, 11b,12b, 13b, 20a, 21a, 21b, 22a, 22b, 24b.

Y

Yâgız: yağız, kızilla kara arası renk, esmer. 4b.

Yaku: yakı. 21b.

Yegerek (yegrek): daha iyi. 3b, 4a, 4b, 5a, 5b, 11a.

Yımırda: yumurta. 17a, 17b, 19a, 19b, 24a.

Yımırda ağın: yumurta akı. 22a.

Yımırda sarusun: yumurta sarısı. 16b, 21a, 24a, 25a.

Yigirmi: yirmi, on dokuzdan sonra gelen sayı. 11a, 12a, 12b, 15a, 19b.

Z

Zeyrek (zirek): akıllı, zeki. 8a.

SONUÇ

Tarih boyunca hayvanlar, yaşamımızı her alanda kolaylaştırmışlardır. Hayvanlar, insanoğluna hem yiyecek hem giyecek hem de ulaşım ve taşımada büyük yarar sağlamıştır. Hayatımızda bu denli önemli rol oynayan bu canlıların sağlığını korumak da zorunlu olmuştur. Bu sebeple, özellikle de at yetiştiriciliği, at hastalıkları ve tedavileri gibi konuları içeren, Arapça ve Farsça birçok değerli eserler yazılmıştır. Bu eserler, bugün Batı dünyasınca çok iyi bilinen ve çeşitli dillere tercüme edilen, baytarname veya esbname olarak adlandırılan, veteriner hekimlik tarihi açısından değerli kaynaklardır.

İncelediğimiz “Kitab-ı Baytarname” birçok baytarnamede olduğu gibi at hastalıklarını konu edinmiştir. Kitapta at hastalıkları sebepleriyle birlikte yazılmış ve çeşitli tedavi yöntemleri önerilmiştir. Tedavi olarak; çeşitli bitki ve ilaçlar kullanılmıştır. Hastalıklarda önce bitkisel tedavi daha sonra kan alma ve dağlama şeklinde bir yol izlenmiştir. Ayrıca baytarnamenin girişinde, Aristoteles’ten, hastalılar bölümünde ise Hipokrat’tan bahsedilmiştir. Burada Hipokrat’a atfen bilgilerin verilmesi, yazarın, Hipokrat’tan etkilendiğini gösterir.

Sonuç olarak; baytarnameler, “at”ı konu alması açısından Türk tarihi ve veteriner hekimlik tarihi yönünden önem taşıyan eserlerdir. Bunun yanında kullanılan dil yönünden edebiyatçılar, tedavide kullanılan ilaçlar bakımından eczacılar tarafından incelenmesi gereken kitaplardır. Bu çalışmamızda amaç; atın, kültürümüzdeki önemli rolünü bir kez daha vurgulamak ve at ile ilgili yazılmış, tarih açısından önemli, bu tür eserleri günümüze kazandırmak olmuştur.

KAYNAKÇA

Aksoy, Mustafa, “Türkler’de At Kültürü ve Kımız”, *Türk Dünyası Tarih Derg.*, s. 38-44, Ekim 1998.

“Baytar” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, , C. 5, İstanbul, 1992.

Belek, Kayrat, “*Kırgızlarda At ve At Kültürü*” Yüksek Lisans Tezi, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi,1996.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar yay. 2008.

Erk, Nihal, “Dokuzuncu Yüzyıla Ait ‘Kitab al-Hayl val Baytara’ Üzerinde Bir İnceleme” *A.Ü. Vet. Fak. Derg.*, C. 8, S. 4, s. 367-386, 1961.

Göksu, Erkan, “Ömer Hayyâm’ın ‘Nevruzname’sine Göre At Türleri”,*Gazi Türkiyat/ Türklük Bilimi Araştırmaları Derg.*, S. 4, s. 21-34, 2009.

Güleç, Ertuğrul, *Türk At Irkları*, Ankara, Anadolu At Irklarını Yaşatma ve Geliştirme Derneği, s. 18- 42, 2005.

Gümüşatam, Gürkan, “Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu TerimlerinTıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic V.5/2 Spring*, 2010.

Koca, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri*, Ankara, 2003.

Küçükler, Paki, “Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ”da Türkçe Bitki Adları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derg.*, V: 3/1, s. 401-415, 2010.

Özgür, Atilla, “Veteriner Hekim Terimi Üzerine Tarihsel Bir Araştırma” *A.Ü. Vet. Fak. Derg.* 44 (1-8), 1997.

Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir bölümü, 00430 numaralı kayıta bulunan “*Kitab-ı Baytarname*”.

Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke bölümü, 396 numaralı kayıta bulunan “*Haza Kitab-ı Baytarname*”.

Şemseddin Sami; *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.

Tanker, Nevin, Mehmet Koyuncu, Maksut Coşkun, *Farmasötik Botanik*, Ankara: A. Ü. Ecz. Fak, Yay. 2007.

Baytarnamede Kullanılan Bitkiler ve İlaçlar İndeksi

A

Abraşım: ibrişim, bükülmüş ipek ipliği. 12a, 25a.

Acı yağ: acı yağ. 15b, 17a.

Ağu yaprağı: zakkum ağacı yaprağı. 15a.

Ak hardal: ak hardal, acı tere tohumu. 20a 21b.

Ak nefit: beyaz nefit. 9a, 22b.

Ak soğan: beyaz soğan.19a.

Ak üzüm: beyaz üzüm. 18a.

Anduz: andız, yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç, kırlarda yetişen zararlı bir ot. 8b, 9a, 14a, 18b.

Anzorut: anzarot, eskiden yara tımar etmekte kullanılan bir cins reçine. 10b, 17a, 23a, 23b.

Ardıç sakızı: ardıç; servigillerden, güzel kokulu yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık. 22b.

Arpa: buğdaygillerden bir bitki.3b, 7b, 8a, 16b, 21b.

Arpa unu(n): arpa unu. 13b, 19a, 21a.

Ayva: iri, sarı renkte ve üstü tüylü, ekşice tatta meyve veren gülgillerden bir ağaç ve meyvesi. 16a

Ayva t(d)ane: ayvadana, ayvadene, civanperçemi, kovan çiçeği, ak yavşan, barsama otu. 15a, 16a

B

Badem yağın: badem yağı. 14b, 15b, 17a.

Badıncan: patlıcan, patlıcangillerden, kalın saplı, uzun yapraklı bitki ve bu bitkinin yenilen meyvesi. 11a, 22a.

Bal: arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları koyu kıvamlı tatlı madde. 10b, 13a, 23b.

Benefşe yağı: menekşegillerden, birçok çeşitleri bulunan, koyu mor çiçek açan bitki. Menekşe yağı, bu bitkiden elde edilen madde. 8b, 9b, 14b, 16a.

Bezir: tohum, tane. Keten tohumu. 10a, 13b, 15b, 16a, 17a, 20a, 20b, 21b, 22a, 24b.

Bişâdır: nişadır. 21a.

Burçak: burçak, buğdaygillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi. 24a.

C-Ç

Ceviz: odunundan ve meyvesinden faydalanılan, uzun ömürlü, kalın gövdeli ağaç ve bu ağacın sert kabuklu meyvesi. 18b

Çamsakızı: çamgillerden ağaçların kabuklarından sızan sıvı. 10b, 13a, 20a, 20b, 22b, 23a, 24b.

Çörek otu: çörek otu. 9a

D

Defne yağı: Akdeniz ikliminde yetişen, yaprakları sert ve üst yüzleri parlak, açık sarı çiçek açan ve güzel kokan bir ağaç. Bu ağaçtan elde edilen yağ. 15b.

Dut ağacın kabı: dut ağacının kabuğu. 23b.

E

Ebengümeçi: mor renkli çiçekleri ilaç, yaprakları sebze olarak kullanılan, kendiliğinden yetişen çok yıllık bir bitki. 7b.

Ekşi anâr kabı: ekşi nar kabuğu. 23a.

G

Gül yağı: gül yağı. 11b, 12b.

Günlük: günlük ağacı, sığla ağacı. 12a, 14b, 17b, 21b, 22b, 23a.

H

Hardal: turpgiller familyasından, sarı veya beyaz çiçekli, sert ve yakıcı, tohumu hekimlikte kullanılan otsu bitki. 13b, 16a, 16b.

Hatmi: ebegümeçigillerden, sulak yerlerde yetişen, uzun boylu, şifalı tesirleri olan bir bitki, deve gülü. 15a, 17b.

Hatmi tohumu: hatmi tohumu. 16b.

Hatmi yağın: hatmi bitkisinden elde edilmiş yağ. 10a.

Hatmi yaprak: hatmi yaprağı. 20b.

Hıyar şenber: hıyarçember, acur. 16a, 16b.

I-İ

Isırgan dıgen: ısırgangillerden, sert ve ince tüyüne dokunulduğunda kaşıntı yapan otsu bitki. Isırgan otu dikenli. 20b.

İç yağın: kasaplık hayvanların karın boşluklarından elde edilen katı yağ, don yağı. 11a.

İncir: dutgillerden, yumuşak odunlu, genişçe yapraklı bir ağaç ve bu ağacın yumuşak, çekirdekli ve tatlı yemişi. 16b, 20b.

İt üzümü: 1. köpek üzümü, tilki üzümü. 2. böğürtlen. 17a, 20a

J

Jengâr: bakır çalığı, pas. 10b, 24a.

K

Kâfur: Hindistan ve Çin'de yetişen kafur ağacının zamkından elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz, yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanabilir ıtırılı madde. 9a, 9b.

Kara incir: siyah incir. 19b.

Karanfil: mersingillerden, tropikal iklimde yetişen, yapraklarını dökmeyen ağaç ve bu ağacın baharat olarak kullanılan goncası. 13b.

Kara kâsni: kasnı; bazı ağaçlardan elde edilen bir cins zamk. 9a.

Kara neft: siyah neft. 17a.

Kara üzüm: siyah üzüm. 19b.

Kara zernih: zınlık; tabii arsenik sülfür, sıçanotu. 12b.

Kardâş kanın: kanı durdurmak için kullanılan bir çeşit reçine, ikikardeşkanı ağacı, bakam ağacı. 14a.

Kâsni: Kadı ağacı, şeytanboku otu ve bundan elde edilen zamk. 18a, 20a.

Kâsni tohum: kasni tohumu.18a.

Katran: bazı organik maddelerden kuru damıtma usulüyle veya metanın petrol yağlarıyla yakılmasından elde edilen, koyu siyah renkte madde. 17b.

Kaz ayağı dağ: bir çeşit dağlama: 17a.

Keçi boynuzu: keçiboynuzu; baklagillerden, kerestesi marangozlukta, kabukları tabaklıkta kullanılan bir ağaç. 10a.

Kelem: lahana. 22a.

Kepek: öğütülmüş hububatın elenmesiyle kalan kabuk kırıntıları. 20b, 21b.

Kına: kınaağacıgillerden, Arabistan'da yetişen bitki ve bu ağacın kurutulmuş yapraklarından elde edilmiş toz. 12b, 15b.

Kırmızı abraşım: kırmızı ibrişim.22a.

Kızıl boyâ: kökbayasıgillerden, çalimsı bir bitki ve bu bitkinin köklerinden elde edilen boya. 17a, 19b, 22b.

Kızıl soğan kabı: kırmızı soğanın kabuğu. 19b.

Kızıl üzüm: kırmızı üzüm. 16b.

Kimnun: kimyon. 20b.

Kirec: kireç; kalker taşlarının fırında yakılması ile edilen kalsiyum oksidi. 12a, 23b.

Kişnic: kişniş, bir yıllık, beyaz çiçekli otsu bitki. 16a.

Kişnic tohum: kişniş bitkisinin tohumu. 18a.

Kök susen: susen: zambak. 20a.

Kurşun: kurşun. 12b.

Kuru erik: kurutulmuş erik. 18a.

Kuru yonca: kuru yonca.10b.

Kuyruk yağın: yağlı koyun kuyruğunun eritilmesiyle elde edilen yağ. 12b.

Kuz: ceviz. 26a.

Küncd\kencd yağın:susam yağı. 9b

M

Mâzı: servigillerden, yassı dallı ve yapraklı, düz gövdeli kozalağından solucan düşürücü yağ elde edilen bir ağaç. 23b.

Mehmude: bingözotu da denilen bir bitki. 25a.

Meleh: çekirge ayağı. 6b.

Mercimek: baklagillerden, alçak boylu sarılgan bitki ve bu bitkinin yassı ve yuvarlak küçük tohumu. 16b, 24a.

Merdesinc: atın gövdesinde çıkan siğilin tedavisinde kullanılan bir ot. 22b.

Merdesing: 10b, 11a, 12a, 12b.

Mersin yaprağı: mersingillerden, yavaş büyüyen, uzun ömürlü, her mevsim yapraklı, güzel kokulu bitki ve bu bitkinin yaprağı. 23a, 23b.

N

Neft: ham veya tasfiye edilmiş petrol. 10a, 10b.

Nişâdur: amonyak tuzu. 12a, 12b.

O

Oğlan aşı: oğlanaşı, kunduz taşığı otu, cavşir. 17a, 20a.

P

Palâmut: meşe ağacının bir cinsinin meyvesi. 19b.

Palmiye ağacı kabi: palmiye ağacının kabuğu. 19b.

Papadya: birleşikgillerden, baharda çiçek açan çok yıllık kır bitkisi ve bu bitkinin ortası sarı ve kenarlarındaki yaprakları beyaz bitki. 20b.

R

Rastık taşı: antimon madeni, mavimtırak beyaz renkte, arseniğe çok benzeyen, işlenmesi güç bir maden. 12b.

Râziyâne tohumu: maydanozgillerden, dereotunu andıran, anason yerine kullanılabilen baharlı bitki. Rezene tohumu. 15b.

S

Sabri sukutri: 14b, 17b, 21a, 23a, 23b.

Sabun: yağlı maddelerden ve alkalilerden yapılan kirli ve yağlı şeyleri temizlemeye yarayan temizlik maddesi. 12b, 13a.

Safra\ sofr: sindirim sisteminin son kısmı, anüs. 20a, 23a, 23b.

Saman to(u)zi: saman tozu. 9a, 15a, 18b.

Sakağ: atlara arız olan öksürük. 8b, 10a

Sakârğ: sakağuyula aynı hastalık. 8b.

Sarmısağ: zambakgillerden, kökü ve yaprakları yenilen, keskin kokulu soğanlı bitki, sarımsak. 9b, 11a, 17a, 22a.

Sarmısak tohum: sarımsak tohumu. 19a.

Sarmısağ sapi: sarımsağın sapı. 15a, 20b.

Sıçan oti: sıçan otu bitkisi. 11b, 12a, 24b.

Sığır yağı: sığırdan elde edilen yağ. 15a, 19a, 20b, 21b.

Sığırın iç yağı: sığırın 19b, 20b.

Silügün: sülüğen, sülüyen, kırmızı astar boya. 22b.

Simsim: susam. 17a.

Sirke: 10b, 11a, 19b, 20b, 21b, 24a, 24b.

Sisim yağı: susam yağı. 10a, 19a, 22a.

Soğan: soğan. 9b, 13b, 18b.

Suci: şarap. 9a, 15a, 16a, 18b, 19a, 19b, 20a, 20b, 21a, 23a, 23b, 25a.

Ş

Şalgam: turpgillerden, kökü yenilen, iki yıllık bitki. 23a.

Şeker: şeker pancarı veya kamışından elde edilen tatlı madde. 14a, 17a.

T

Tahin: öğütülerek sıvı haline getirilmiş susam. 16b, 22a.

Tiryâk: Panzehir niteliğinde olan bir tür macun. 15a, 18b, 20a.

Tere yağı: hayvansal katı yağ. 16b.

Tohum hatmi: hatmi tohumu. 21a.

Turak oti: dere otu.20b.

Tuz: tuz. 7b, 11a, 12b, 13b, 15b, 16a, 19a, 21a, 22a, 22b, 23b.

U-Ü

Un özi: nişasta.17b, 21a.

Y

Yâku: yakı, bazı hastalıkları tedavi etmek için vücudun çeşitli yerlerine yapıştırılan eczalı madde. 14a, 21b.

Yarpuz: çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, nane türünden, kısa saplı, az veya çok tüylü, güzel kokulu bir bitki. 15a.

Yarpuz yaprağı: ballıbabagillerden, naneye benzeyen, su kenarlarında yetişen güzel kokulu bitki ve bunun yaprağı. 9a.

Yaş yonca: taze yonca.10b.

Yonca: yonca, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı. 7b, 20b.

Z

Zâc: bir kükürt ve demir birleşimi. 23b, 24a.

Zac-i kibirîsî: zac-ı kibrîs, göz taşı.17a.

Za'ferân: safran. 8b, 9a, 14a, 14b, 18b, 19a, 20a, 20b.

Zencebil: zencefilgillerden, sıcak iklimde yetişen, köksapı baharat olarak kullanılan bitki, zencefil. 9a, 16b, 20a.

Zengâr: jengar, bakır çalığı, pas. 10b, 24a.

Zernih: zırnık. 12a.

Zeyt: zeytin yağı. 10a, 11a.

Zeytin yağın: zeytin tanelerinden elde edilen sıvı yağ. 12b, 15a, 17a, 18b, 22b, 24b, 25a.

Zift: zift, kaynatılmış katran tortusundan veya terebentinin damıtılmasıyla elde edilen siyah ve katı madde. 12a, 22b.

Hayvan Hastalıkları İndeksi

A

Aksırık: ata, terliyken su verilmesinden kaynaklanan bir hastalıktır. Bu hastalığa sa'âl da derler. 19a.

Atın ayağına su inse: terlemişken ata su verilmek ve yürütmeden atı bağlamaktan olur. Atın iki ön ayağı şişer, yumru olur ve at yürüyemez. 21b.

Atın kuyruğunda tonuz kılı belürse: kuyruk kısmında domuz kılı denilen kütük şeklinde bir kıldır. Bu kıl atı harap eder. Bunu çekince dibi ak bir yumru olur ve bu yere tuz ve kireç suyundan yapılan bir karışım sürülür. 23b.

Atın sofrası çıksa: ata ağır yük taşıtmaktan olur. 23a.

Atlâk: atın yemini yedikten hemen sonra su verilmesi, ata soğuk geçmesine sebep olur. Bu da atta ishale yol açar. 19b.

At sancılansa: terlemişken su vermek ve yoldan gelip soğuğa durmaktan olur. Atın karnı şişer, burnunun iki yanını kanatlanır, katı katı soluyup başını yere değdirir. 18a.

B

Bers: uyuz gibi bir hastalık, bu hastalığa mübtela olana da ebraş derler. 6b.

Bevâsir: atın burnunda oluşan ur. 10b, 11a.

Biçilgân: bıcılğan, at ve sığırdaki bacak ve ayak bölgesinde görülen yara, iltihaplı hastalık. 11b.

C-Ç

Cüzzâm: hansen basilinin meydana getirdiği deri hastalığı, miskin hastalığı. 6b.

Çıbân: deride meydana gelen iltihaplı ve üstü kabuk bağlamış kabartı. 24b.

D

Demergü: atın burnunun üstünde çıkan yayılan bir hastalıktır. Büyürse atın gözüne kadar ulaşır. 12a, 12b.

Dili şişse: atın yeminde yaramaz ot olmasından veya dilini ısırmasından kaynaklanır.

16a.

Dişi ağrısı: yeminin içinde taş olması veya ayva yerken dişine taş dokunması sonucunda olur. 16a.

F

Fıtık: vücut iç uzuvlarından birinin tabii sınırlarından taşması hali. 25a.

G

Göz kabarcığı: atın gözünde meydana gelen kabarcıktır. Merhem-i rumî denilen bir merhem sürülür, iyi gelir. 14a.

H

Hunâk: atın boğazında görülen ağrıdır. Atın boğazında şişme görülür. 7a, 16b.

İ

İntişâr: atın boynu tuca olmuşsa, sebebi terlemişken soğukta kalmasındandır. At kaskatı olur, eğileme ve dönemez. 17a.

K

Kâ 'âs: ata terlemişken su verilmesinden kaynaklanan bir hastalık. Sakarğu da denilir. Şeker verilerek burnundan sarı su akıtılır. 9b.

Kelf: atın omuzu veya arka tarafında görülen bir hastalıktır.

Kuduz: kuduz bir hayvanın ısırması sonucu geçer, belirtileri: gözleri kızarır, dili sarkar, başını aşağı tutar, yemez ve su içmez olur. 26a, 26b.

Kupâ: atın burnunun üstünde çıkan yayılan bir hastalıktır. Büyürse atın gözüne kadar ulaşır. 12a, 18a.

N

Nâsur: çıban gibi çıkar, deşilip su çıkarılır ve o delik olan yere pamuktan fitil yapıp koyulur. 13a, 24b.

Nefha: atın başından inen madde, iki ön ayağına gelerek şişkinlik yapar. 20b.

S

Sakağ: atın başında görülen bir hastalıktır. Atlara arız olan öksürük. 8b, 10a.

Sakârğ: sakağ hastalığının diğer bir türüdür. 8b.

Sertân: atın göğsünde çıkar ve at kaskatı olur. Dizinde veya arka ayaklarında olursa çıkarılmalıdır. Ur veya tümör. 22b.

Sülül: atın burnun üstünde ve çenesinin altında çıkan siğil. 11a.

Sigil: deri çıkıntısı. 11a, 22a, 22b.

Suâl: ata terliyken su verilmesinden, terli atı çulsuz bırakmaktan veya susamadan su vermekten dolayı görülen hastalıklardır. 7a, 19a.

Su'âl: ata terliyken su verilmesinden, terli atı çulsuz bırakmaktan veya susamadan su vermekten dolayı görülen hastalıklardır. 7a.

U-Ü

Ulp şişmesi: atın penisinin şişmesi. 22a

Uyuz: bir tür deri hastalığıdır. 27a.

Ûrpek: atın ayağında görülen ve uyuz gibi yayılan bir hastalık. 11b.

Z

Zafrâ: göz tabakalarından birinin tırnak gibi kalınlaşması sonucu olur. Göz pınarından iner ve tedavi olmazsa gözü örter ve görmesini engeller. 14b.